2026 YILI MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇE KANUNU TEKLİFİ İLE 2024 YILI MERKEZİ YÖNETİM KESİN HESAP KANUNU TEKLİFİ

MUHALEFET ŞERHİ

1-) HEGEMONYA KRİZİ DERİNLEŞİYOR: 2026'YA GİRERKEN DÜNYA KAPİTALİST SİSTEMİ 5

1.1-) BÜYÜME VE KRİZ DÖNGÜSÜNDE SIKIŞAN KÜRESEL KAPİTALİZM 5
Küresel Büyüme ve Yapısal Eğilimler 6

1.2-) VERGİ-GÜMRÜK TARİFELERİ VE TİCARET SAVAŞLARI 7

1.3-) NATO EL YÜKSELTİYOR: "SAVUNMA" HARCAMALARI ARTIYOR 9

1.4-) ORTADOĞU'DA SİYASAL YENİDEN DİZİLİŞ 12
Dış Politikada Köklü Bir Değişim İhtiyacı Kendini Dayatıyor 15

1.5-) HALKLARIN VE EZİLENLERİN MÜCADELESİ 17
"Sosyalizmde Israr, İnsan Olmakta Isrardır" 21

2-) DERİNLEŞEN YOKSULLUK ve EŞİTSİZLİK: TÜRKİYE EKONOMİSİ 22

2.1-) EMEK SÖMÜRÜSÜ BÜYÜYEREK DEVAM EDİYOR 22
Emek Alanında Hak Kayıpları 22
AKP'li Yıllarda Emeğin Hakları Tırpanlandı 24
Asgari Ücret Ortalama Ücret Haline Getirildi 26
İş Bulup Çalışanlar Yoksulluk, İşsiz Kalanlar Açlık Riski Altında 29
Her Gün En Az 6 İşçi Yaşamını Yitiriyor 31
Çocuklar İşçileştiriliyor 33
Engelli Emeği ve Çalışma Hakları Yok Sayılıyor 36
Emek Sömürüsü Her Yerde 37

2.2-) TÜRKİYE EKONOMİSİNDE TEKELLEŞME VE SERMAYE KARLILIĞI 42
Tekelci Kapitalizm 42
Türkiye'de Tekelleşme Eğilimi 43
Türkiye'de Sermaye Karlılığı 45

2.3-) GELİR DAĞILIMI VE SERVET EŞİTSİZLİKLERİ 48
İktidarın Tercihleri Emekçileri Çalışan Yoksullar Haline Getirdi 49
Türkiye Dolar Milyoneri Artış Sayısında Dünya Rekoru Kırdı 53

2.4-) TÜRKİYE'DE YAPISAL BİR SORUN OLARAK VERGİ ADALETSİZLİĞİ 55
Vergi Yapısının Sınıfsal Karakteri ve Türkiye'de Dolaylı Vergi Gerçeği 57
Gelir-Kurumlar Vergisi Tahsilatlarındaki Çarpıklıklar ve Emekçilerin Vergi Yükü 62
Vergi Dilimlerindeki Adaletsizlik ve Yeniden Değerleme Oranı 64
Sermayeye Gizli Teşvikler: Vergi Harcamaları ve Afları 68

2.5-) BORÇLULUK 70
AKP Borçluluğu "Gelecekleştiriyor" 70
Yoksulluk Borçla Yönetiliyor 71
Kredi Kartı Borçları Yüzde 56 Arttı, Batık Borçlar 115 Milyarı Aştı 72
Nüfusun Yarısı Kredi Borçlusu: Bireysel Kredi Borcu 5 Trilyon 300 Milyar TL 73
Borçluluğun 5 Yıllık Tablosu: Türkiye Toplumu Yüzde 500 Daha Borçlu 74

İktidarın Yoksulluğu Dayatan Politikaları Kadınlara Borçluluğu da Dayatıyor 74
Borç Batağındaki Esnaf Kepenk Kapatıyor 75
Tarımsal Üretim Durma Noktasına Gelirken Borçluluk Yayılıyor..... 76
Faizin Faturası Halka Kesiliyor: Halkın Bütçesinden 2.7 Trilyon TL Ödenecek 77
2.6-) YOKSULLUK 78
Siyasi Tercihlerle Derinleştirilen Eşitsizlik: Kadın Yoksulluğu 78
Kırsal Yoksulluk 84
Çocuk Yoksulluğu 89

3-) 2026 BÜTÇESİ'NE KARŞI "EKMEK ve BARIŞ İÇİN BÜTÇE" 94

2026 BÜTÇESİ'NDE DE BÜTÇE HAKKI İHLAL EDİLMİŞTİR..... 94
2026 BÜTÇESİ'NDE DEĞİŞEN BİR ŞEY YOK..... 95
2026 BÜTÇESİ SERMAYENİN BÜTÇESİDİR..... 97
DOLAYLI VE DOĞRUDAN VERGİLERLE YURTTAŞ SOYULMAYA DEVAM EDECEK 98
2026 BÜTÇESİ DE SAVUNMAYA-SİLAHLANMAYA DEVASA KAYNAK AYIRIYOR 99
2026 BÜTÇESİ FAİZ LOBİLERİNİ SEVİNDİRİYOR..... 99
2026 BÜTÇESİ İKTİDARIN ENFLASYON HEDEFLEMESİNİ BOŞA DÜŞÜRÜYOR 100
CUMHURBAŞKANLIĞI VE DİYANET HALKIN KAYNAKLARINI EMİYOR..... 100
2026 BÜTÇESİ ZAMANIN RUHUNA UYGUN DEĞİLDİR 101
2026 BÜTÇESİ TOPLUMSAL CİNSİYETE DUYARLI DEĞİLDİR 101
2026 BÜTÇESİ TEKÇİ İNANÇ POLİTİKALARINI KURUMSALLAŞTIRIYOR..... 103
2026 BÜTÇESİNDE ENGELLİLERİN HAKLARI VE EŞİT YURTTAŞLIK TALEPLERİ GÖRMEZDEN GELİNİYOR 105
2026 BÜTÇESİNDE ÇOCUKLAR YOK SAYILIYOR 106
2026 BÜTÇESİ EKOLOJİK TAHRİBAT VE RANTA HİZMET EDİYOR 107
2026 BÜTÇESİ'YLE TARIMIN TASFİYESİ DEVAM EDİYOR..... 109
2026 BÜTÇESİ'YLE EĞİTİMDE PİYASALAŞMA SÜRÜYOR..... 111
2026 BÜTÇESİ GENÇLİĞİ GÖZDEN ÇIKARIYOR..... 112
2026 BÜTÇESİYLE SAĞLIKTA PİYASALAŞMA TAM GAZ DEVAM EDİYOR 114
2026 BÜTÇESİ'NE KARŞI "EKMEK ve BARIŞ İÇİN BÜTÇE"..... 115
Ekmek ve Barış İçin Bütçe Barışın Bütçesidir..... 116
Ekmek ve Barış İçin Bütçe Emeklilerin Bütçesidir 116
Ekmek ve Barış İçin Bütçe Emeğin Bütçesidir..... 116
Ekmek ve Barış İçin Bütçe Kamu Emekçilerinin Bütçesidir..... 116
Ekmek ve Barış İçin Bütçe Kadınların Bütçesidir 117
Ekmek ve Barış İçin Bütçe Esnafın Bütçesidir 117
Ekmek ve Barış İçin Bütçe Engellilerin Bütçesidir 117
Ekmek ve Barış İçin Bütçe Çiftçilerin Bütçesidir..... 118

Ekmek ve Barış İçin Bütçe Öğrencilerin ve Eğitim Emekçilerinin Bütçesidir 118
Ekmek ve Barış İçin Bütçe Gençlerin Bütçesidir 119
Ekmek ve Barış İçin Bütçe Çocukların Bütçesidir 119
Ekmek ve Barış İçin Bütçe Ekolojiktir 119
Ekmek ve Barış İçin Bütçe Halkların ve İnançların Bütçesidir 120
Ekmek ve Barış İçin Bütçe Göçmenlerin ve Mültecilerin Bütçesidir 120
BÜTÇEDEKİ POLİTİK TERCİHLERİ DEĞİŞTİREREK EKMEK VE BARIŞ İÇİN BÜTÇE'Yİ HAYATA GEÇİRMEK MÜMKÜN! 121

4-) KÜRT SORUNU VE ÇÖZÜMSÜZLÜĞÜN EKONOMİ POLİTİĞİ 123

4.1-) MALAZGİRT'TEN CUMHURİYET'E, ÇATIŞMADAN ÇÖZÜM ARAYIŞLARINA 123
Tarihsel Kökler: İttifaktan İnkara Kürt-Türk İlişkileri 124
Cumhuriyet Dönemi: Kimliğin İnkârı, Direnişin Doğuşu 125
Bölgesel Eşitsizlik ve Ekonomik Gerçekler 126
İşsizlik ve Yoksulluk 133
Ekolojik Talan 137
4.2-) ÇÖZÜMSÜZLÜĞÜN EKONOMİK MALİYETİ 140

5-) KÜRT SORUNUNUN DEMOKRATİK VE BARIŞÇIL ÇÖZÜMÜ: KALICI ÇÖZÜMÜN ANAHTARLARI 144

5.1-) DEMOKRATİK EKONOMİ 144
Ekonomide Demokrasi, Demokraside Ekonomi 144
Katılımcı ve Komünal Ekonomi 146
Endüstriyalizmin Talanına Karşı Eko-Ekonomi 147
5.2-) DEMOKRATİK TOPLUM 148
Yeni Bir Siyasal ve Toplumsal Sözleşme: Demokratik Toplum Paradigması 151
Çoğulcu Bir Demokratik Yaşamın Temeli 152
Komünal Kuruluş 153
Halkların Demokratik Birliğine Dayalı Yeni Bir Yaşam 154
5.3-) DEMOKRATİK CUMHURİYET ve DEMOKRATİK ANAYASA 155
5.4-) TÜRK-KÜRT İLİŞKİSİNDE TARİHSEL EŞİK: BARIŞ ve DEMOKRATİK TOPLUM ÇAĞRISI 156
Negatif Barıştan Pozitif Barışa 159

1-) HEGEMONYA KRİZİ DERİNLEŞİYOR: 2026'YA GİRERKEN DÜNYA KAPİTALİST SİSTEMİ

1.1-) BÜYÜME VE KRİZ DÖNGÜSÜNDE SIKIŞAN KÜRESEL KAPİTALİZM

Küresel kapitalist ekonomi 21. Yüzyılın ilk çeyreğini tamamlarken bir müphemlik ve yönsüzlük içinde ilerlemektedir. Pandemi sonrasındaki ekonomide toparlanma söylemleri bugün yerini belirsizlik, borç sarmalı ve ekolojik çöküş endişelerine bırakmış durumdadır. Kapitalizmin başat kurumları olan Dünya Bankası ve IMF'nin veri ve öngörüleri, dünya genelinde kapitalist ekonomi işleyişi için hayati olan büyümelerin zayıfladığı, gelir dağılımındaki adaletsizliklerin daha da derinleştiğini göstermektedir. Gelinen bu nokta yalnızca ekonomik bir yavaşlamayı değil aynı zamanda yeni bir krizin kapıda olduğuna da işaret etmektedir.

Kapitalizm kâr maksimizasyonu üzerine kurulu bir işleyişe sahip olup, kendi var ettiği "bolluk" içerisinde aynı zamanda kıtlık ve eşitsizlik üreten, bu noktada kendi içinde çelişkiler barındıran bir rejimdir. Bugün küresel ekonominin üretim kapasitesi insanlığın en temel ihtiyaçlarını fazlasıyla karşılayabilecek düzeydedir. Ancak buna rağmen milyarlarca insan hâlâ yoksulluk sınırının çok altında yaşamaya devam etmek zorunda kalmaktadır. Bu çelişki ancak kapitalizmin doğasına içkin olan sömürü ilişkileriyle açıklanabilir.

Son yıllarda kapitalist ekonomik sistemde emek giderek daha esnek, güvencesiz ve parçalı bir hale gelirken, sermaye özellikle finansal araçlar aracılığıyla sanal bir büyüme illüzyonu ortaya koymaktadır. Günümüzde finansallaşma, krizlerden krizlere savrulan kapitalizmin yeni can suyu görevini görmektedir. Reel üretim alanlarının daralmasıyla birlikte değer emek üzerinden değil, spekülatif sermaye hareketleri üzerinden de üretilmeye çalışılmaktadır. Bu da ekonomiyi dev bir balona dönüştürmektedir. *Lehman Brothers*'ın iflasıyla başlayan 2008 Krizi bunun son örneklerindendi. Merkez bankalarının sınırsız para basımı, devasa borçlanma ve toplumsal maliyeti emekçilerin sırtına yüklenen "kurtarma paketleri" bunun yansımaları olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bugün küresel ekonominin görece istikrarı özünde bu çelişkileri taşıyan yapay bir sükûnetten ibarettir. ABD ekonomisinin faiz aracılığıyla kurduğu hegemonya, gelişmekte olan ülkeleri yeniden borç bağımlısı hale getirmektedir. Son zamanlarda tahtının sarsıldığı iddia edilen doların küresel hakimiyeti, ekonomik bir araçtan ziyade politik bir tahakküm

mekanizmasına dönüşmüş durumdadır. Yaşananları ve ortaya çıkan bu ekonomik tabloyu yalnızca sayılarla açıklamak, kapitalizmin yarattığı insani ve ekolojik yıkımı görünmez kılma çabasından başka bir şey değildir. Bugün Amazon ormanlarının yok oluşuyla Bangladeş'teki tekstil işçisinin düşük ücreti arasında doğrudan bir bağ söz konudur. Her ikisi de sermayenin sınırsız genişleme iştahının ve arzusunun sonucudur.

Kapitalizm sürekli büyüme stratejisine dayalı, büyümek için büyümek isteyen bir ekonomik sistemdir. Aksi takdirde sistem çökme tehlikesiyle karşı karşıya kalacaktır. Kapitalizmin sürekli büyüme stratejisi doğayı tahrip ederken ekolojik yıkımı geri dönülemez noktaya taşımaktadır. Sürekli büyüme stratejisi doğanın sınırlarına takılmaktadır. İklim krizi kapitalizmin ekonomik değil, varoluşsal bir krizine dönüşmüş durumdadır. Çünkü sistemin kendini yeniden üretme biçimi krizleri ertelemeye dayalıdır ve ertelenen her kriz daha yıkıcı bir biçimde geri dönmektedir. Bugün yaşanan borçlanma dalgası, yükselen gıda ve enerji fiyatları, savaş ekonomilerinin yaygınlaşması gibi sonuçlar aynı yapısal bozulmanın farklı yansımaları olarak karşımıza çıkmaktadır.

Günümüzde dijital ekonomi, yapay zekâ ve veri tekelleriyle şekillenen "yeni kapitalizm" görünürde bir dönüşüm gibi sunulmaktadır, ancak özünde değişen tek şey sömürünün biçiminden başka bir şey değildir. Zira emek sömürüsü artık sadece fabrikalarda değil görünmez biçimde her alanda sürdürülmektedir. Dijital emek kavramı, üretimin soyutlaştığı ama tahakkümün somutlaştığı bu çağın en net ifadesi haline gelmiştir.

Kapitalizmin krizi yalnızca ekonomik bir tıkanma olarak değil, aynı zamanda siyasal temsilin kadük kalması, toplumsal dayanışmanın zayıflaması ve etik değerlerin çözülüşü olarak da karşımıza çıkmaktadır. Bugün itibariyle dünyanın dört bir yanında yükselen otoriter rejimler, bu çöküşün siyasal karşılığıdır. Neoliberal piyasa düzeni ile demokrasi arasındaki uyumsuzluk ve zıtlık her alanda kendisini rijit bir biçimde göstermeye devam etmektedir.

Küresel Büyüme ve Yapısal Eğilimler

IMF'nin *Dünya Ekonomik Görünüm Raporu*'nun Ekim 2025 sayısında küresel ekonomik büyümenin 2025'te yüzde 3,2 ve 2026'da 3,1 olmasının beklendiği ifade edilmiştir. Bu büyüme oranı pandemi sonrası toparlanma dönemine kıyasla daha mütevazı görünürken, ayrıca bu durum "yeni normale geçiş" ve yapısal yavaşlama baskıları altında kalındığını da göstermektedir. Bu öngörülere rağmen olası savaşlar, jeopolitik gerginlikler, finansal

oynaklıklar ve ticaret bariyerleri bu büyüme görünümünü aşağı yönlü risklerle baskı altına almaya devam etmektedir ve edecektir.

Ortadoğu'daki gelişmeler, Rusya-Ukrayna savaşı, ABD ve Çin arasında süregelen ticari savaşlar ve NATO'nun giderek daha görünür olması bu tahminleri farklı bir noktaya taşıma potansiyelini barındırmaktadır. Uluslararası kuruluşlar tarafından öngörülen bu büyüme tahminleri sadece ortalama bir dünya senaryosunu yansıtmaktadır. Ancak büyümenin bölgesel olarak çok değişkenlikler gösterme ihtimali de söz konusudur. Bu süreçte merkez kapitalist ekonomiler daha zayıf büyüme gösterirken, bazı yarı çevre ülkelerde, özellikle iç talep güçlü olan ya da doğal kaynak ihracatçısı olan ülkelerde, görece daha yüksek büyüme söz konusu olabilmektedir.

Savaş, jeopolitik ve finansal risklerin yanı sıra küresel boyutta yaşanan enflasyonist baskılar, yüksek faiz oranları, tedarik zinciri sorunları ve enerji maliyetleri gibi faktörler büyüme üzerinde sınırlayıcı rol oynamaya devam etmektedir. Mevcut yapısal zorluklar, demografik faktörler ve işgücü piyasasında sıkışmalar çok sayıda ülkede büyüme potansiyelini baskılayan diğer faktörler olarak karşımıza çıkmaya devam edecek gibi görünmektedir.

1.2-) VERGİ-GÜMRÜK TARİFELERİ VE TİCARET SAVAŞLARI

Küresel kapitalist sistem, 2008 finans krizinin yarattığı tahribattan henüz çıkamamışken pandemi, tedarik zinciri kırılmaları, enerji fiyatlarındaki dalgalanmalar ve bölgesel savaşların etkisiyle "normalleşme" kapasitesini daha da yitirmiştir. Bu birikmiş kırılganlıklar, ABD'nin küresel ekonomik ağırlığını sarsmış, buna karşılık Çin ve diğer yükselen ekonomilerin dünya ekonomisindeki payını artırmıştır.

ABD hegemonyasının ekonomik ve siyasal düzlemlerdeki sarsılması, çok kutuplu bir düzenin belirginleşmesi ve uluslararası kurumların işlev kaybı, dünya ekonomisini giderek daha korumacı, gergin ve parçalı bir yapıya sürüklemektedir. Bu dönüşümün en görünür yansıması, ABD'de Trump döneminde kurumsallaşan vergi-güvenlik tarifeleri yaklaşımıdır. ABD'nin dış ticareti ulusal güvenlik kategorisi altında yeniden tanımlaması, küresel ölçekte yeni bir ticaret savaşları döngüsünü tetiklemiştir. Çelik ve alüminyumdan yüksek teknolojili ara mallara kadar geniş bir ürün yelpazesinde uygulanan tarifeler, özellikle Çin'i hedef almıştır. ABD Ticaret Temsilciliği'nin verilerine göre, Çin'den yapılan yaklaşık 370 milyar dolarlık ithalat yüzde 25'e varan tarifelerle karşı karşıya kalmıştır. Böylece tarifeler, ekonomik bir araç olmanın ötesine geçerek teknoloji, tedarik zincirleri ve stratejik sektörler üzerinden yürütülen jeopolitik

rekabetin merkezi hâline gelmiştir. Bu durum nedeniyle dünya ekonomisi, ticaret savaşlarının yoğunlaştığı daha gergin bir döneme girmiştir.

Trump'ın tarifeleri salt "ticaret politikası" değil, ABD'nin küresel hegemonya alanını yeniden tanımlama girişimi ve ekonomik rekabeti ulusal güvenlik kategorisine sokarak yürütmesinin kurumsallaşmış bir yolu haline gelmiştir. Bu vergi-güvenlik tarifeleri uygulamasından iki önemli sonuç çıkarılmaktadır: İlk olarak, ABD, artık Dünya Ticaret Örgütü'nün (DTÖ) kurallarını dikkate alan bir aktör olmaktan uzaklaşmıştır. DTÖ'nün Temyiz Organı'nın fiilen işlemez hale gelmesi, küresel ticaret rejiminin kuralsızlaşmasının en belirgin göstergesidir. İkinci olarak ABD yüksek teknolojili üretimi yeniden kendi topraklarına çekmeyi amaçlamakta, yarı iletkenler, kritik mineraller, batarya teknolojileri ve yapay zekâ altyapılarında Çin'e yönelik kısıtlamaları genişletmektedir. Bu nedenle tarifeler, ABD'nin hegemonya mücadelesinde kullandığı araçlardan biri olmuştur. ABD-Çin rekabeti, küresel üretim ağlarında bölünmeyi hızlandırmaktadır. BRICS'in genişlemesiyle dünya GSYH'sinin yüzde 36'sını kapsayan yeni bir ekonomik blok ortaya çıkmış, Çin'in Kuşak-Yol Girişimi ve Ortadoğu'da enerji temelli ilişkileri, küresel sermaye akışlarını yeniden yönlendirerek bölgesel güç dengelerini dönüştürmektedir.

Bu gelişmeler, Türkiye açısından hem dış ticaret hem de makroekonomik kırılganlıklar bakımından kritik sonuçlar üretmektedir. Türkiye, Gümrük Birliği'nin yapısı gereği ABD, AB ve Çin'in ticaret politikalarından doğrudan etkilenen nadir ülkelerden biridir. ABD'nin Çin'e yönelik tarifeleri, Çin menşeli ürünlerin üçüncü ülke rotalarına yönelmesine neden olmuş ve Türkiye bu dolaylı rotalardan biri hâline gelmiştir. AB'nin Türkiye'den gelen ürünlerde menşe ve uygunluk denetimlerini sıkılaştırmasının temel nedeni, Çin ürünlerinin Türkiye üzerinden Avrupa pazarına yönelme ihtimalidir. Bu durum, AB'nin kendi sanayisini koruma refleksiyle ilgili olmakla birlikte, her iki aktörün Çin'e yönelik baskı stratejilerinin kısmen örtüştüğü açıktır. Ayrıca, AB'nin Sınırda Karbon Düzenlemesi (CBAM) de önemli bir dış baskı unsurudur. Demir-çelik, çimento ve alüminyum gibi karbon yoğun sektörlerde ihracat maliyetlerinin yüzde 8-18 arasında artacağı öngörülmektedir. ABD'nin tarifeleri ile AB'nin karbon düzenlemesi birlikte değerlendirildiğinde, Türkiye'nin iki yönlü korumacılık baskısı altında olduğu görülmektedir.

Ticaret savaşlarının toplumsal etkileri de belirginleşmektedir. Küresel fiyat dalgalanmaları, özellikle enerji ve gıda enflasyonunu tetiklemiş, bu enflasyon Türkiye'de daha sert hissedilmiştir. ILO'nun 2025 raporu, düşük gelirli hanelerin reel alım gücünün bu süreçte yüzde 12'ye varan oranlarda düştüğünü ortaya koymuştur. Yani küresel kapitalist sistemdeki

rekabetin faturasını en çok emekçiler ve dar gelirli toplumsal kesimler ödemektedir. Sonuç olarak küresel hegemonya krizi derinleşirken, ABD'nin vergi-güvenlik tarifeleri üzerinden yürüttüğü politikalar bu krizin hem nedeni hem sonucu olarak işlev görmektedir.

1.3-) NATO EL YÜKSELTİYOR: "SAVUNMA" HARCAMALARI ARTIYOR

NATO, 24-25 Haziran 2025 tarihinde Hollanda'nın Lahey kentinde liderler zirvesi gerçekleştirdi. Zirveye 32 NATO üyesiyle birlikte örgütün ortak ülkeleri ile Avrupa Birliği de katıldı. Bu zirvede NATO tarihinin en önemli kararlarından biri alındı. Lahey Zirvesi'nde üye ülkelerin savunma harcamalarının Gayrı Safi Yurtiçi Hasılalarının (GSYİH) yüzde 5'ine çıkarılmasına karar verildi. 2014'te alınmış olan bir kararla NATO üyesi ülkelerin GSYİH'nin yüzde 2'sini savunma harcamalarına ayırması gerekiyordu. Bu kararlar birlikte yüzde 150'lik bir artışa gidilmiş oldu. Lahey'de alınan karara göre bu taahhüt 2035'e kadar tüm üyeler tarafından yerine getirilecek. Harcamaların yüzde 3,5'i askerî personel, operasyonlar, ekipman gibi temel savunma alanlarında; yüzde 1,5'i ise siber güvenlik, kritik altyapı, lojistik gibi destekleyici alanlarda yapılacak[1].

Sovyetler Birliği ve Doğu Bloku'na karşı kurulmuş olan dünya tarihinin gördüğü en büyük "savunma" örgütü NATO'nun varlığı, Soğuk Savaş'ın bittiği 1990'ların başından beri tartışılmaktadır. NATO'nun kuruluş mantığı başta Batı Avrupa olmak üzere Batı Bloku'na dahil olan bölgelerin Sovyet işgaline uğramasını önlemek ve üye ülkeler için bir güvenlik şemsiyesi oluşturmaktı. Bunun için pek çok ülkede Gladyo örgütlenmeleri kuran NATO, Soğuk Savaş dönemi boyunca "komünizm tehlikesi" adı altında askeri ve sivil faşist derin yeraltı güçleri oluşturmuştur. Gladyo örgütlenmeleri her türlü kirli işlere ve operasyonlara kalkışarak paralel yapılanmalara gitmiştir. Türkiye dahil olmak üzere, ülkelerdeki yükselen devrimci ve sol hareketleri gayri nizami harp taktiklerini kullanarak kırma planları uygulamıştır.

Sovyetler Birliği'nin 1991'de dağılmasıyla birlikte NATO'nun varoluş nedeni ortadan kalktı. Fakat kuruluş mantığı anlamsız hale gelmiş olsa da NATO dağılmadı. NATO 1990'ların başından beri sürekli biçimde yeni küresel düşmanlar icat ederek varlığını bir şekilde anlamlandırmayı ve sürdürmeyi başarmıştır.

Kendi varlığını meşrulaştırmak için başta Avrasya olmak üzere dünyanın çeşitli yerlerindeki çatışmaları ileri süren NATO birçok çatışmanın bizzat nedenlerini ortaya çıkaran

[1] https://www.reuters.com/world/europe/nato-countries-approve-hague-summit-statement-with-5-defence-spending-goal-2025-06-22/

örgüttür. 1980'lerde Afganistan'da Sovyetler Birliği'ne karşı savaşmaları için ABD tarafından desteklenen ve silahlandırılan islami kökenli hareketler, sonraki 40 yıl boyunca dünyayı kana bulayacak çeşitli örgütlerin de kuluçka merkezi oldular. El-Kaide'nin ve onun daha vahşi bir türevi olan IŞİD'in ideolojik ve örgütsel kökleri, NATO tarafından desteklenen bu hareketlere dayanmaktadır. Kendi desteklediği hareketlerden doğan örgütlerin varlığını ve eylemlerini bahane eden NATO, 1990'lardan itibaren Afganistan'dan Libya'ya kadar geniş bir coğrafyayı kendi operasyon alanı haline getirdi.

1990'larda kuruluş mantığı sona ermiş olduğu için ortadan kalkması beklenen NATO, bu beklentilere karşılık vermediği gibi daha fazla yayıldı. Başta eski Sovyet ülkeleri olmak üzere birçok yeni üye edindi. Diğer yandan hem operasyon sahasını genişletti hem de askeri harcamalarını artırdı.

NATO tarafından 2020'de hazırlanan "NATO 2030" konsepti çerçevesinde yapılan projeksiyonda, NATO'nun karşısındaki yeni tehditler 'Rusya, Çin ve terörizm' olarak tespit ediliyor ve yeni dönemin ihtiyaçlarına göre üye ülkelerin askeri harcamalarının yeniden düzenlenmesi gerektiği vurgulanıyordu[2]. 2025 Lahey Zirvesi'ndeki kararı bu bağlamda ele almak gerekir.

NATO üyelerinin savunma harcamalarının artırılması kararı ilk defa 2025'te alınmadı. 2014'te Galler'de yapılan zirvede savunma harcamalarının üye ülkelerin GSYH'sinin en az yüzde 2'si olması kararı alınmıştı. Kararın alındığı 2014 tarihi bir tesadüf değildi. Rusya ile Ukrayna arasında -2022'de Ukrayna'nın topyekûn işgaline varacak olan- savaş 2014'te başladı. Rusya 2014'te Ukrayna'ya bağlı olan Kırım'ı ilhak etti. Yine aynı dönemde Ukrayna'nın doğusundaki Donbass bölgesinde bulunan Rusya yanlısı güçlere siyasi ve askeri destek verdi. Rusya'nın bu hamleleri hem Doğu Avrupa'da bulunan ve tarihsel olarak Rusya'ya şüpheyle bakan ülkelerin tehdit algısını güçlendirdi hem de Soğuk Savaş'ta şekillenmiş olan Batı Bloku'nu alarme etti. Başta Almanya ve Birleşik Krallık olmak üzere büyük Avrupa ülkeleri, Soğuk Savaş'ın bitmesinden sonra ortadan kalktığı düşünülen Rusya tehlikesinin geri geldiğini, Rusya'nın kıta Avrupası için tekrar bir tehdit haline geldiğini öne sürmeye başladılar.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra "Avrupa'nın güvenliğinin" motor gücünü ABD'nin oluşturduğu NATO'ya devreden ve askeri sanayiye ağırlık vermeyen Batı Avrupa devletleri, ABD'nin güvenlik şemsiyesinin kendilerini korumaya yetmeyeceğini, kendilerinin de askeri

[2] https://www.nato.int/en/news-and-events/events/transcripts/2020/11/23/adapting-nato-for-2030-and-beyond

kapasitelerini artırmaları gerektiğini düşünmeye ve ifade etmeye başladılar. Bu kaygılar 2014 NATO Zirvesi'ndeki yüzde 2 kararını şekillendiren faktörlerdir. Rusya-Ukrayna geriliminin devam etmesi ve Şubat 2022'de Rusya'nın Ukrayna'yı işgal etmeye başlaması bu kaygıları daha da artırmıştır.

ABD'de 2024'te yapılan başkanlık seçimlerini kazanan ve bir dönemlik aradan sonra tekrar Başkan seçilen Donald Trump'ın dış politikadaki önceliklerinden biri NATO içinde ABD'nin finansal payını azaltıp diğer üye ülkelerin payını artırmaktı. Trump çeşitli zamanlarda yaptığı açıklamalarda Avrupa'nın güvenliğini sağlamanın ABD'ye büyük bir mali yük getirdiğini dile getirmiş, bazen NATO'dan çıkmak gibi çok uç öneriler bile yapmıştır. NATO'nun askeri kaynaklarını çeşitlendirmek her ne kadar ilk zamanlarda Trump'a ait popülist ve Avrupalıları kaygılandıran bir fikir gibi algılanmış olsa da sonradan anlaşıldığı üzere bu konsept Almanya ve Birleşik Krallık tarafından da aktif şekilde desteklenmiştir.

NATO'nun savunma harcamalarını üye ülkelerin GSYİH'lerinin yüzde 5'ine çıkarma kararının küresel ölçekte ekonomik, siyasi ve askeri olarak çok önemli sonuçlar doğuracağı açıktır. ABD, Almanya, Birleşik Krallık ve Fransa gibi başlıca NATO üyelerinin ekonomik büyüklükleri düşünüldüğünde, oransal olarak küçük görünen bir artışın bile ne kadar büyük olacağı anlaşılacaktır. SIPRI verilerine göre halihazırda GSYH'sinin yüzde 3,5'ini savunmaya harcayan ABD'nin harcama miktarı 1 trilyon dolar civarındadır[3]. Bu oranın yüzde 5'e çıkması demek, ABD'nin fazladan 430 milyar dolar harcama yapması anlamına gelecektir. Almanya'nın da yıllık 60 milyar dolar olan savunma harcamaları 150 milyar dolara çıkacak, yani yıllık bazda 90 milyar dolar artacaktır[4].

NATO'nun silahlanma bütçelerini artırmaktaki temel amaç -ilki daha öncelikli olmak üzere- Rusya ve Çin'e karşı caydırıcılığını artırmak olarak öne sürülüyor. Fakat iddia edildiği gibi daha fazla silahlanma, caydırıcılığa yol açarak barışın sağlanmasına katkı sağlamaz. Silahlanma yarışı kendi kuyruğunu kovalayan yılan gibidir. Silahlanma artınca tehdit algısı da artar. Tehdit algısı arttıkça da silahlanma ihtiyacı artar. Bu durum dönüşümlü olarak devam eder ve sonunda bütün tarafların korkunç silahlarla donandığı bir dehşet dengesi ortaya çıkar. İnsanlık bunu 20. Yüzyılda ağır bir şekilde yaşamış, 1960'larda nükleer bir savaşın eşiğine gelinmişti. NATO'nun 2035 hedefi, başta Rusya ve Çin olmak üzere diğer küresel güçleri de silahlanmaya teşvik ederse benzer bir durum yaşanabilir.

[3] https://www.sipri.org/sites/default/files/2025-04/2504_fs_milex_2024.pdf#page=2

[4] https://www.forbes.lu/nato-and-the-5-gdp-goal-implications-for-global-security-and-the-economy/

Silahlanma döngüsünün kazananları ise topluma sürekli korku ve güvenlik kaygısı pompalayıp kendi gücünü konsolide eden otoriter siyasetçiler ile askeri endüstriyel komplekstir. Lockheed Martin, BAE Systems, Thales, Northrop Grumman gibi savunma sanayii şirketlerinin önümüzdeki dönemde yüksek hacimli sözleşmeler yapacaklarını tahmin etmek işten bile değildir. Yine bu noktada önemli simgesel bir gelişme de ABD Savunma Bakanlığı'nın isminin yakın zamanda ABD Savaş Bakanlığı olarak değiştirilmesidir.

NATO verilerine göre Türkiye'nin savunma harcamaları 2023'te tahmini 16 milyar dolarken, bir yılda yaklaşık yüzde 75 artarak 2024'te 28 milyar dolara çıktı. Bu da 2024 GSYH'sinin yaklaşık yüzde 2,1'ine denk gelmekteydi. Türkiye'nin 2024 GSYİH üzerinden yüzde 5 hedefine ulaşması için, her yıl yaklaşık 40 milyar dolarlık ek harcama yapması gerekiyor. NATO'nun üye ülkeler için savunma harcamalarını GSYH'nin yüzde 5'ine çıkarma kararı, zaten kırılgan olan Türkiye ekonomisini daha da kötü hale getirecektir. Savunma sanayindeki harcamaların artışı, eğitim ve sağlık gibi alanlardaki harcamaların azalmasına, yurttaşların refahının azalmasına neden olacaktır. NATO'nun daha fazla silahlanma kararının küresel ölçekte de silahlanma yarışının artmasına, gerilimlerin tırmanmasına ve çatışma olasılıklarının büyümesine neden olacağı açıktır. NATO'nun el yükselterek savunma adı altındaki harcamalarını devasa bir biçimde arttırması kararını alması, derinleşen küresel hegemonya krizinin boyutunu da gözler önüne sermektedir. *NATO is back* (NATO geri döndü).

1.4-) ORTADOĞU'DA SİYASAL YENİDEN DİZİLİŞ

Bilindiği üzere, Soğuk Savaş sonrasında ABD öncülüğünde NATO'nun ekonomik, kültürel, askeri hegemonyası; Afganistan'dan çekilinmesi, Rusya-Ukrayna arasında yaşanan savaşın sonuç alınamayacak noktaya evrilmesi ve Çin'in ekonomik rekabette önemli bir aktör haline gelmesiyle birlikte sorgulanır hale gelmişti.

Rusya'nın Akdeniz ve çevresine müdahalesi, yine Rusya'nın Çin'le birlikte Afrika kıtasına yönelik ekonomik ve askeri müdahaleleri, küresel hegemonya mücadelesini çatışma ve gerilim hattında daha görünür kılmıştır. Bu müdahale ve bu gerilimlerden en çok etkilenen halklardan biri şüphesiz Türkiye dahil olmak üzere Ortadoğu halkları olmaya devam etmektedir. Küresel çapta yaşanan bu krizlerin Ortadoğu'ya en kanlı şekilde yansıması Suriye iç savaşı ve İsrail'in Gazze'ye yönelik işgali ve soykırım uygulamaları olmuştur.

Çin'in ekonomik büyümesine karşılık İsrail'in, Hindistan-Ortadoğu-Avrupa Ekonomik Koridoru'nun (IMEC) hayata geçmesi için soykırım ve işgal harekâtı; NATO'nun Rusya ve

İran'ın Suriye'deki etkinliğini kırmak için selefi kökenlilerle anlaşma pahasına Esad rejiminin tasfiye edilmesi gibi birçok kanlı ve riskli hamleler yapılmaktadır.

İsrail Başbakanı Netenyahu'nun BM Genel Kurul konuşmasında gösterdiği "nimet" ve "lanet" haritaları

7 Ekim 2023'te Hamas'ın Aksa Tufanı Operasyonu adı altında başlattığı operasyonun ardından Netenyahu ve savaş kabinesi 13 Ekim 2023'te Gazze'ye yönelik işgal ve soykırım politikalarını hayata geçirmiş ve Netenyahu bu siyaseti "Yeni Ortadoğu'nun inşası" olarak dünya kamuoyuna kabul ettirmeye çalışmıştır. Çoğunluğu sivil on binlerce Filistinli katledilmiş ve bu işgal Lübnan başta olmak üzere Ortadoğu'nun çeşitli bölgelerine sıçramıştır. Netenyahu ve savaş kabinesinin bu işgal operasyonlarını salt Filistin halkına yönelik bir soykırım olarak düşünmek büyük bir yanılgıya yol açacaktır. Bu operasyonlar aynı zamanda yukarıda bahsettiğimiz ticaret savaşlarının Ortadoğu'ya en kanlı yansıması olarak okunmalıdır. Netenyahu'nun "Lanet" (*The Curse*) ve "Nimet" (*The Blessing*) olarak BM Genel Kurulu'nda dünya kamuoyuna sunduğu bu plan özü itibarıyla halklara kırım, kapitalist moderniteye yaşadığı siyasal, ekonomik, toplumsal boyutlara sahip çoklu krizlerden çıkış fırsatından başka bir şey sunmamaktadır.

Netenyahu Hükümeti ve savaş kabinesinin planları elbette salt Gazze veya Filistin üzerine kurulu değildir, ayrıca Lübnan'dan Irak'a kadar uzanan hat üzerinde zor aygıtlarını kullanmak da bu planın parçasıdır.

Bu yeni siyaset biçimine aşina olduğumuz bir durumu da açıklıkla dile getirmek gerekir. O da Netenyahu'nun bu politikasının arkasına, gönüllü ya da gönülsüz dizilen ulus-devletler vardır. Bir yandan soykırımı kınayan diğer yandan ise İsrail Devleti'yle zor aygıtlarını sürdürülebilir kılan alanlarda iş birliğine devam eden, aralarında Türkiye'nin de olduğu devletler, 2 yılı geçen bu sürede toplum vicdanına karşı sorumluluklarını yerine getirmemiştir.

Küresel hegemonya mücadelesinin sahaya somut yansımalarından biri de "devlet ve sistem dışı" siyasal öznelerin sistemle olan ilişkisinin iki seçenekli hale getirilmesi politikasıdır. Küresel sistem ya ilk önce Afganistan'da uygulanan Taliban'ın iktidara getirilmesi örneğinde olduğu gibi "devlet ve sistem dışı" siyasal özneleri bir biçimde sistem içerisine dahil etmeye; ya da büyük oranda gücünü kırmaya hatta imha etmeye yönelmekte ve oyun dışı kalmaya zorlamaktadır. Bir başka deyişle küresel sistem artık "devlet ve sistem dışı" siyasal özneleri ya sisteme bir biçimde tanımlı bir şekilde dahil etme ya da tümden tasfiye ve imha etme uygulamasını hayata geçiriyor.

Her yıl şubat ayında Almanya'nın Münih kentinde düzenlenen, devlet başkanları, bakanlar, diplomatlar, askerî yetkililer, akademisyenler ve düşünce kuruluşu temsilcilerini bir araya getiren, dünyanın en önemli uluslararası güvenlik ve dış politika platformlarından biri olan Münih Güvenlik Konferansı'nın (*Munich Security Conference – MSC*) 2025 yılında yapılan 61. toplantısında da bu husus konuşulmuştur. Uluslararası ilişkiler ve jeopolitika alanında önemli tartışmaların şekillenmesine katkı sağlayan bu konferansta "devlet ve sistem dışı" siyasal öznelerin akıbetinin gündeme getirilmiş olması oldukça önemlidir.

Bu bağlamda 8 Aralık 2024'te HTŞ yasal ve meşru iktidar olarak Suriye'nin başına getirilmiştir. Aksa Tufanı Operasyonu'ndan sonra HAMAS'ın gücü büyük oranda kırılmış, lider kadroları teker teker suikastlarla öldürülmüştür. Yine Lübnan'da Hizbullah liderleri nokta askeri saldırılarla ortadan kaldırılmışlardır. Haşdi Şabi'ye de benzer bir politika uygulanmış, Haşdi Şabi'nin sahadaki etkinliği özellikle İran'ın doğrudan askeri saldırılarla hedef alınması üzerinden kırılmıştır.

Öte yandan Kıbrıs'ın jeopolitik önemi Ortadoğu'daki siyasal yeniden diziliş, İsrail saldırganlığı ve IMEC projesi nedeniyle daha da artmaktadır. Doğu Akdeniz coğrafyasında, Türkiye'de ABD'nin İncirlik üssü, İngiltere'nin bizzat Kıbrıs'ta bulunan iki adet askeri üssü İsrail'in güvenliğini sağlamakta, küresel güçlerin Ortadoğu'yu kontrol etme planlarına öncülük etmektedir. Buna karşılık Suriye İç Savaşı'nda Esad rejimine verdiği destekle Tartus Limanı'na yerleşen Rusya'nın, Suriye'de rejim değişikliğinin ardından, yeni yönetimin 2019'da yapılmış

olan işletme anlaşmasını iptal etmesiyle Tartus Limanı'ndan askeri ekipmanlarını çok büyük ölçüde çekmek zorunda kaldığını da not etmek gerekir.

Ayrıca özellikle belirtmek gerekir ki, Kıbrıs'ın bu denli gerilim hattına çekilmesinin sorumluları, bu meseleyi on yıllardır çözümsüzlüğe mahkûm eden politikacılar ve uygulamalarıdır. Halkların bir arada yaşayabileceği koşulları aramak ve yaratmak yerine ayrıştırma politikaları özellikle Kuzey Kıbrıs halkını sadece adada değil bütün dünyada yalnızlaştırmıştır. DEM Parti olarak, Kıbrıs adasının ve toplumların geleceğini Kıbrıs halklarının belirlemesi gerektiğini ısrarla savunmaya devam edeceğiz. Yunanistan ve Türkiye'nin Kıbrıs'ta barışçıl müzakereleri ve süreci kolaylaştırıcı bir rol oynamaları gerekir. Aksi yönde izlenecek her politika küresel ölçekte güçlerin müdahalesine kapı aralayacaktır. Elbette Kıbrıs'ın kuzeyinde Türkiye dışında hiçbir devletin resmen tanımadığı *de facto* yönetim de hem küresel hem de Akdeniz'deki bölgesel güçlerin kabullenmediği bir durumdur.

Hem küresel hem de bölgesel ölçekteki bu gelişmelere şüphesiz Azerbaycan-Ermenistan arasında yaşanan çatışma sonrası süreci de eklemek gerekir. İki ülke arasında yaşanan çatışmada Dağlık Karabağ'ın akıbetinde değişiklik olsa da bölgede kalıcı barış ve istikrarın ihtiyacını karşılayacak herhangi somut bir gelişme henüz yaşanmamış, aksine Rusya ve ABD gibi küresel güçlerin bu soruna müdahaleci yaklaşımına kapı aralanmıştır. Önce Rusya'nın askeri varlığına davetiye çıkaran bu savaş, son dönemde de ABD'nin ekonomik varlığına imkân sağlayan askeri müdahale sadece iki komşu ülke için değil Türkiye için de yakın gelecekte Rusya-ABD ve hatta ABD-İran geriliminden dolayı önemli riskler barındırmaktadır. Bu bağlamda Güney Kafkasya'da kalıcı bir barış ortamının Azerbaycan ve Ermenistan arasında sağlanması Türkiye açısından da büyük önem taşımaktadır. O nedenle de Türkiye'nin Ermenistan ve Azerbaycan arasında barışın ve ikili ilişkilerin gelişmesi yönünde çaba sarf etmesi ve Ermenistan karşısında var olan tarihsel kalıplarından uzaklaşması gerekmektedir.

Dış Politikada Köklü Bir Değişim İhtiyacı Kendini Dayatıyor

Yukarıda sözü edilen gelişmelere karşı AKP dış politikasının yıllardır verdiği yanıtlar yetersiz ve yanlış olmuştur. Doğru öngörüden ve kendini güncellemekten uzak bu dış politika perspektifi, açık bir şekilde başta Türkiye halkları olmak üzere bölge halkları yararına olmamıştır. Azerbaycan'dan Libya'ya; Doğu Akdeniz'den Ukrayna'ya kadar AKP'nin izlediği

günü birlik “denge” ve “güvenlik eksenli” politikalardan olumlu sonuçlar alınamayacağı ortadadır.

Gelinen aşamada, Türkiye’nin yeni bir dış politika perspektifine, anlayışına ve yönelimine ihtiyacı olduğu inkâr edilemez. Geçmiş perspektif sahada yaşanan gerçekliklere uygun değildir.

Bunun en çarpıcı örneği, Suriye’de ısrarla izlenen politikada mevcuttur. Suriye İç Savaşı’ndan 8 Aralık 2024 tarihine kadar Suriye’de önemli bir aktör, barışa giden yolda önemli bir kapı olarak görülen Kuzey ve Doğu Suriye’ye yönelik “tasfiye” ve “güvenlikçi” politikalarda ısrar eden AKP, bugün komşusu olan Suriye’nin geleceğinde önemli bir aktör ol(a)mama yolunda ilerlemektedir. Kuzey ve Doğu Suriye’de yaşayan Kürtlerin, Arapların ve çeşitli inanç topluluklarının ihtiyaçlarını ve politik beklentilerini görmezden gelmek, Suriye’de yapıcı rolü elinin tersiyle itmek yanlıştır.

Bütün bölgesel ve küresel aktörler gibi Türkiye de Kürtlerle doğrudan görüşme yapmalıdır. Bugün Kürt’ün dışarıda tutulduğu bir denklem kaybetmeye mahkûmdur. Kürt’ün tasfiye edildiği yüzyıl geride kaldı. Artık yerel, bölgesel ve küresel aktörler bu realiteyi kabul ederek hareket etmekte ve çıkarlarını bu doğrultuda belirlemektedir. Türkiye’nin aksi istikamette davranması kaybettirecektir.

AKP iktidarının Kürt fobisinden kaynaklı güvenlikçi ve askeri perspektife mahkûm edilmiş dış politikadan uzaklaşması, yeni barışçıl, şeffaf ve demokratik bir perspektife geçiş yapması artık kaçınılmazdır. Böylesi bir yaklaşım Türkiye’nin bölgesel barış ve istikrarda önemli bir aktör olmasına kapı aralayacaktır. Uzun yıllardır sürdürülen gerilim diplomasisi yerine şeffaf ve demokratik müzakereci anlayış hem bölge halklarının barış talebini karşılayacak hem de bölgede yeni çatışma alanları açmaya çalışan yerel, bölgesel ve küresel çıkar gruplarının provokatif çabalarını boşa düşürecektir.

Bütün rejimlerin çoklu krizlere savaş ve çatışma yöntemleriyle çözüm arayışı son 15 yılda Afrika’dan, Kafkasya’ya; Doğu Avrupa’dan Ortadoğu’ya milyonlarca ölümden ve on milyonlarca düzensiz göçten başka bir şey getirmemiştir. Yaşanan onca başarısız ve beyhude çabalardan sonra dünyanın önünde iki yol kalmıştır: Ya dünyada kalıcı barışı sağlayacak müzakereci politikalar ya da savaşın tüm dünyaya yayılması. Radikal sağ popülizmin yükseldiği dünyada otoriter, faşist, popülist liderlerin bütün dünyayı savaşa sürüklemeye çalıştığı bu dönemde, kalıcı barışta ısrar edecek ve bu doğrultuda somut pratiğe geçecek demokratik bir bloka ihtiyaç olduğu aşikardır. Soykırıma karşı halkların ortak yaşamını,

silahlanmaya karşı küresel çapta açlığı, yoksulluğu ortadan kaldıracak politikaları üretmek topluma ve toplumu gözeten hükümetlere büyük görevler yüklemektedir. Tam da bu sebeple AKP iktidarı önemli bir yol ayrımındadır. Ortadoğu'da siyasal yeniden diziliş yaşanırken ya bölgeyi daha tehlikeli savaşlara sürükleyecek politikalara devam edilecek ve Türkiye dahil bütün bölge halklarına kaybettirilecek ya da toplumun barış, müzakere siyaseti egemen kılınarak 21. Yüzyılın ikinci çeyreğinde köklü bir perspektif değişikliğine gidilecektir.

1.5-) HALKLARIN VE EZİLENLERİN MÜCADELESİ

Küresel kapitalist sistemin hegemonya mücadelesinin derinleştiği; dost-düşman ikiliğinin yeni içerikler kazandığı; Ortadoğu'da siyasal yeniden dizilişin yaşandığı; İsrail'in dünyanın gözleri önünde Gazze'de Filistinlilere soykırım uyguladığı; IMEC'ten Zengezur Koridoru'na, Bir Kuşak Bir Yol'dan Kalkınma Yolu'na enerji ve ticaret hatları üzerinden "koridorlar savaşı"nın büyüdüğü; NATO'nun savunma adı altındaki harcamalarını devasa tutarlarda arttırdığı; küresel sermaye tekellerinin doğayı talan ederek sınırsız kar hırsıyla ekolojik krizi büyüttüğü bir dönemde halklar ve ezilenler asla çaresiz değildir. Talanın, sömürünün ve baskının karşısında direnişin diyalektiği, direniş-inşa hatlarını ve devrimci alternatifi büyütmeye devam etmektedir.

Bir taraftan dünyada ve Ortadoğu'da sermaye sınıfı ve egemenler arasında devam eden mücadeleler büyük bir alt üst oluşa işaret ederken, buna karşılık diğer taraftan da halkların, ezilenlerin, işçilerin, emekçilerin, kadınların, gençlerin, dahası insanlığın demokratik alternatifi, Rojava Devrimi'nde olduğu gibi umudu büyütmeye devam etmektedir. Halklar ve ezilenler, Antonio Gramsci'nin ifadesiyle eskinin devam edemediği ancak yeni olanın da tam olarak sahneye çıkamadığı bu *interregnum* aşamasında mücadeleyi yükseltmektedir.

İnsanlık tarihi aynı zamanda heteronomiye, yani başkaları tarafından yönetilme baskısına karşı direnişin ve alternatif inşa etmenin de tarihidir. Ezilenler, halklar, toplumlar her daim iktidarı ve siyaseti gasp edenlere karşı mücadeleyi sürdürmüşlerdir. Uygarlık güçlerinin, devletlerin, sermaye ve iktidar tekellerinin topluma yönelik saldırısı, toplumsal doğanın bağrında bir biçimde varlığını sürdüren demokratik potansiyelle insanlığın ilk dönemlerinden günümüze değin süregelen bir mücadele halinde olmuştur.

Halkların, ezilenlerin, emekçilerin, kadınların mücadelesi 2025 yılında da sürmektedir. 2025 yılı dünya çapında emekçilerin, çiftçilerin, savaş karşıtlarının, kadınların, ekoloji hareketlerinin büyük eylemliliklerine sahne olmaya devam etmektedir.

Fransa’da 2026 Bütçe taslağına karşı 10 Eylül’de başlayan protesto gösterileri 18 Eylül’de gerçekleşen genel grevle daha da büyümüş, eğitim, sağlık, ulaşım gibi birçok sektörü durduran genel greve yaklaşık 1 milyon işçi katılmıştır. İşçilerin yanı sıra ortaokuldan üniversitelere geleceği çalınan öğrenciler tarafından boykot eylemleri yapılmıştır.

İtalya’da USB başta olmak üzere SI Cobas, CUB, Cobas Scuola sendikaları ve daha pek çok sendika ve emek örgütü 22 Eylül’de 24 saatlik genel grev çağrısı yapmış, Roma, Milano, Palermo, Bologna ve Cenova gibi şehirlerde on binlerce işçi, emekçi ve öğrenci sokağa çıkarak kitlesel gösteriler düzenlemiştir. “Her Şeyi Durduralım!” pankartının arkasında birleşenlerin sayısı 100 bini aşmıştır.

Fas’ta 2030 Dünya Kupası ve gelecek yıl düzenlenecek Afrika Uluslar Kupası için ayrılan milyarlarca dolarlık bütçe, artan hayat pahalılığı, yüksek işsizlik ve yetersiz kamu harcamaları, 14 yıl aradan sonra Faslı emekçileri yeniden sokaklara dökmüştür.

Madagaskar’ın başkenti Antananarivo’da emekçi gençliğin yaptığı eylemlerde su ve elektrik kesintileri protesto edilmiştir.

Ekim ayının sonlarında İspanya’da geçen sene meydana gelen sel felaketinin yıldönümünde halk sokaklara çıkarak Valencia bölgesinin başkanı Carlos Mazón’un istifa etmesini sağlamıştır.

18 Ekim’de ABD’nin 50 eyaletinde milyonlarca emekçi baskılara, yasaklara, hak gasplarına ve otoriterleşmeye karşı “Krallara Hayır” diyerek meydanlara çıkmış, ülke genelinde 2 bin 700’den fazla noktada protesto gösterisi düzenlenmiştir. Yine ABD’de Starbucks işçilerinin 13 Kasım 2025’te başlattığı grev ile yaklaşık 14.000’den fazla işçi daha iyi çalışma saatleri, yeterli personel, maaş artışı, sendikal hakların tanınması ve “haksız iş uygulamalarına” son verilmesi nedeniyle ulusal çapta eyleme geçmiştir.

25 Ekim’de APEC Zirvesi öncesi Seul’de on binler sokaklara akmıştır.

Belçika’da işçi ve emekçiler, hükümetin kemer sıkma programına, sosyal haklarda planlanan kesintilere ve emeklilik haklarına yönelik saldırılara karşı 24-26 Kasım’da büyük bir grev yapmış, demiryolları, toplu taşıma ve birçok temel hizmet durma noktasına gelmiştir. Grevin yanı sıra meydanlarda ve istasyonlarda bir araya gelen işçiler protesto eylemleri düzenlemiştir.

28 Kasım 2025'te, Black Friday'de Almanya'daki birçok Amazon deposunda çalışanlar toplu iş sözleşmesi talebi, daha iyi çalışma koşulları, adil ücret ve sendikal hakların güvence altına alınması için iş bırakmıştır.

Kadınlar 2025'te de erkek egemen sisteme ve kapitalizme karşı 8 Mart'ta Avrupa'dan Latin Amerika'ya, Afrika'dan Asya'ya kadar tüm dünyada toplumsal cinsiyet eşitsizliği, kadına yönelik şiddet, eşit ücret gibi temel sorunlar için alanlara akmıştır. 25 Kasım "Kadına Yönelik Şiddete Karşı Uluslararası Mücadele Günü" dolayısıyla Diyarbakır, Van, İstanbul, Ankara, İzmir, Adana gibi birçok ilde kadınlar sokaklara çıkmıştır. Londra'da düzenlenen *Million Women Rise* (MWR) yürüyüşünde, kadına yönelik şiddet, ev içi şiddet, aile içi istismar geniş katılımla protesto edilmiştir. Yine Endonezya'da kadınlar parlamento önünde polis şiddeti, devlet baskısı nedeniyle ve demokratik haklar talepleri çerçevesinde güçlü bir eylem düzenlemişlerdir.

2025 boyunca İran'ın birçok bölgesinde (İsfahan, Ahvaz, Kuzeistan, Rafsanjan) su hakları, uzun elektrik kesintileri, ürün ödemelerinin geciktirilmesi gibi nedenlerle dünyada yılın en geniş ve kitlesel çiftçi protestoları gerçekleşmiştir.

Çek ve Slovak çiftçiler, ucuz AB dışı ithal tarım ürünleri ve sıkı tarım politikalarını protesto ederek 27 Şubat'ta sınır kapılarını yüzlerce traktörle kapatmıştır.

Yunan çiftçiler, geciken AB tarım sübvansiyonları nedeniyle büyük şehirlerde protesto düzenlemiştir.

Hindistan'da 2025 boyunca çeşitli eyaletlerde borç yükü, ürün taban fiyatı talepleri, sulama krizi nedenleriyle büyük çiftçi eylemleri gerçekleşmiş, Vijayapura'da büyük yürüyüş düzenlenmiş, Dhar bölgesinde otoyol kuşatılmıştır.

2025 yılı büyük ekoloji eylemlerine de sahne olmuştur. Brezilya'nın Belém kentinde yapılan COP30 Küresel İklim Zirvesi'ne karşı büyük protestolar gerçekleştirilmiştir. Zirve esnasında, dünyanın dört bir yanından gelenler, yerli halk temsilcileri, iklim adaleti, fosil yakıt kullanımının durdurulması ve doğa koruma çağrısıyla sokağa dökülmüştür. Eylemler "Büyük Halk Yürüyüşü" (*Great People's March*) olarak adlandırılmış ve on binlerce kişi katılmıştır. Gösterilerde özellikle Amazon yağmur ormanlarının korunması, madencilik ve tarımsal genişlemenin durdurulması gibi çevresel hak talepleri öne çıkmıştır.

Avustralya'da yurttaşlar dünyanın en büyük kömür limanlarından biri olan Newcastle Limanı'nda kömür sevkiyatlarını engellemek için denize açılan kanalları ve liman yollarını

kapatmış, 3 kömür gemisi geri dönmek zorunda kalmış, liman operasyonları ciddi ölçüde aksamıştır.

Afrika'da, Senegal'de plastik kirliliğine ve atık yönetimine karşı büyük protesto eylemleri düzenlenmiştir.

Yine dünya çapında İsrail'in Gazze'de yapmış olduğu soykırıma karşı milyonlar sokağa çıkmış, halklar protesto gösterileri düzenlemiştir. 2025 yılı, İsrail'in Gazze'deki soykırımına karşı küresel ölçekte bir dayanışma ve protesto yılı olmuştur. Özellikle barış, insan hakları, insani yardım ve silah sevkiyatlarının durdurulması talepleri etrafında şekillenen bu eylemler, tüm dünyada yaygınlık kazanmıştır. 2025'in Ekim ayında, Avrupa'nın birçok kentinde ve dünyanın diğer bölgelerinde eş zamanlı Filistin dayanışması eylemleri düzenlenmiştir. Örneğin Hollanda'nın başkenti Amsterdam'da on binlerce kişi meydanları doldurmuş, Filistin bayraklarıyla yürüyüşler yapmıştır. Almanya'da başkent Berlin'de yaklaşık 50.000 kişi bir araya gelerek, İsrail'e silah sevkiyatının durdurulması ve Gazze için insani yardım sağlanması çağrısı yapılmıştır. 3 Ağustos 2025'te, Avustralya'da köprü yürüyüşü şeklinde organize edilen Sydney Melbourne'de eş zamanlı olarak gerçekleştirilen protestoda on binlerce kişi sokaklara çıkmıştır. 26 Ekim'de Malezya'nın başkenti Kuala Lumpur'da düzenlenen gösterilerde ise, ABD'nin İsrail'e ve Filistin halkına yönelik soykırımına verdiği destek protesto edilmiştir.

2025 yılında dünya çapında mücadeleyi sürdüren halklar ve ezilenlerin temel talepleri Rojava'da ilmek ilmek dokunan yeni hayatta, tüm saldırılara rağmen adeta çölde bir vaha gibi varlık bulmakta, varlığını güçlendirmeye devam etmektedir. Rojava Devrimi'yle halk meclisleri aracılığıyla doğrudan demokrasi uygulanmaktadır. Yönetimin her kademesinde eş başkanlık sistemi hayata geçirilmektedir. Kadın meclisleri ile toplumsal karar alma süreçlerinde kadın temsiliyeti güçlendirilmektedir. Çoğulcu ve toplumsal temsil sistemiyle tüm halklar, Kürtler, Araplar, Süryaniler, Ermeniler, Çerkesler yerel yönetimlerde temsil edilmektedir. Çok dilli eğitim hayata geçirilmektedir. Kooperatifler kurularak yerel üretim desteklenmektedir. Ekolojik tarım ve küçük ölçekli üretim projeleri ile topluluk ekonomisi güçlendirilmektedir. Demokratik ve kadın temelli eğitim sistemleri kurulmakta, gençler ve kadınlar için bilinçlendirme programları ve akademiler oluşturulmaktadır. Rojava Devrimi, başka bir dünyanın mümkün olduğunu, kapitalizme mecbur olmadığımızı ihtişamlı bir biçimde ortaya koymaktadır.

“Sosyalizmde Israr, İnsan Olmakta Isrardır”

1990’ların başında Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla tarihin sonunun geldiğini buyuran sermayenin organik entelektüelleri, kapitalizmin nihai zaferini ilan etme cüretini göstermişti. Francis Fukuyama’ya ihale edilen bu endoktrinasyon kampanyasında siyasal olan, ideolojiler şahsında itibarsızlaştırılmış, toplumsal-kamusal-komünal olana ilişkin muazzam bir karalamaya girişilmişti. Buna göre ideolojiler kötüydü, aslolan “özgür tüketicilere” dönüştürülen bireylerin özgürlüğüydü. Bu temelde, kapitalizm ise insanlığın aşılmaz ufkuydu. 1979’da İngiltere’de iktidara gelen agresif neoliberalizmin simge isimlerinden Margaret Thatcher, “alternatif yok” (TINA - *There is no alternative*) ve hatta “toplum diye bir şey yok” diyebilmişti.

Ancak bizzat bu iddianın sahipleri tarafından çok geçmeden bu tezlerde yumuşamaya gidilerek, piyasa fetişizminin istedikleri sonucu vermediği görülmüştür. Kendiliğinden işleyen ilahi piyasa mekanizmasının tamamen neoliberal bir mitostan ibaret olduğu ayan beyan ortaya çıkarken, erken zafer sarhoşluğu yaşayan agresif neoliberal kapitalizm, kamusal olanı tümden dışlamak yerine bu kez kendi amaçları doğrultusunda araçsallaştırma yoluna gitmiştir.

Tüm bu itibarsızlaştırma basıncı koşullarında dahi demokratik sosyalizm tıpkı bugün olduğu gibi her daim insanlığın demokratik alternatifi olmaya devam etmektedir. Kapitalizmin insanlığın nihai ufku olamayacağı, kadına kölelik, doğaya talan, insanlığa sömürü ve sefaletten başka bir şey veremeyeceği gerçeğinden hareketle, dünyanın dört bir yanında devrimci hareketler tarihsel deneyimlerin muhasebesi ışığında bir biçimde varlıklarını sürdürmektedir. Kapitalizmin toplumsal gerçekliğin tüm hücrelerine sızarak yayılma ve ele geçirme hegemonyacılığı, toplumsal doğanın bağrındaki antikapitalist potansiyele çarpmıştır.

Dünyanın dört bir tarafında milyonlar başka bir dünyanın mümkün olduğunu haykırarak onlarca yıldır mücadele etmeye devam etmektedir. Demokratik sosyalizm, demokratik toplum, devrim, yeni bir karşı hegemonya, yeni bir Enternasyonal mücadelesinin kendisini dayattığı bir tarihsel aralığı hep birlikte yaşıyor ve şekillendiriyoruz.

2-) DERİNLEŞEN YOKSULLUK VE EŞİTSİZLİK: TÜRKİYE EKONOMİSİ

2.1-) EMEK SÖMÜRÜSÜ BÜYÜYEREK DEVAM EDİYOR

Emek Alanında Hak Kayıpları

24 Ocak 1980 kararları ve sonrasında 12 Eylül askeri cunta uygulamaları süreç içerisinde Türkiye'de sistematik bir emek sömürüsünün kurumsallaşmasını amaçlayan bir rejime dönüşmüştür. Darbeci dinamik örgütlü emek kurumlarının tasfiye edilmesi, kurumsallaşamaması ve toplumsallaşamaması için her türlü aracı kullanmıştır. 12 Eylül rejimi işçi ve emekçi sendikalarını tasfiye etme, öğrenci hareketlerini sınırlandırma, kamu hizmetlerini özelleştirme, kamu görevlilerini güvencesizleştirme siyasetini; rantı ve sömürüyü önceleme, emeğin sömürüsünü derinleştirme ve daha ucuz bir işgücü sağlama amacıyla uygulamıştır. 12 Eylül Darbesi'nden on gün sonra kurulan 44. Hükümetten bugün iktidarda olan 67. Hükümete kadar tüm hükümet programları 24 Ocak Kararları'na uygun olarak Türkiye'de emeğin ucuzlatılmasını ve sömürünün derinleşmesini bir devlet politikası olarak uygulamıştır.

Uluslararası Sendikalar Konfederasyonu (ITUC) 2025 Küresel Haklar Endeksi'ne göre Türkiye, işçi haklarının en fazla ihlal edildiği ülkeler arasında yer almıştır. Raporda grev, toplu sözleşme ve örgütlenme özgürlüğünün ağır biçimde engellendiği, sendikacıların baskı ve yargı tehdidi altında olduğu belirtilmiştir. Türkiye, Bangladeş, Belarus, Mısır ve Filipinler gibi sendikal hakların ağır tehdit altında olduğu ülkelerle aynı kategoride yer almıştır.

15 Temmuz 2016 darbe girişiminden sonra da örgütlü emeğe ordu ve polis zoruyla yönelen devlet ve sermaye saldırıları emek sömürüsünü daha sistematik hale getirmek ve emeği daha korumasız bırakmak amacıyla yapılmıştır. KHK'lerle kamuda güvencesizlik ve sistematik mobbing politikaları derinleştirilirken, özel sektörde ise işsizlik baskısı ve kuralsız çalışma "ulusal istihdam politikası" haline getirilmiştir.

Derinleşen ekonomik kriz, enflasyon, covid-19 ve kur şokları nedeniyle ücretleri reel olarak azalan, ücretleri ödenmeyen ve güvencelerini korumak isteyen işçilerin hak arama, toplantı ve gösteri düzenleme, grev yapma, açıklama yapma eylemleri kriminalize edilmiş, kolluk kuvvetleri emeğin direnişini bastırmakta kullanılmıştır. Türkiye'de grev engelleme bir

milli güvenlik politikası haline getirilmiştir.[5] 2014 yılından bu yana grev yasaklanmayan bir yıl yoktur. Her yıl alınan grev yasağı kararları, muhtemel grev kararlarının da önüne geçmektedir. Bu nedenle AKP, bir grev yasaklama partisidir[6] değerlendirmesi yapılmaktadır. Cumhurbaşkanlığı kararlarıyla birçok grev "milli güvenlik" ve "genel sağlık" gerekçeleriyle ertelenmiş, bu ertelemeler fiili grev yasaklarına dönüşmüştür. Bu durum sendikal mücadele araçlarının işlevsiz hale getirilmesine yol açmıştır.

Grev hakkı evrensel ve demokratik bir haktır. Grev hakkının engellenmesi, toplu sözleşme hakkının fiilen ortadan kaldırılması ve sendikalaşmanın kadük hale gelmesi demektir. Grevsiz toplu sözleşme, işçiyi işverenin lütfuna mahkûm eder. Bu nedenle grev hakkının sınırlanması yalnızca bir çalışma hakkı ihlali değil, aynı zamanda temel demokrasi ve özgürlük ihlalidir.

Türkiye'de sendikacılık anayasal bir hak olmakla birlikte mevzuat ve uygulama düzeyinde ciddi kısıtlamalarla karşı karşıyadır. Toplu sözleşme ve grev hakkı mevzuatta yer alsa da sendika kurma, yetki alma ve toplu pazarlık süreçleri karmaşık prosedürlere bağlanmış, devletin sendikal faaliyetler üzerindeki gözetim ve müdahale mekanizmaları korunmuştur. Grev yasakları, ertelenen grevler ve sendikal baskılar, 2012 tarihli 6356 sayılı kanunla yapılan değişikliklere rağmen devam etmektedir. Fiiliyatta ise kamu otoritesinin ve işverenlerin sendikalaşmaya yönelik olumsuz tutumları, yargı süreçlerinin yavaşlığı ve sendikal örgütlenmenin sık sık kriminalize edilmesi, sendikal özgürlük alanını daraltmaktadır.

Kamu çalışanları açısından temel sorun, grev ve gerçek anlamda toplu sözleşme hakkından mahrum olmalarıdır. 4688 sayılı kanun ile kamu çalışanlarına toplu sözleşme hakkı tanınsa da kazanılan hakların önemli bir kısmı Toplu Sözleşme Kurulu tarafından iktidarca belirlenmekte, uyuşmazlık halinde bağımsız tahkim mekanizması bulunmamaktadır. Kamu görevlileri grev hakkına sahip değildir ve sendikal eylemler disiplin soruşturmalarına, sürgünlere, görevden almalara konu olabilmektedir. Son yıllarda kamu sendikacılığı alanında iktidara yakın sendikalar idari ve politik güçten yararlanarak örgütlenmiş, diğer sendikalar dışlanmış, kamu emekçilerinin iradesi yönlendirilmiş, kamu sendikacılığında eşitsiz ve baskıcı bir düzen oluşmuştur.

---

[5] https://www.researchgate.net/publication/336349408_Turkiye'de_Milli_Guvenlik_Gerekceli_Grev_Ertelemeleri

[6] https://bianet.org/haber/grev-yasaklari-sistematiklesti-akp-iktidari-boyunca-22-grev-ertelendi-309995

2016-2108 OHAL döneminde çıkarılan KHK'ler ile 130 bin kamu emekçisi hukuksuz bir şekilde kamudaki işlerinden atılmış, buna özel sektör kuruluşları dahil edildiğinde KHK'ler ile 152 bin kişinin işsiz bırakıldığı bir süreç yaşanmıştır. Bu korku, baskı ve mobbing iklimi sonucunda kamu emekçilerinin önemli bir bölümü kendi haklarına dair reel bir faaliyet göstermese de "iktidar güdümlü sendikalara" yanaşmış, üye olmuş ve üye kalmıştır. Kamudaki liyakatsizlik, atama ve kariyer işleyişlerindeki adaletsizliklerin çok önemli bir bölümü bu yandaş sendika ve iktidar iş birliği ile uygulanmakta ve gerçek sendikacılık engellenmektedir.

İşçi alanında ise toplu sözleşme ve grev hakkı kağıt üzerinde var olsa da uygulamada ciddi engeller söz konusudur. Grev kararlarının "milli güvenlik" veya "genel sağlık" gerekçesiyle sıkça ertelenmesi, fiili grev yasağı yaratmaktadır. Sendikalı işçilerin işten çıkarılması, işverenlerin baskıyla sendika değiştirme dayatması, taşeron ve güvencesiz çalışma biçimlerinin yaygınlaştırılması örgütlenmeyi zorlaştırmaktadır. İş kolu barajları, yetki tespit süreçleri ve işverenlerin sendikal faaliyetleri engelleyen yöntemleri; sendikal hareketi zayıflatmakta, işçilerin toplu pazarlık gücünü fiilen sınırlamaktadır. Sonuç olarak Türkiye'de hem kamu hem özel sektör çalışanları için sendikal haklar, kâğıt üzerinde tanınmış olsa da pratikte ciddi şekilde sınırlandırılmıştır; demokratik ve bağımsız sendikacılığın güçlenmesi ise hukuki reform, siyasal irade ve toplumsal destek gerektirmektedir.

AKP'li Yıllarda Emeğin Hakları Tırpanlandı

"Ücretlerin milli gelir içindeki payının" sistematik bir şekilde azaltılması; faiz, rant ve karlılığın arttırılması 2026 Bütçesinin de temel hedeflerindendir. İktidar bütçe tercihini milyonlarca emekçiden, halktan ve genel toplumsal hizmetlerden yana değil açıkça küresel ve yerel sermayeden yana kullanmakta ve var olan adaletsiz durumu derinleştirmektedir. AKP iktidarları boyunca emeğin üretimden daha az pay alması, küresel ölçekte neo-liberal politikaların yerelde de rant ve sermaye endeksli politikaların yürürlükte olmasının sonucudur. AKP'nin sosyal güvenlik, iş hukuku ve istihdam alanında yaptığı "tüm mevzuat değişiklikleri" emeğin kazanılmış haklarını tırpanlayan bir uygulamaya dönüşmüştür.

2003 yılından bu yana Türkiye'de işsizlik oranları azaltılmamış, iş cinayetlerinin önüne geçilmemiş, işe bağlı ölüm, yaralanma ve engelli kalma durumlarına dair işçi sağlığı ve güvenliği tedbirleri yerine getirilmemiş, uzun çalışma süreleri kısaltılmamış, ücretler üzerindeki gelir vergisi ve prim yükü hafifletilmemiş ve çalışmaya bağlı özlük hakları ilerletilmemiştir. Yani AKP emekten yana herhangi bir iyileştirme yapmamıştır.

AKP, 4857 sayılı İş Kanunu sonrasında gündeme sürekli bir şekilde getirdiği kıdem tazminatı fonu tartışmaları ve esnek istihdam politikaları, kıdem tazminatının iş güvencesi işlevini zayıflatmıştır. Türkiye'de kıdem tazminatını fiilen alabilen emekçi oranı çok sınırlıdır. Mevzuat ve uygulama emekçiden yana değildir. İktidar emeğin kazanımlarını budamak amacıyla konuyu her fırsatta gündeme getirmekte ve sendikaların bu konudaki görüşlerini dikkate almamaktadır.

AKP, 4857 sayılı İş Kanunu ile işten çıkarmalar için "geçerli neden" kavramını genişletmiş; işverenin fesih takdir yetkisini artırmıştır. Birçok işyerinde sendikalaşma engellendiği için işverenlerin keyfi işten atma uygulamaları ve konuda işler bir hak arama yolu bulunmaması nedeniyle her yıl yüzbinlerce işçi mağdur edilmektedir. İşten atmalara karşı yargı yoluna giden emekçileri koruyan ve destekleyen bir sistem yoktur. Yine yargı kararlarının bu konuda uygulanması için de bir sistem kurulmamıştır. Van'daki 306 işçi örneğindeki gibi kayyımlar veya birçok yerde işverenler mahkeme kararlarını uygulamamaktadır.

Alt işverenlik uygulaması adı altında taşeron sömürü sistemi kamu ve özel sektörde yaygınlaştırılmıştır. PTT örneğinde somut olarak görülebileceği gibi, aynı işyerinde eşit iş için eşit ücret ilkesinin fiilen ortadan kaldırıldığı bir rejim dayatılmaktadır. MEB'de aynı işi yapan "ücretli öğretmen", "sözleşmeli öğretmen", "kadrolu öğretmen", "uzman öğretmen", "baş öğretmen", "idareci öğretmen" ayırımı kamuda bile çalışanlar arasında ayrımcılığın somut bir göstergesidir. Yine MEB'de "usta öğreticilik" adı altında yaptırılan işin insan onuruna yakışır iş koşulları yoktur. Özel dershane öğretmenlerinin maruz bırakıldığı güvencesizlik ve sömürü özel bir meclis araştırmasının konusu olmalıdır. Özel sektörde taşeron işçiler düşük ücret, sendikasızlık ve iş güvencesizliği kıskacına alınmıştır. Kamuda da 696 sayılı KHK ile yapılan düzenleme sonucunda taşeron işçiler gerçek anlamda kadroya geçirilmemiş, çoğu işçi geçici statüde (4/D) çalışmaya zorlanmıştır. Bu düzenleme, kamu istihdamında güvencenin ve özlük haklarının geri çekilmesi anlamına gelmiştir.

AKP, sömürü politikalarının maliyetini, diğer bir tabirle "diş kirasını da" emekçiye yükleyen mekanizmaları geliştirmiştir. Bugün halen devam ettirilen işveren desteklerinin önemli bir bölümü, ücret garanti fonu, kısa çalışma ödeneği, ücretli/ücretsiz zorunlu-gönüllü izin uygulamaları vb. durumlarda işveren maliyetlerinin önemli bir bölümü işsizlik fonu, vergi muafiyetleri ve istisnaları üzerinden veya diğer teşvik ve destekler üzerinden sağlanmaktadır.

AKP, İşsizlik Fonu'nu işsizler için değil sermayeye teşvik için kullanmaktadır. Bir yandan İşsizlik Sigortası Fonu üzerinden hem de şeffaf olmayan bir şekilde "belirli bir sermaye kesimi" sübvanse edilmekte diğer yandan milyonlarca işçi işsizlik maaşı alamamaktadır.

AKP, “sarı sendikacılığı” hem özel sektörde hem de kamuda teşvik etmiş emekten yana sendikacılığı ise kısıtlamıştır. 6356 sayılı yasa ile getirilen işkolu barajları ve uzun yetki tespit süreçleri, işçilerin toplu sözleşme hakkını kullanmasını zorlaştırmıştır. Sendikalı işçi oranı düşük seviyelerde kalmıştır. Özellikle kamuda Memur-Sen Konfederasyonu üzerinden “yandaş ve güdümlü bir sendikacılık” beslenirken, yıllar içerisinde kamu emekçileri reel kayıplarla karşı karşıya bırakılmıştır. AKP iktidara geldiğinde üye sayısı 50 bin civarında olan Memur-Sen Konfederasyonu bugün bir milyonun üzerinde “üyeye” sahiptir. Sendika üyelik aidatları Hazine’den karşılandığı için 2026 Bütçesinde de yaklaşık 4-5 milyar TL Memur-Sen Konfederasyonu’na aktarılacaktır. Bu ödenekler Memur-Sen yöneticileri arasında bir kast sistemine yol açtığı gibi, bu kişiler eliyle kamuda mobbing uygulandığı, mülakat yolsuzluklarına gidildiği, bu kişilerin işe gelmeden maaş almaya devam ettiği, tayin-atama ve kariyer işlemlerinde, hizmet içi eğitimlerde, yurt içi ve yurtdışı görevlendirmeler ve harcırah almalarda, ödüllendirmelerde sendikal ayrımcılık yaptığı birçok vaka ifade edilmektedir. Gelinen aşamada kamudan emekli olan çalışanlar açlık sınırında maaşlara, kamuda çalışanlar da yoksulluğa mahkûm edilmiştir. 2010 yılından bu yana imzalanan toplu iş sözleşmeleri ile kamu emekçileri yoksullaştırılmış ve güvencesizleştirilmiştir. Bu tablo hem iktidarın hem de yandaş sendikaların iş birliği ile açığa çıkmıştır.

Asgari Ücret Ortalama Ücret Haline Getirildi

TÜİK Ekim verilerine göre Türkiye’de istihdamda olan kişi sayısı 32,7 milyon kişidir. SGK’nin Eylül 2025 dönemi istatistik bültenine göre ise Türkiye’de “tüm şekillerde” (4a, 4b, 4c) çalışan sigortalıların toplamı 23 milyon 994 bin 704 kişidir. 2022 yılından bu yana 23 milyon bandında kalan bu veri Türkiye’de sigortasız ve güvencesiz çalışan milyonlarca insanın olduğunu gösteren resmi bir istatistiktir. Çıraklar, kursiyerler ve stajyerler dahil edildiğinde 26 milyon bandını aşan aktif sigortalı sayısı iktidarın tüm söylemlerinde ifade ettiği istihdam seferberliklerinin ne kadar gerçeklikten yoksun ve temelsiz olduğunu da gösteren bir veridir.

TÜİK’e göre ise sigortalı ve kayıtlı sayıları SGK ile uyumlu değildir. TÜİK ve SGK arasında 2 milyon kişilik bir tutarsızlık mevcuttur. TÜİK hane halkı anketi sonuçlarına ve 2025 III. dönem verilerine göre kayıtlı çalışan sayısı 24 milyon 159 bin kişi olup, bu istihdamın yüzde 30’u kadın yüzde 70’i erkektir. Kadın istihdamının yüzde 33’ü, erkek istihdamının ise yüzde 24’ü kayıt dışıdır. Kayıt dışılık oranı tarım alanında yüzde 83 iken, ücretsiz aile işçilerinde ise bu oran çok daha yüksektir.

	İstihdam	Erkek (Bin kişi)	Kadın (Bin kişi)	Toplam (Bin kişi)	Kadın Oranı
Tarım	Kayıtlı	677	161	838	**19%**
	Kayıtsız	2.160	2.000	**4.160**	**48%**
	Toplam	2.837	2.161	4.998	**43%**
	Kayıt Dışı Oranı	**76%**	**93%**	**83 %**	
Tarım-Dışı	Kayıtlı	16.169	7.152	23.321	**31%**
	Kayıtsız	3.137	1.612	4.749	**34%**
	Toplam	19.306	8.764	28.070	**31%**
	Kayıt Dışı Oranı	**16%**	**18%**	**17 %**	
Toplam	Kayıtlı	16.846	7.313	24.159	**30%**
	Kayıtsız	5.297	**3.612**	8.909	**41%**
	Toplam	22.143	10.925	33.068	**33%**
	Kayıt Dışı Oranı	**24%**	**33%**	**27 %**	

Kaynak: TÜİK 2025 III. Dönem Hane Halkı İşgücü İstatistikleri

TÜİK'in III. dönem verilerine göre Türkiye'de 2025 yılında 614 bin kişisi tarım dışı sektörlerde olmak üzere 2 milyon 690 bin kişi "ücretsiz aile işçisidir". Bu ücretsiz çalışmanın toplam istihdam içindeki oranı yüzde 8-10 bandındadır. Kendi hesabına çalışanlarla birlikte "kırılgan istihdam olarak" ifade edilen bu ücretsiz ve güvencesiz çalışma halinin her 4 çalışandan biri için geçerli olduğu ifade edilebilir.

İstihdam	Kayıtlı (Bin kişi)	Kayıtlı Değil (Bin kişi)	Toplam (Bin kişi)	Kayıtdışı Oranı
Ücretli/Yevmiyeli	20.456	3.152	23.608	13 %

İşveren	1.265	241	1.506	16 %
Kendi Hesabına Çalışan	2.118	3.147	5.265	**60 %**
Ücretsiz Çalışan	320	2.370	2.690	**88 %**
Toplam	24.159	8.910	33.069	**27 %**
Ücretli/Yevmiyeli	85%	35%	71 %	
İşveren	5%	3%	5 %	
Kendi Hesabına Çalışan	9%	35%	16 %	
Ücretsiz Çalışan	1%	**27%**	8 %	
Toplam	100%	100%	100 %	

Kaynak: TÜİK, Temmuz-Eylül (III. Çeyrek İşgücü İstatistikleri)

Asgari ücret, evrensel normlara göre istisnai bir gelir düzeyi iken Türkiye'de milyonlarca emekçinin temel ücreti haline gelmiştir. Birçok araştırma ve veri Türkiye'de asgari ücret veya onun altında ücretle çalışan oranını yüzde 55'in üzerinde göstermektedir. Hükümetin tek taraflı kararıyla 2025 yılı asgari ücreti (22.104,67 TL) önceki döneme göre yalnızca yüzde 30 artırılmış, oysa yıllık resmi enflasyon yüzde 44,4 olarak açıklanmıştır. Böylece asgari ücret daha en başta enflasyonun yaklaşık 15 puan gerisinde kalmış, Temmuz ayında da ara zam yapılmayarak milyonlarca işçi 2025 yılı boyunca eriyen bir gelirle yaşamaya mahkûm edilmiştir.

2025'te net 22.104,67 TL olan asgari ücret yaklaşık 450 euroya/500 dolara denk gelmektedir. Eurostat verilerine göre Türkiye, Avrupa ülkeleri içinde en düşük asgari ücrete sahip ülkeler arasındadır. Buna karşılık Türkiye'de ortalama haftalık çalışma süresi 44,2 saat ile Avrupa'nın en yükseğidir. Yani Türkiye'de emekçiler daha fazla çalışıp daha az kazanmaktadır. Almanya'da işsiz bir bireyin aldığı nakit destek dahi Türkiye'deki asgari ücreti aşmakta, barınma ve sağlık desteği de eklendiğinde bu fark daha da derinleşmektedir.

Asgari ücretin açlık sınırının dahi altında kaldığı Türkiye'de işsizlik maaşı da yalnızca 7.940 TL ile 15.880 TL arasında değişmektedir. Türk-İş verilerine göre Kasım 2025'te açlık sınırı 29.828 TL, yoksulluk sınırı ise 97.159 TL'ye yükselmiştir. Mevcut asgari ücret, açlık sınırının 7.724 TL, en düşük emekli maaşı ise açlık sınırının 13.328 TL altında kalmıştır. Bu koşullarda Türkiye'de milyonlarca kişi temel gıda giderlerini bile karşılayamaz durumdadır.

Asgari ücret yalnızca işçilerin aldığı en düşük ücreti değil; emekli maaşları, işsizlik ödeneği, SGK ve GSS primleri, evde bakım ücretleri gibi pek çok kalemi doğrudan etkilemektedir. Asgari Ücret Yönetmeliği ile ILO'nun 131 numaralı sözleşmesi, ücretin işçinin ve ailesinin zorunlu ihtiyaçlarını insan onuruna yaraşır biçimde karşılaması gerektiğini belirtir. Ancak Türkiye'de asgari ücret belirlenirken işçiler, 15 kişilik komisyonda yalnızca 5 kişi ile temsil edilmekte, bu nedenle karar süreci demokratik ve eşitlikçi bir zeminden uzak kalmaktadır. Asgari ücret belirleme sürecinde emekçilerin ve sendikaların talep ve önerileri ve işçilerin yaşam koşulları dikkate alınmamaktadır.

Asgari ücret belirlemesi sadece enflasyon oranına göre yapılmamalı; büyüme, gelir dağılımı, kamusal hizmetlerin maliyetleri ve yaşam standartları dikkate alınmalıdır. Asgari Ücret Tespit Komisyonu'nun yapısı değiştirilmeli, gerekirse bu yapı tamamen kaldırılarak grev ve toplu pazarlık hakkını içeren yeni bir model kurulmalıdır. Asgari ücret, dört kişilik bir ailenin temel ihtiyaçları gözetilerek en az yoksulluk sınırının yarısına yükseltilmeli ve enflasyon karşısında erimemesi için yılda iki kez güncellenmelidir.

İş Bulup Çalışanlar Yoksulluk, İşsiz Kalanlar Açlık Riski Altında

AKP iktidarında emek aleyhine yeniden düzenlenen sosyal güvenlik, sosyal hizmet, sosyal yardım ve istihdam sistemleri Türkiye'de emekçileri çalışan yoksullara dönüştürmüştür. Türkiye ekonomisi "büyürken" istihdamsız büyümüş, çalışanlar daha yoksul olmuştur. Mevcut durumda milyonlarca yurttaş için var olan bu durum kuşaklar arası devreden bir yoksulluğun kısır döngüsü olarak da yaşanmaktadır. 2009 yılında küresel çapta başlayan, 2016'da OHAL uygulaması ile derinleşen ve 2018 Rahip Brunson vakasıyla kur şokuna yol açan, 2020 covid-19 etkisi ile kalıcılaşan Türkiye'deki ekonomik kriz; 2022 Eylül ayında alınan faiz kararıyla yüksek enflasyona yol açmıştır. Bu süreçte AKP'nin faiz-enflasyon politikaları tüm çalışanların reel olarak yoksullaşması ve daha ucuz çalışması ile sonuçlanmıştır.

12 Eylül rejiminin Türkiye emek alanını "patronlar için dikensiz gül bahçesi" yapma hayali AKP eliyle yaşama geçirilmiş durumdadır. "Sağlıkta dönüşüm", "özel istihdam politikaları", "emeklilik yaşının yükseltilmesi, primlerinin arttırılması ve maaşlarının azaltılması", "kıdem tazminatına yönelik değiştirme çalışmaları", "kayıt dışılıkla mücadele etmeme", "eğitimin ve yükseköğrenimin özelleştirilmesi", "KHK'ler ile ihraç" ve daha birçok politika emeği korunaksız bırakmak amacıyla uygulanmıştır.

TÜİK Ekim ayı İşgücü İstatistikleri'ne göre mevsim etkisinden arındırılmış işsizlik oranı yüzde 8,5'tir. İşsiz sayısı 3 milyon 33 bin kişidir. İşsizlik oranı erkeklerde yüzde 7 iken kadınlarda yüzde 11,3'tür. Genel istihdam oranı yüzde 49,2 olup erkeklerde yüzde 66,5, kadınlarda yüzde 32,4'tür. Genel işgücüne katılma oranı yüzde 53,8 olarak gerçekleşmiş, erkeklerde yüzde 71,5'e karşılık kadınlarda yüzde 36,5 olmuştur. Genç nüfusta işsizlik oranı yüzde 15,6'dır; genç erkeklerde yüzde 12,9, genç kadınlarda yüzde 20,6 olarak açıklanmıştır. Bütün veriler, kadınların iş gücüne katılımı ve istihdamında eşitsizliğin sürdüğünü göstermektedir. TÜİK verilerinde işsizliğin düşük görünmesinin önemli bir nedeni veri tanımı ile ilgilidir.

DİSK-AR hesaplamasına göre ise "geniş tanımlı işsizlik" 12 milyonu geçmiştir. İstihdamın 33 milyon bandında olduğu bir yerde 12 milyon insanın iş yapabilir durumda iken iş bulamaması yapısal bir sorunu göstermekte ve iktidarların üretimi/istihdamı desteklemediğini de açığa çıkarmaktadır. DİSK'e göre son iki yılda geniş tanımlı işsizlik oranı yüzde 23,5'ten yüzde 29,6'e yükselmiştir. Ekim 2023'te 8 milyon 215 bin olan geniş tanımlı işsiz sayısı Ekim 2024'te 11 milyon 453 bine ve Ekim 2025'te 12 milyon 66 bine yükselmiştir.

TÜİK, dar tanımlı işsizliği yüzde 8,5 olarak açıklarken DİSK-AR geniş tanımlı işsizliği yüzde 29,6 ve işsiz sayısını 12 milyon 66 bin olarak hesaplamıştır. Kadınlar işsizlikte de açık ara dezavantajlıdır. Geniş tanımlı işsizlik kadınlarda yüzde 38,8, erkeklerde yüzde 24,1'dir. Fark 14,7 puana ulaşmıştır. Her 10 kadından yalnızca 3'ü çalışma hayatında yer almakta, geniş tanımlı kadın işsiz sayısı yaklaşık 5 milyon 972 bin düzeyindedir.

Ayrıca yaklaşık 12 milyon kadın "ailevi ve bakım sorumlulukları/yükleri" nedeniyle iş hayatına katılamamaktadır. Kadınların ev içi emeği güvencesiz ve ücretsiz bir şekilde, emekli olma imkanı sunulmadan sömürülmektedir. "Ev dışı" işlerde her türlü cinsiyetçi risk altında çalışan kadınların yüzde 33'ü, yani 3 milyon 612 bini kayıt dışı çalışmaktadır. Türkiye'de işverenlerin yüzde 87'si erkek, yüzde 13'ü kadındır. Buna karşın ücretsiz aile işçileri içerisinde kadın oranı yüzde 66'dır. Yine benzer bir şekilde kamuda kadın çalışma oranı ise sadece yüzde 34'tür. Dünya Ekonomik Forumu *2025 Küresel Cinsiyet Eşitsizliği Raporu*'nda Türkiye işgücüne katılım göstergesinde 146 ülke arasında 133. sıradadır. Önceki yıllara göre Türkiye cinsiyet eşitliği kategorilerinde gerilemiştir.

İstihdam	**Erkek**		**Kadın**		**Toplam**	**Kadın Oranı**
Ücretli/Yevmiyeli	15723	71 %	7885	72 %	23608	33 %

İşveren	1316	6 %	190	2 %	1506	13 %
Kendi Hesabına Çalışan	4200	19 %	1065	10 %	5265	20 %
Ücretsiz Çalışan	904	4 %	1786	16 %	2690	66 %
Toplam	22143	100 %	10926	100 %	33069	33 %

Kaynak: TÜİK

Kadın işsizliğinin azaltılması için güvenceli istihdam olanaklarının yaratılması, cinsiyetçi uygulamaların son bulması, sendikal haklar, sağlık ve sosyal güvenlik haklarının güvence altına alınması; çocuk, yaşlı, engelli bakım hizmetlerinin kamusal olarak sunulması gerekmektedir. Kadınların tam zamanlı ve güvenceli işlerle iş gücüne katılımını sağlayacak politikalar hayata geçirilmelidir. Kadın emeğini görünmez kılan uygulamalar, ekonomik bağımsızlığı engelleyerek kadına yönelik şiddeti de beslemektedir; şiddet gören kadın ekonomik güvencesi yoksa şiddet döngüsünden çıkamamaktadır. Kreş ve yaşlı bakım hizmetlerinin yetersizliği kadınları istihdamdan uzaklaştırmakta, yüklerini artırmaktadır. “Toplum Yararına Programlar” ve benzeri modeller ise “esnek, güvencesiz, kayıt dışı, meslek kazandırmayan, reel üretim alanlarına dönüşmeyen ve düşük ücretli” çalışmayı yaygınlaştırarak toplumsal cinsiyet eşitsizliğini derinleştirmektedir.

Her Gün En Az 6 İşçi Yaşamını Yitiriyor

Türkiye’de işçiler, sermayenin kâr hırsı ve iktidarın önlem almaması nedeniyle her gün iş cinayetlerinde yaşamını yitiriyor. AKP’nin 2003’te yürürlüğe koyduğu 4857 sayılı İş Kanunu ile taşeron, esnek ve güvencesiz çalışma yasallaşmış, daha sonra “kiralık işçilik” uygulamalarıyla iş güvenliği tamamen ortadan kalkmıştır. Denetimsizlik, caydırıcı cezaların olmayışı ve yasaların işveren lehine işletilmesi, uzun süreli saatlerle çalışma durumu iş cinayetlerini olağanlaştırmıştır.

İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Meclisi’ne göre 2025’in Ekim ayında en az 169, yılın on ayında 1.737 işçi yaşamını yitirdi. AKP’nin iktidara geldiği 2002’den 2025’e kadar ise en az 48 bin işçinin iş cinayetlerinde yaşamını yitirdiği tahmin edilmektedir. Geldiğimiz aşamada her gün en az 6 işçi iş cinayetlerinde yaşamını yitirmektedir, çok daha fazlası kalıcı veya geçici olarak engelli kalmaktadır.

SGK verilerine göre 2024'te 733.646 iş kazası yaşanmış, 888 işçi meslek hastalığına yakalanmış, 1.897 işçi iş başında, 3 işçi meslek hastalığı nedeniyle ölmüştür. 2023'e kıyasla iş kazaları yüzde 8, çocuk işçi kazaları yüzde 20, 60 yaş üstü işçi kazaları yüzde 30 artmıştır. En çok ölüm inşaat (552), taşımacılık (298), metal (122), gıda (113) ve ticaret (105) sektörlerinde yaşanmıştır. Ölümlerin üçte biri inşaatlarda meydana gelmiştir. Maalesef bu artışın deprem sonrası hızlanan TOKİ inşaatlarıyla bağlantılı olduğu ifade edilmektedir. Tedbirsizlik nedeniyle ölüm getiren depremlerden sonra yine tedbirsizlik nedeniyle bu defa işçi ölümleri olmaktadır.

2024'te iş cinayetlerinin yüzde 40'ı İstanbul, Ankara, İzmir, Bursa ve Antalya illerinde gerçekleşmiştir. Çocuk işçiliğin yaygınlaşması, emekli maaşı yetmediği için çalışan yaşlı işçilerin yaşamını yitirdiği vaka artışı dikkat çekmektedir. En çok görülen meslek hastalıkları; solunum, kas-iskelet, sinir sistemi ve işitme bozuklukları şeklinde raporlanmıştır. Maden, metal ve tekstil işkolları en riskli alanlar arasında yer almaktadır. Bu alanlara yönelik işçi sağlığı ve güvenliği tedbirlerinin geliştirilmesi gerekmektedir.

Soma, Davutpaşa, Ostim, Torunlar, Isparta, Düzce, Ermenek, Esenyurt, Erzurum, Samsun, Güllük, Elbistan, Şırnak, Dursunbey, Hendek, 3. Havalimanı, Tuzla Tersaneleri, kot kumlama gibi birçok işçi katliamı bu dönemde meydana gelmiştir. AKP'nin iktidara gelir gelmez çıkarttığı 4857 sayılı İş Kanunu ile taşeron çalıştırma başta olmak üzere esnek ve güvencesiz çalıştırma yasal hale getirilmiş ve kiralık işçilik ve özel istihdam büroları içerikli kölelik yasası ile bütün işlerde güvence tamamen ortadan kalkmıştır. Gelinen noktada Türkiye sermaye için bir cennet haline gelmiştir. Emek ise sürekli güvencesizleştirilmiş ve ucuzlaştırılmıştır.

Ekonomik krizle birlikte iş cinayetlerinde artış sürmektedir. Çoğu olayda gerekli önlemler alınmamakta, işverenler için "taksirle öldürme" davası dahi görülmemekte, cezalar para cezasına çevrilerek meşruiyet kazanmakta, asıl sorumlular yargılanmamaktadır. Bu tablo, işçilerin yaşamının sermaye çıkarları karşısında değersizleştirildiğini ve acil önlemler alınmadığı takdirde ölümlerin süreceğini göstermektedir.

Türkiye'de sığınmacı, geçici göçmen ve geçici korunma vb. adlar altında 4 milyon civarında göçmenin emeği hiçbir koruma olmadan sömürülmektedir. 20 Kasım 2025 tarihi itibariyle Türkiye'de hale 2 milyon 375 bin 909 Suriyelinin yaşadığı açıklanmıştır.[7] Türkiye'de göçmen emeğine yönelik sömürünün en temel insan haklarına aykırı şekilde yaşanması ve faillerin yaptırımsız kalması iktidar ve sermayenin ortak tutumudur. Ankara'da yanarak yaşamını yitiren Afgan işçilerin durumu, Suriyeli işçilere yönelik birçok yerde yaşanan fiziksel saldırıların

[7] https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638 (Erişim tarihi: 29.11.2025)

yaptırımsız kalması, mülteci emeğine yönelik sömürünün bir devlet politikası olmasının sonucudur. 2020 yılında Van Gölü'nde 61 mültecinin ölümü ile sonuçlanan katliamdan sorumlu hiç kimse yaptırıma maruz kalmamıştır. Zonguldak'ta yanmış bedeni bulunan Afganistanlı madenci Vezir Mohammad Nourtani davasında verilen düşük cezalar 2025 yılında istinaf mahkemesi tarafından da onanmıştır. Bu tür vakalarda da görüldüğü üzere, iş cinayetlerinde mültecilerin ölümü neredeyse hiçbir soruşturmaya konu olmamakta veya süreç sonunda asıl sorumlular asla yargılanmamaktadır.

Çocuklar İşçileştiriliyor

Türkiye'de iktidarın çocuk işçiliğini yasaklamaması ve bu bağlamda denetimsizlik politikalarında ısrar etmesi de emek sömürüsü ile ilişkilidir. Türkiye'de çalıştırılan çocuk sayısına dair net bir veri mevcut değildir. İşgücü piyasasında kayıt dışılığın yüzde 30 bandında olması çalışan kişilerin niteliğine dair net bir veri sunulmasını engellemektedir. UNICEF Türkiye'de covid-19, depremler ve devam eden ekonomik kriz nedeniyle çocukların çocuk işçiliğine sürüklenmesi riskinin arttığını ve mülteci çocuklar dahil bu kapsamdaki sayının 350 bin civarında olduğunu kamuoyuna açıklamıştır. Türkiye'de AKP iktidarı eliyle MESEM cinayetleri olarak ifade edilen güncel bir sorun yaşanmaktadır. Yıllardır mesleki eğitimi değersizleştiren politikalarda ısrar eden iktidarlar, şimdi de ucuz işgücü için çocukların yaşamını riske atmaktadır.

Türkiye'de birçok meslek lisesi eğitim kurumundan çok üretim tesisine dönüştürülmüş durumdadır. Çocuklar "stajyer" veya "çırak" adı altında ucuz iş gücü olarak kullanılmaktadır. MESEM projesi, 300 bini çocuk olmak üzere 1,5 milyondan fazla genci işgücüne yönlendirmekte, yüz binlercesini ağır koşullarda çalışmaya zorlanmaktadır. İSİG Meclisi, 19 Eylül 2025'te yayımladığı raporda MESEM'in ucuz emek sömürüsünü meşrulaştırdığını belirtmiş; 2024 Eylül–2025 Ağustos döneminde tarımda 20, sanayide 19, inşaatta 17, hizmet sektöründe 16 çocuğun yaşamını yitirdiğini açıklamıştır. 505 bin öğrencinin haftada dört gün işyerinde çalıştırıldığı, bunun "eğitim" değil çocuk emeği sömürüsü olduğu vurgulanmıştır.

2013-2024 döneminde 713 çocuk işçi hayatını kaybetmişken, bunlardan 9'u MESEM kapsamındadır. Ağustos 2025'te yaşamını yitiren 192 işçiden 13'ü 14-18 yaş aralığındadır. Son iki yılda MESEM'de en az 16 çocuk, farklı liselerde staj sırasında ise en az 7 öğrenci yaşamını yitirmiştir. MESEM'li öğrenciler 9. sınıftan itibaren haftanın 4-5 gününü sanayi kuruluşlarında

geçirirken, ağır ve tehlikeli koşullarda çalıştırılmakta; bu durum ergenlik çağındaki çocuklar için ciddi risk oluşturmaktadır.

Meslek liseleri, merkezi sınavlarla "başarısız" görülen ve çoğunlukla yoksul ailelerin çocuklarının yönlendirildiği okullara dönüşmüştür. Yoksulluk ve artan eğitim maliyetleri nedeniyle çocuklar erken yaşta "işçileştirilmekte" ve MESEM'e yönlendirilmektedir. Örneğin, Menderes İlçe Milli Eğitim Müdürü başarılı olmayan öğrencilerin MESEM'e yönlendirilmesi gerektiğini duyurmuştur. Ankara Ticaret Odası ile İl Milli Eğitim Müdürlüğü protokolü ise her meslek lisesinin en az bir işletmeyle eşleşmesini, sermayenin ders içeriklerinde söz sahibi olmasını ve çocuk işçiliğinin ortaokul düzeyine kadar yaygınlaştırılmasını öngörmektedir. Kalkınma Planı (2024-2028), OVP ve Ulusal İstihdam Stratejisi (2025-2028) mesleki eğitimde özel sektörün rolünü artırarak OSB ve teknoparklarda mesleki eğitim merkezleri kurulmasını hedeflemektedir. MEB'in genelgesi ile Bursa, Burdur, Sivas ve Konya'da mesleki ortaokullar açılmış; meslek liselerinin sanayi bölgelerinde yatılı olarak kurulmasının önü açılmıştır. Bu politikalar, çocuk işçiliğini kurumsallaştırma tehlikesi taşımaktadır.

Milli Eğitim Bakanı Yusuf Tekin, 5 Eylül 2025'te zorunlu eğitimin kısaltılması yönünde hazırlık yapıldığını açıklamıştır. Bu yaklaşım çalışma yaşının fiilen düşürülmesi ve çocuk işçiliğinin devlet eliyle yaygınlaştırılması anlamına gelmektedir. 14-15 yaşındaki çocuklar "mesleki eğitim" adı altında kayıt dışı, güvencesiz ve tehlikeli işlerde çalıştırılmaktadır. Bu model genç işsizliğini azaltmamakta, çocukları ucuz işgücü havuzuna yöneltmektedir. TTB, 22 Ekim 2025'te MESEM'in çocukları eğitimden kopardığını, eşitsizliğe sürüklediğini, istismara açık hale getirdiğini belirterek programın derhal kapatılmasını talep etmiş, BM Çocuk Hakları Sözleşmesi ve ILO'nun 138 No'lu Asgari Yaş Sözleşmesi'ni hatırlatmıştır. İstanbul Barosu ise çocukların haklarını savunmak amacıyla "MESEM Öğrencilerinin Hak Arama Rehberi"ni yayımlamıştır.

Sonuç olarak MESEM uygulaması, çocukların eğitim hakkını ortadan kaldıran, erken yaşta güvencesiz ve tehlikeli işlere sürükleyen bir sömürü modeline dönüşmüştür. Uygulama acilen durdurulmalı, mesleki eğitim öğrencilerin bilimsel bilgi ve becerilerle donatılmasını sağlayacak şekilde yeniden düzenlenmelidir. Çocuk işçiliğini yaygınlaştıran bu sisteme karşı tüm toplum sorumluluk almalı, gençler okula yönlendirilmeli ve eğitimin içeriği ile istihdam süreçleri kesin biçimde ayrılmalıdır.

Online eğitimin, açık öğretim programlarının ve üniversite hazırlık süreçlerinin çocukları işçiliğe sürüklediği ve yoksulluk içindeki hanelerin bu yolu tercih ettiği gözlenmektedir. Son yıllardaki bu olumsuz etkilerin dışında da 720 bin-2 milyon arası çocuğun işyerlerinde

çalıştırıldığı çeşitli araştırma raporları ve resmi istatistiklerle kamuoyuna açıklanmıştır. 18 yaşın altında olan ve yoksulluk nedeniyle hane gelirine katkı sağlamak için çalıştırılan çocuklar büyük bir risk altındadır. Hafif ve az zamanlı işlerde 15 yaşını tamamlamış çocukların çalışması olağan kabul edilebilirken, Uluslararası Çalışma Örgütü ILO'nun tanımladığı ve Türkiye'nin de taraf olduğu sözleşmelere göre, ağır ve tehlikeli işlerde çalışmanın asgari yaşı 18 olarak kabul edilmiştir. Çocuk işçiliğinin en kötü biçimleri mevsimlik tarımda, küçük ve orta ölçekli işletmelerin ağır ve tehlikeli işlerinde, sokakta ve aile işletmelerinde ortaya çıkmaktadır. Çocuk işçi çalıştırılan hanelerde çalışan diğer bireylerin de yoksul ve güvencesiz veya işsiz olduğu bir durum mevcuttur.

Bir tür çocuk-genç-öğrenci emeği sömürüsü formu olarak AKP iktidarı eliyle uygulamaya konulan "stajyerlik, çıraklık, kursiyerlik" politikaları kalıcı olarak yaklaşık 2 milyon (2025 Eylül ayında 26,5 milyon sigortalı içinde yüzde 7,5 oranındadır) kişinin emeğini sömürmektedir. 2015 yılından önce yüzde 2-3 bandında olan bu oran 2015'ten sonra artarak yüzde 7-8 bandına yükselmiştir. Çırak-stajyer-kursiyer adları altında ucuz işgücü olarak çalıştırılan bu emeğin "deneyim kazanacağı ve genç işsiz" olmayacakları iddiası tamamen temelsiz olup, bu uygulamadan sonra genç işsizliği azalmadığı gibi artmıştır. Bu uygulamanın diğer bir kamusal zararı da İşsizlik Sigortası Fonu'ndan finanse edilmesidir. Yani işverenlere sıfır maliyetle sağlanan bu imkânın faturası da işçilerin primleri ile biriken işsizlik fonuna kesilerek sömürünün boyutu derinleştirilmektedir. Bu bağlamda ayrıca sadece ücretsizlik veya düşük ücret sorunu değil aynı zamanda çocuk-genç-öğrenci işçilere yönelik mobbing, şiddet ve istismar vakalarının da denetlenmediği bir süreç ile karşı karşıya kalınmaktadır.

Türkiye'de geleneksel emek sömürüsü alanlarından birisi de mevsimlik işçilik alanlarıdır. Tarım, turizm ve inşaat alanlarında ve özellikle Kürt emekçileri ile mülteci emekçilerin yoğunlukla istihdam edildiği bu alan yasal düzenleme eksiklikleri, uzun çalışma saatleri, ücret adaletsizlikleri, aracı ve dayıbaşıların komisyonları, sigortasızlık, iş güvencesizliği, ağır yaralanma ve çok sık iş cinayetlerine maruz kalma boyutları ile geleneksel bir emek sömürüsü alanıdır. Bu alanda denetimsizlik ve kayıt dışılık adeta bir devlet politikasıdır.

AKP dönemi Türkiye'sinde yaygınlaşan ve kurumsallaşan emek sömürüsü formlarına her geçen dönem yeni bir tür eklenmektedir. AKP öncesi dönemde kısıtlı sayılarla, istisnai ve yasa dışı olan bu emek sömürüsü formları gittikçe yayılmaktadır. 2016'dan sonra uygulanan OHAL ve darbe hukuku fiilen emekçiler üzerinde devam etmekte ve ülke genelinde hem kamuda hem de özel sektörde emekçiler ağır baskı, mobbing, işsizlik tehdidi altında sömürülmektedir.

KHK'ler ile 2016-2018 yılları arasında kamudan 152 bin kişiyi ihraç eden AKP iktidarı aradan geçen yaklaşık 9-10 yıla rağmen bu adaletsizliğe dair hukuki bir çözüm sunmamıştır. OHAL'den sonra da AKP iktidarı bu hukuksuz teamülü devam ettirmektedir. AYM ve AİHM'in kararlarına rağmen OHAL Komisyonu ve şimdi de OHAL idare mahkemeleri KHK'lilerin durumunu sürüncemede tutmaktadır. Bu süreçte yüz bini aşkın KHK'li mahkeme kararlarını beklerken ağır ve tehlikeli işlerde çalışmak zorunda kalmış, binlercesi yaşamını yitirmiş hatta yaşamını yitirenlerden 100'den fazlası öldükten sonra mahkeme/komisyon kararıyla işine iade edilmiştir. Tüm KHK'li emekçilere yönelik sistematik mobbing ve sömürü devam etmektedir.

Kamu işyerlerinde en temel sorunlar, liyakatsiz idarecilerin baskısı altında memur güvencesinin azaltılması, siyasi saikle iş yaptırma ve mobbingin artması, sürgün politikasında ısrar edilmesi ve KHK ihraçlarına halen devam edilmesidir. Ayrıca iş kollarına özgün güncel sorunlar da mevcuttur. Sağlıkta şiddet ve ücret adaletsizliği, eğitimde atama eksikliği, ücretli öğretmenlik ve usta öğreticiler sorunu, büro iş kolunda "vergi dilimi soygunu" ve mobbing, PTT, haber ve ulaştırma iş kolunda "özelleştirme ve sürgün sorunu", yerel yönetimler alanında taşeronlaşma, kayyum işten atmaları ve ücrette eşitsizlik sorunları mevcuttur. Van, Batman ve Mardin başta olmak üzere kayyum atanan yerlerde belediye işçileri hukuksuz bir şekilde işten atılmış, birçok yerde mahkemeler işçilerin lehine karar almasına rağmen bu kararlar uygulanmamıştır.

Engelli Emeği ve Çalışma Hakları Yok Sayılıyor

Sağlamcılık ideolojisi nedeniyle Türkiye'deki 12 milyondan fazla engelli yurttaşın erişilebilirlik, ulaşım, istihdam, eğitim, sağlık, siyasal ve sosyal katılım hakları sistematik bir ihlal ve ayrımcılık altındadır. Türkiye'nin de onaylayıp ve imzaladığı BM Engelli Hakları Sözleşmesi'nin gerekleri yerine getirilmemektedir. Engellilerin erişilebilirlik hakları tam 20 yıldır ertelenmekte ve 2005 yılında bu kapsamda çıkarılan mevzuat uygulanmamaktadır (5378 Sayılı Engelliler Hakkında Kanun, 1 Temmuz 2005). Bu nedenle işyerlerine de erişim sorunu yaşanmaktadır. Erişilebilirlik sorunları yıllardır ötelenen engellilerin eğitim, istihdam, ulaşım, sağlık ve çalışma hakları ekonomik kriz koşullarında aşınmış durumdadır. Engelli işgücü, istihdam ve işsizlik durumuna dair TÜİK ve Aile Sosyal Politikalar Bakanlığı güncel hiçbir bir veriyi kamuoyuna sunamamaktadır. TÜİK ve İŞKUR verileri kapsamında engelli istihdamı verileri incelendiğinde ise, engellilerin yaklaşık yüzde 80'inin işgücü piyasası dışında kaldığı görülmektedir.

Türkiye'de kamu ve özel sektörde uygulanması gereken istihdam kotaları tam olarak uygulanmamaktadır. Kamu kurumları ve bazı bakanlıkların mevcut yüzde 3'lük oranı bile istihdam etmemesi ve bu durumun yıllarca sürmesi iktidarın engelli hakları karşıtı sağlamcı politikalarının bir sonucudur. Resmi olarak sayıları 12 milyonu aşan engelliye en temel bakım hizmetleri, kamu hizmetleri ve erişilebilirlik hakları sunulmadığından milyonlarca engelli dört duvar arasında yaşamaktadır. Bu bağlamda engellilerin çalışma, ulaşım, yoksulluğa ve şiddete karşı korunma haklarının sistematik bir şekilde ihlal edilmesi söz konusudur.

Yine kamuda işe alınan tüm engellilerin temel özlük haklarının, büyük çoğunlukla "yardımcı hizmetler sınıfından" hesaplandığı, hizmet içi eğitimlerde engellilerin ihmal edildiği, kurum içinde hem yöneticilerin hem de çalışma arkadaşlarının engellilere sağlamcılık mobbingi uyguladığı ve bu ayrımcılık iddialarının çoğunlukla soruşturulmadığı bilinmektedir. 2024 ve 2025 yılları Türkiye'de engellilerin hak kayıplarının hızlandığı, engellilere yönelik damgalama, etiketleme ve dışlamanın yoğunlaştığı bir dönem olduğu görülmektedir. Engelli çalışanların 15 yılla sınırlı olan prim gün ödeme koşulları ağırlaştırılmış, prim gün sayısı artırılmış ve emekli olma koşulları zorlaştırılmıştır.

Emek Sömürüsü Her Yerde

Yukarıda ifade edilen emek sömürüsü formları dışında, AKP döneminde yoğunlaşarak artan çeşitli emek sömürüsü formlarını da aşağıda listeliyoruz. Bu kapsamda kısaca değinmek durumunda kaldığımız bu başlıkların her biri, yüzbinlerce ve hatta milyonlarca insanın geleceğini doğrudan kırılgan ve yoksullaşmaya karşı korunmasız hale getirmektedir.

"Kiralık işçilik" kapsamında emek sömürüsü özel istihdam büroları aracılığıyla uygulanmakta olup modern kölelik olarak da ifade edilebilecek bir emek sömürüsü formudur. İŞKUR'un denetiminde olan ancak fiilen denetlenmeyen bu alanda kaç kişinin hangi hak kayıplarına maruz kaldığı ve fiilen kaç kişinin istihdam edildiği bilinmemektedir. 30 Kasım 2025 tarihi itibariyle özellikle Marmara, Akdeniz, İç Anadolu ve Ege bölgelerinde faaliyet gösteren 60 Özel İstihdam Bürosu "geçici iş ilişkisi" adı altında işçi kiralama yetkisini almıştır. İç göç veren bölgelerde bu kurumların olmaması ve daha çok istihdamın yoğunlaştığı bölgelerde geçici iş ilişkisi kurulması tesadüf değildir. Bu kapsamdaki işçilerin hak kayıpları ve emek sömürüsü durumlarına ilişkin özel denetim ve araştırmalar yapılmalıdır.

"Çağrı Üzerine Çalışma" kapsamında öğrenciler, gençler ve yaşlı işsizlerin emekleri sistematik olarak sömürülmektedir. "Esnek çalışma biçimleri arasında yer alan çağrı üzerine iş

ilişkisinin “güvencesiz”, “istikrarsız”, “kuralsız”, “geçici” ve “belirsiz” yapısı çalışanları fiziksel olduğu kadar ruhsal olarak da olumsuz yönde etkilemektedir. Çağrı üzerine iş ilişkisi, esnek çalışmanın neredeyse istismara en açık ve en güvencesiz biçimi olmuştur. Eğitimlerini maddi imkânsızlıklar altında kalmadan, devletin koruyucu sosyal politikaları altında sürdürmeleri gereken üniversite gençleri ise bugün “ucuz işgücü” olarak bu çalışma biçiminin vazgeçilmez elemanları haline gelmişlerdir.[8] Çağrı üzerine çalışma modeli, kamu ve özel sektörde “esneklik” gerekçesiyle yaygınlaştırılmış olsa da fiiliyatta emekçiler açısından belirsizlik ve güvencesizlik üretmektedir. Bu çalışma biçiminde emekçi ne zaman işe çağrılacağını önceden öngörememekte, aylık gelirini planlayamamakta ve düzenli bir yaşam kuramamaktadır. Çalışma saatlerinin düzensizliği, fazla çalışmanın çoğu zaman kayıt dışı kalması ve çağrı gelmediği dönemlerin “çalışılmamış” sayılması işçinin fiilen sürekli hazır beklemesine rağmen ücret alamamasına yol açmaktadır. Bu durum, emeğin yalnızca çalışılan saat kadar “değerli” sayıldığı, boşta bekleme süresinin yok sayıldığı bir sömürü ilişkisini doğurmaktadır.

Diğer yandan çağrı üzerine çalışma, iş güvencesini zayıflatmakta ve sendikal örgütlenmenin önünde fiili engel oluşturmaktadır. Sürekli iş sözleşmesi görünümüne rağmen çalışmanın süreklilik arz etmemesi, iş güvencesi hükümlerinin uygulanmasını zorlaştırmakta; işçi, işten çıkarılma korkusuyla hak arama yoluna gidememektedir. Ayrıca bu model, kıdem tazminatı, yıllık izin ve emeklilik primlerinin düzensiz ve eksik yatmasına neden olmakta; uzun vadede emekçiyi sosyal güvenceden yoksun bırakmaktadır. Çağrı üzerine çalışma, esnekliğin ötesinde, çalışma yaşamını kuralsızlaştıran ve emekçiyi sürekli geçici hale mahkûm eden bir istihdam rejimi üretmektedir.

“Freelancer Çalışma” kapsamında sözleşmesiz ve çalışma saati belirsiz bir şekilde çalışma gittikçe yaygınlaşmaktadır. Özellikle basın yayın, medya, sinema, çeviri, basım, tasarım ve benzeri alan ve işlerde yoğunlaşan bu çalışma şekli işverenlerin maliyetlerini azaltırken çalışanların kıdem, izin, örgütlülük, ikramiye ve emeklilik gibi haklarında kayıplara ve çoğu zaman düşük ücretli çalışmaya yol açmaktadır.[9] İş sözleşmelerinin toplu pazarlık kapsamında yapılmaması, sözleşmelerde saatlik düzenleme olmaması, asgari ücret uygulama denetimlerinin olmaması bu formda emek sömürüsünün derin yaşanmasına yol açmaktadır.

Freelancer çalışma, “özgürlük ve esneklik” söylemiyle iktidar tarafından “pazarlansa da”, uygulamada emekçiyi sürekli belirsizlik içinde çalışmaya zorlayan bir modele dönüşmektedir. Düzenli gelir güvencesinin olmaması, işin sürekliliğinin tamamen piyasa koşullarına bağlı hale

[8] https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/486741

[9] https://ofispress.com/freelance-calisma-somurunun-yeni-hali-mi-ozlem-ilyas-ile-konustuk/

gelmesi ve ödemelerin gecikmesi ya da yapılmaması riski, freelancer'ı her zaman ekonomik kırılganlık içinde bırakmaktadır. Sigorta, ücretli izin, kıdem tazminatı gibi temel işçi haklarının dışına itilen freelancer'lar, hastalık, işsizlik veya yaşlılık gibi durumlarda tamamen bireysel çözümlerle baş başa bırakılmaktadır. Bu durum, görünürde "bağımsız" olan çalışanı, fiiliyatta daha korumasız bir emek biçimi içine sürüklemektedir.

Öte yandan freelancer çalışmada iş tanımı, süre ve ücret çoğu zaman yazılı ve bağlayıcı sözleşmelerle güvence altına alınmadığından, emek sömürüsü yaygınlaşmaktadır. Sınırları belirsiz işler, sürekli revizyon talebi ve ücret artışı olmaksızın artan iş yükü, freelancer'ı görünmez fazla mesaiye zorlamaktadır. Platform üzerinden yapılan işlerde algoritmik değerlendirme, tek taraflı sözleşmeler ve yıldız sistemi gibi uygulamalar, emeğin pazarlık gücünü zayıflatmakta çalışanı platforma bağımlı hale getirmektedir. Sonuç olarak freelancer'lık, kuralsızlaştırılmış dijital emek piyasasında, güvenceli çalışma yerine bireysel riskin esas alındığı bir istihdam biçimine dönüşmektedir.

"Çağrı Merkezi Çalışanları" kapsamındaki emek sömürüsü de daha çok genç, öğrenci ve kadın emeğini hedeflemektedir. AKP'nin istihdam laboratuvarları olarak reklamını yaptığı ve özellikle Kürtlerin yoğunlukla yaşadığı illerde ucuz emeği sömürmeyi amaçlayan bu yerlerde kısa süreli, destekli/teşvikli istihdam kapsamında düşük ücretlerle uzun saatlerle istihdam yapılmaktadır. Çalışan "sirkülasyonunun" çok yüksek olduğu ve iş yükü dışında işin niteliğinin psikolojik bir yük bıraktığı[10] bu alanda firmalar çalışanları işsizlikle tehdit etmektedir. İşçi sağlığı ve güvenliği koşulları sağlanmadığında kalıcı işitme engeli ve psikolojik sorunlara neden olan bu çalışma formunun denetlenmesi, sözleşmelerin hak kayıplarına yol açmayacak şekilde düzenlenmesi, asgari ücretin üzerinde bir ödemenin sağlanması düzenlenmelidir.

Çağrı merkezi çalışanları, yoğun ve insan sınırlarını zorlayan bir çalışma temposu altında istihdam edilmektedir. Günlük çağrı kotası, saniyelerle ölçülen performans kriterleri ve sürekli gözetim uygulamaları (ekran, ses ve kamera takibi) çalışanlar üzerinde ağır bir baskı oluşturmaktadır. Mola sürelerinin yazılımlar aracılığıyla kısıtlanması, tuvalet ve su gibi temel ihtiyaçların dahi denetime tabi tutulması, insani çalışma koşullarını ortadan kaldırmaktadır. Buna ek olarak müşterilerden yönelen hakaret, tehdit ve psikolojik şiddete karşı yeterli koruma mekanizmalarının bulunmaması, çalışanların tükenmişlik, kaygı bozukluğu ve depresyon gibi ciddi ruhsal sorunlar yaşamasına yol açmaktadır. Uzun süre kulaklıkla çalışma nedeniyle işitme sorunları, sabit pozisyonda çalışma nedeniyle kas-iskelet hastalıkları yaygınlaşmaktadır.

[10] https://www.karel.com.tr/blog/cagri-merkezi-calisanlarinin-isini-birakmasinin-4-sebebi

Ekonomik ve hukuki boyutta ise çağrı merkezi emekçileri genellikle düşük ücret, belirsiz prim sistemi ve güvencesiz sözleşmeler ile çalıştırılmaktadır. Performansa dayalı ücretlendirme, objektif ve şeffaf olmaktan uzak olduğu için keyfi kesintilere açık bir yapı yaratmakta, fazla mesailer çoğu zaman karşılıksız bırakılmaktadır. Taşeron ve proje bazlı çalışma yaygın olduğu için işten çıkarılma tehdidi süreklidir. Bu durum, çalışanların sendikal örgütlenme ve hak arama yollarını fiilen kullanamamasına neden olmaktadır. Yıllık izin, rapor ve sosyal hakların kullanımında baskı ve engelleme uygulamaları yaygın olup meslek hastalıkları tanınmadığı için sağlık sorunları bireysel bir kader haline getirilmektedir. Sonuç olarak çağrı merkezi sektörü, sistematik güvencesizlik, yoğun emek sömürüsü ve kuralsızlaştırılmış istihdamın en belirgin alanlarından biri haline gelmiştir.

"Sevkiyat Motor-Esnaf Kurye ve PTT emekçileri" kapsamında emek sömürüsü her geçen dönem artmaktadır. Çevrimiçi yemek/gıda, kargo ve sipariş şirketlerinin yaygınlaşması ve "hızlı teslimat" reklamları, müşteri puanlaması, paket başı prim sisteminin yaygınlaşması, motosikletlilerin trafikte görülmemesi gibi sebeplerden ötürü ölümlü kurye kazalarının artması; hız baskısı, mesleki yeterlilik belgesinin zorunlu olmaması ve eğitimsizlik nedeniyle kuryelerin trafikte kuralsız davranışlarının öne çıkması; asgari ücretin açıklandığı süreçlerde özellikle kendi hesabına çalışan "esnaf kuryeler"in firmaların açıkladığı zam oranlarına karşı tepkilerinin sokağa taşması; uzun çalışma saatleri, düşük ücret ve güvencesiz çalışma şartları bu alandaki emek sömürüsünün katlanarak artmasına yol açmaktadır. PTT emekçilerine yönelik taşeronlaştırma, özelleştirme politikaları sendikal mücadele veren emekçilere yönelik sürgün politikaları ile devam etmektedir. Liyakatsiz PTT yöneticileri hukuka aykırı bir şekilde emekçilere iş yükü çıkarmakta, uzun sürelerle emeğin sömürüsünü derinleştirmektedir.

"AVM emekçileri" kapsamında çok ağır hak kayıpları yaşanmaktadır. AVM'lerde olumsuz çalışma koşullarının hâkim olduğu görülmektedir. Uzun çalışma saatleri, esnek ve vardiyalı çalışma, düşük ücretler, dinlenme zamanlarının yetersizliği, fiziki koşulların elverişsizliği, iş-aile dengesi, müşterilerle ve işverenle ilişkiler bu olumsuz koşullardan bazılarıdır. Mevcut iş ve sosyal güvenlik hukukunu dahi ihlal eden bu işyerlerinde sendikalaşmaya ve emeğini korumaya çalışan işçilere yönelik patronlardan ve kolluk güçlerinden sistematik saldırılar yapılmaktadır. Yüzbinlerce AVM emekçisi işsizlik tehdidi altında geçim derdiyle çalışmak zorunda kalmaktadır.

"Emekli emeği sömürüsü" son dönemlerde derinleşmiştir. Enflasyonun çok yükseldiği dönemlerde sabit ücretli olan emeklilerin satın alma gücü çok hızlı düşmektedir. Açlık sınırının atında kalan ücretleri ile geçinemeyen emekliler ileri yaşlarına rağmen ilave çalışmalara ve işlere dahil olmak zorunda kalmaktadır. Türkiye'de son EYT düzenlemesinden sonra emekliliğe dahil

olanlarla birlikte geçim sorunu nedeniyle çalışmak zorunda kalan emekli sayısı 4-6 milyon civarındadır. Özellikle büyükşehirlerdeki kira ve geçim sorununun ağırlaşması nedeniyle emeklilerin fiilen emekli olamadığı ifade edilebilir.

"Engelli Bakım Emeği" kapsamında kadın emeği sömürüsü de Türkiye'de bir tür emek sömürüsü olarak ele alınmalıdır. Çoğunluğu kadın olan yaklaşık 586 bin kişi aylık 5 bin TL civarında bir ödenekle evde bakım işi yapmaktadır. Bu kişiler TÜİK hesaplamalarında işsiz sayılmamakla birlikte sosyal güvenlik primleri ödenmediğinden emekli de olamamaktadır. Ayrıca eve bağımlı kalmak durumunda oldukları için dışarıda gelir getirici bir işe gitmeleri de mümkün değildir. Ev dışında gelir getirici bir iş yapanların ise tespit edilmeleri durumunda ödenekleri kesilmektedir. Bu durumda on yıllarca emek veren kişiler herhangi bir gelir ve birikim imkanına kavuşmadan ömürlerini vermektedirler. Konu hakkında gerekli kanuni düzenleme yapılmalı ve belirli bir süre bu alanda hizmet veren kişiler toplu ödeme, kıdem tazminatı veya özgün bir emeklilik koşulu oluşturulmalıdır.

"Özel Sektör Eğitim ve Sağlık Kuruluşlarında Öğretmen ve Sağlık Emekçilerinin Emek" sömürüsü iktidarın özelleştirme ve emeği değersizleştirme siyasetinin bir sonucudur. Yüzbinlerce öğretmen yıllarca çok düşük ücretlerle, iş güvencesi olmadan, sigortasız ve her anlamda kayıt dışı bir şekilde özel eğitim kurumlarında çok uzun çalışma saatleri ile sömürülmektedir. Eğitim ile istihdam arasında var olan doğal ilişkinin her geçen dönem aşındığı bu rejimde özel eğitim adı altında emekçilerin bu şekilde sömürülmesinin önüne geçmek için denetim faaliyetleri arttırılmalı, kayıt dışılık önlenmeli ve eğitimin kamusal kurumlarda güvenceli çalışanlar eliyle verilmesi amacıyla bir geçiş programı uygulanmalıdır. Bu koşullarda aile, öğrenci ve kurum karşısında emeğini korumaya ve geçimini sağlamaya çalışan yüzbinlerce emekçi mobbing ve sömürü altında bir yaşam sürmektedir.

Sağlık alanında da devam eden özelleştirme politikaları ve işsiz sağlık emekçilerinin sistematik bir şekilde arttırılması özel sektör sağlık işletmelerine sömürü alanı açmaktadır. Birçok sağlık emekçisi asgari ücret veya altında ücretlerle uzun çalışma saatleri ile çalışmak zorunda kalmaktadır.

2.2-) TÜRKİYE EKONOMİSİNDE TEKELLEŞME VE SERMAYE KARLILIĞI

Tekelci Kapitalizm

"Sermayenin akışını, dolambaçlı patikalarını, davranışlarının tuhaf mantığını kavramak, içinde yaşadığımız koşulları anlamak açısından hayati önem taşır. Kapitalizmin başlangıç yıllarında her soydan ve boydan siyasal iktisatçı bu akımları kavrayabilmek için çaba gösteriyordu; bunun sonucunda, kapitalizmin nasıl işlediğine dair eleştirel bir değerlendirme belirmeye başlamıştı. Oysa son zamanlarda bu tür eleştirel bir kavrayışa sırtımızı dönmüş bulunuyoruz. Bunun yerine, sofistike matematiksel modeller geliştiriyoruz, sonsuza dek veri analizi yapıyoruz, hesap çizelgelerimizi dikkatle irdeliyoruz, ayrıntıları ince ince araştırıyoruz ve nihayet sermaye akışı konusunda sistemik bir kavrayış olasılığını makaleler, raporlar ve öngörüler yığını altında gömüyoruz."[11] diyerek *Sermaye Muamması* adlı eserine giriş yapan David Harvey'in, sermayenin izini süren yolculuğu için klasik bir durak arayacaksak "tekelci kapitalizm" durağına uğramadan geçemeyiz.

Paul Sweezy, Paul Baran ve Harry Magdoff *Çağdaş Kapitalizmin Bunalımı* adlı eserlerinde, gelişmesinin belli bir aşamasında rekabetçi kapitalizmin niçin ve nasıl tekelci kapitalizme dönüştüğünü, bu dönüşümün de sistemin işleyişi üzerine nasıl etki yaptığını anlatırlar. Marx'a atıf yaparak, sermayenin yoğunlaşması ve merkezileşmesini, anonim şirketlerin merkezileşmede temel bir araç olarak kabul edildiğini, karteller, tröstler ve şirket birleşmeleri yoluyla rekabeti bilinçli olarak kontrol altına alma eğilimini güçlendirdiklerini, bankaların hisse senedi ve tahvil yoluyla anonim şirketlerin kuruluşunda tekelleşme sürecindeki itici rollerine dikkat çekerler. Sonunda da Lenin'in meşhur "finans kapital"i tanımlarken kullandığı "üretimin yoğunlaşması, bundan doğan tekeller, bankalarla endüstrinin birleşmeleri veya içiçe geçmeleri" analizinin altını kırmızı kalemle çizerler. Bu köşeleri oluşturulan tanım ve kavramsallaştırmalar, tarih boyunca birçok iktisatçının sayfalar dolusu tartışmasına neden olsa da tıpkı yerkürenin çekirdeği misali halen bir kor olarak bu tartışmaların ortasında durmaya, her tartışmaya bazen geniş bazen dar da olsa bir çerçeve sunmaya devam etmektedir.

Sermayenin izini sürmeye devam ederken diğer bir durak da Ernest Mandel'in *Geç Kapitalizm* eseri olabilir. Burada Mandel detaylı olarak tekelleşmenin ölçeğini belirleyen

[11] David Harvey, *Sermaye Muamması: Kapitalizmin Krizleri*, çev. Sungur Savran, Sel Yayınları, İstanbul, 2019, s.7-8

başlıca faktörün, sermayenin uluslararası düzeyde merkezileşmesi, iç içe geçmesi ve yoğunlaşması olduğunu ifade eder. Bunun merkezi komuta gücü ya da üretim araçları üzerindeki kontrolün merkezileşmesi anlamına geldiği ve merkezileşmiş özel mülkiyet yapılarını ortaya çıkardığı tezini savunur. Mandel, bu yapıları kısaca şöyle tarif eder: "Söz konusu mülkiyet yapıları genellikle iki biçimde gelişir. Farklı uluslara ait tekelci kapitalistlerin şirketleri veya büyük işletmeleri bir tek emperyalist grubun denetimi altında bir araya gelirler ya da büyük kapitalist işletmeler ve emperyalist şirketler tek bir kapitalistin denetimi altına girmeksizin ayrı bir uluslararası veya uluslarüstü şirket içinde birleşirler. Bu ilişkinin geç kapitalizmdeki somutlanma şekilleri arasında başlıcası çok uluslu şirket formudur."[12]

Türkiye'de Tekelleşme Eğilimi

Türkiye'de tekelci büyük burjuvazinin (finans kapitalin) egemenliği ne zaman belirginlik kazanmıştır diye sorulsa, hiç duraksamadan "TÜSİAD kurulduğunda" diye yanıt verilebilir. 12 Mart 1971 Askeri Muhtırası'ndan yalnızca birkaç hafta sonra faaliyete geçen bu dernek, o tarihten bu yana Türkiye'de toplumsal değişimin en önemli aktörlerinden biri olagelmiştir. 12 Mart dönemi, daha doğrusu 1968-73 arası yıllar, TÜSİAD'ın kuruluşunun yanı sıra bir yandan da Türkiye'de büyük sermaye kesiminin hızla "holdingleştiği" bir zaman dilimiydi. Egemenliğini 1970 yılı civarında netleştiren Türkiye finans kapitali, aynı zamanda "holding" tarzı organizasyonu da tercih etmişti. Finans kapitalin ana örgütü olan TÜSİAD'ın kuruluşu ve TÜSİAD çatısı altında birleşen holdinglerin oluşumu, Türkiye'de kapitalizmin belirli bir gelişme düzeyine ulaşmış olmasının sonucuydu. Zira 1950'lerin ikinci yarısından itibaren belirginleşen ve 1960'lı yıllarda planlı bir biçim kazanan iç pazara dönük kapitalist sanayi üretimi bu dönemde faaliyete geçen sanayi işletmelerinin kısa sürede satış-pazarlama teşkilatlarını oluşturarak tekel haline gelmelerine yol açmış, 1960'ların sonlarında Türkiye'de birçok sektörde tekelci denetim kurulmuştu.[13]

Korkut Boratav Türkiye sermayesinin karakterini tarif ederken, "Devletin rolünün dolayımsız sonuçlarından biri olan bir diğer gerçek de sermayenin sanayi, ticari, mali kesimler olarak ayrımından ziyade, bu alanların tümünde faaliyet gösteren, ağırlıklı olarak sanayi sermayesinin nicel ve/veya sürükleyici olduğu, uluslararası sermayeye entegre tekelci bir yapı" ifadesine yer verir.

[12] Ernest Mandel, *Geç Kapitalizm*, çev. Candan Badem, Versus Yayınları, İstanbul, 2013, s. 324-325

[13] devrimcimarksizm.net /ozgur-ozturk-turkiye-finans-kapitalinin-disa-acilmasi

2000'li yıllara geldiğimizde Türkiye kapitalizmi finansal serbestleşmeyle küresel sisteme entegre olmuştur. "1980'den itibaren kamunun pek çok alandan geri çekilmesi ulusal ve uluslararası büyük sermayeye bu alanlara el koyma, faaliyet yürütme, finansal sisteme müdahale etme imkânı tanımıştır. Büyük sermaye tekelci piyasa koşullarında kârlılıklarını belli oranlarda tutabilmiştir ve yeni meta alanlarının oluşumuna öncelik vererek tekelci fiyatlandırma olanakları sayesinde kâr oranlarını yükseltebilmiştir. DTÖ, IMF ve Dünya Bankası hakimiyetinde ilerleyen bu dönem 2000'lerden itibaren büyük ölçekli özelleştirme programlarıyla büyük sermayenin hükümranlığını kökleşmiştir. Sermayenin küresel hareketliliği tekelleşmeye ivme kazandırarak Türkiye'deki sermaye kompozisyonunu şekillendirmeyi sürdürür."[14]

Türkiye'de tekelleşmeyi açıkça görebilmek için Rekabet Kurumu'nun Birleşme Devralma Raporları'na bakmak gerekir. 2024 yılında bildirilen 311 adet birleşme ve devralma işleminin toplam değeri 17 trilyon 408 milyar TL'dir.

İşlem gruplandırmasına göre tarafların Türkiye'den olduğu 75, uluslararası şirket olduğu 7, Türkiye'den ve uluslararası olduğu 49 adet işlem gerçekleşmiştir. 6 özelleştirme işleminin değeri 31 milyar 362 milyon TL'dir. Hedef şirketin Türkiyeli olduğu 131 birleşme ve devralma işleminin değeri 191 milyar 917 milyon TL'dir. Uluslararası sermaye 47 ayrı işlemde Türkiyeli şirketlere yatırım yapmıştır.

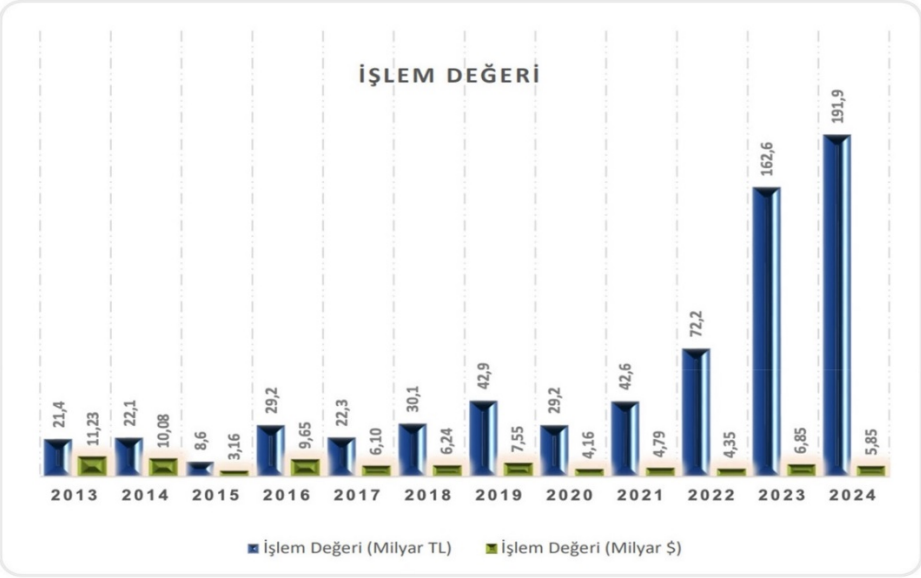

Kaynak: Rekabet Kurumu, Ekonomik Analiz ve Araştırma Dairesi hesaplamaları

[14] https://www.evrensel.net/yazi/98051/turkiye-kapitalizminin-tekellesme-egilimi-ve-siyasal-yansimalari

Yukarıdaki tabloda görüleceği gibi Rekabet Kurumu verilerine göre son 10 yılda (2024'e kadar) 2 bin 500 adet şirket satın alma ve birleşmesi gerçekleşmiştir. Birleşme ve devralma işlemlerinde son 12 yıla ait ortalama işlem bedeli değeri ise 46 milyar TL'dir. Özelleştirmeleri dışarıda tuttuğumuzda her yıl ortalama 6 milyar dolarlık şirket satın alma ve birleşmelerinde sermaye hareketliliği olduğu görülebilir.

Sermayenin üzerindeki komuta gücünün uluslararasılaşması, sermayenin fiili merkezileşmesi her zaman ya bir ülkeden ötekine ya da bir ulusal sermaye sahipleri grubundan birkaçına mülkiyet transferi anlamına gelir. Burada da eşitsiz ve bileşik gelişim yasası hüküm sürer. Tekelleşme bu nedenle ekonomik düzeyle sınırlı bir olgu değildir. Bağımlılık ilişkileri, yeni tip sömürge pratikleri, ulus üstü kurum ve organizasyonların tahakkümü, yeni ekstraktivizm gibi siyaseti ve toplumsal yaşamı doğrudan etkileyen boyutlara da sahiptir. [15]

Tekelleşmenin artması ve tekellerin maliyetleri düşürmek üzere aldıkları önlemler, ezilenlerin, emekçilerin ve işçi sınıfının önüne ağır bir fatura çıkarmaktadır.

Tekelleşmiş sektörlerdeki birkaç büyük şirket, ücretlerin belirlenmesinde tek taraflı güç kazanmakta, işçilerin alternatif iş bulma imkanları sınırlanmakta, sendikal örgütlenme zorlaşmaktadır. Bunu düşük ücret politikaları, taşeronlaştırma ve esnek çalışma izlemektedir. Bölgesel eşitsizlikleri ve kent yoksulluğunu artıran etkilerini de göz ardı etmemek gerekir. Bu iktisadi güç, aynı zamanda siyasal güce de dönüşmekte veya siyaseti doğrudan etkileyerek vergi afları, teşvik paketleri ve özelleştirmeler yoluyla gücüne güç katmaktadır.

Kısaca, Türkiye'de sermayenin tekelleşmesi, emek üzerindeki yapısal baskıyı artıran, ücretleri, hakları ve yaşam koşullarını olumsuz etkileyen, devlet politikalarını sermaye lehine kaydıran bir süreçtir. Bu nedenle tekelleşmenin artması yalnızca ekonomik bir mesele değil, aynı zamanda sınıf mücadelesinin güç dengelerini değiştiren politik bir olgudur.

Türkiye'de Sermaye Karlılığı

Marksist iktisat kuramı, kar oranını doğrudan doğruya kapitalist sömürü ilişkilerine bağlar ve iktisadi artığın uzantısı olarak hesaplar. Marx, *Ücret Fiyat Kâr* adlı eserinde, artı-değerin kârın da faizin de rantın da kaynağı olduğunu belirtir. Artı-değer nasıl artı-emeğin ürünü

[15] https://www.evrensel.net/yazi/98051/turkiye-kapitalizminin-tekellesme-egilimi-ve-siyasal-yansimalari

olarak üretim alanında doğuyorsa, artı-değerin dönüşmüş biçimi kâr da üretim alanında doğar. İşçiler ne kadar uzun süre çalışıp ne kadar çok üretirse, ücretler ne kadar düşerse, emek maliyetlerinden ne kadar tasarruf edilirse, patronların kârları da o kadar artar.[16]

Kapitalist toplumlarda üretimin ve istihdamın özel sektörün yatırımları sonucunda oluşması, bir sınıf olarak sermayeyi ayrıcalıklı bir konuma sokar. Zira sermaye ancak kar ettiği için yatırım yapacağından, siyasi iktidarlar için iktidarda kalmanın koşulu sermayenin karlılığını sağlamaktır. Bütçe kaynaklarının toplanması ve bölüşümü sorunu gündeme geldiğinde, toplanan kaynakların halkın/emekçilerin ihtiyaçları doğrultusunda bölüştürülmesi talep edildiğinde, kaynakların denetimini elinde tutanlar, bunun için yeterli kaynağın olmadığını iddia ederler. Ancak söz konusu olan patronların talepleri olduğunda, devlet hazinesinin kapıları ardına kadar açılır, emekçi halklara gelince sınırlı olan bütçe kaynakları patronlar için adeta seferber edilir. Başka bir ifadeyle kapitalizmde, sermayenin çıkarlarının belirleyici ve başat olduğu koşullarda, ekonomik hedeflerin ve bütçenin sermaye sınıfının ihtiyaçları doğrultusunda oluşturulması kural haline gelir.

Türkiye ekonomisine ve sermaye karlarına bu çerçeveden baktığımızda İstanbul Sanayi Odası'nın her yıl açıkladığı "En Büyük 500 Sanayi Kuruluşu"nun yıllara göre kârlılık oranları incelenebilir.

Kârlılık göstergelerinden birisi olan faaliyet kârlılığı oranı, 2012 yılından 2023 yılına kadar olan dönemde istikrarlı bir artış göstererek 5,5'ten 12,5'e çıkmış, sermaye karları sadece 2024'te küçük bir düşüş yaşamıştır.

Faiz, amortisman ve vergi öncesi kârlılık (FAVÖK) oranı 2012-2023 arası dönemde sürekli artarak 11,8'den 15,7'ye yükselmiştir. 2024'te ise FAVÖK kârlılığı oranı 2,9 puan düşüşle yüzde 15,7'den yüzde 12,8'e gerilemiş gibi görünse de toplamına baktığımızda rakamın yüzde 12,1 ile artış göstererek 1,2 trilyon TL'den 1,3 trilyon TL'ye yükseldiği görülmektedir. Her ne kadar sermaye sahipleri bu artışı "zayıf" olarak göstermeye çalışıp kendilerinin büyük zararlar ettiklerini iddia etseler de bunun yoksulluk ve ekonomik kriz altında ezilen halklar için bir anlam ifade etmeyeceği açıktır.

İSO 500 çalışmasında, 2024 yılında üretimden satışlara göre en büyük kuruluş, 651,6 milyar lira ile uzun yıllardır olduğu gibi yine TÜPRAŞ oldu. İkinci sırada 356 milyar lira ile

[16] https://www.isigmeclisi.org/21041-ucretli-emek-ve-sermaye-turkiye-de-sinif-savaslari-kansu-yildirim

Ford Otomotiv Sanayi A.Ş., üçüncü sırada da 201,6 milyar lira ile Star Rafineri A.Ş. yer almıştır.

Aynı şekilde Türkiye ekonomisinde özellikle son yıllarda bankaların karlarında da devasa artışlar olmuş, kar rekorları kırılmıştır. Son açıklanan verilere göre, Türkiye'nin en büyük 10 bankasının 2025 yılının 9 ayı itibarıyla aktif büyüklüğü geçen yılın aynı dönemine göre yüzde 40,3 üzerinde artarak 35,4 trilyon liraya ulaştı. Geçen yıl Ocak-Eylül döneminde en büyük 10 bankanın aktif toplamı 25,2 trilyon lira düzeyindeydi. Yılın 9 ayında en yüksek kar elde eden banka 113,7 milyar lira ile Ziraat Bankası oldu. Karlılıkta Garanti BBVA 84 milyar lirayla ikinci, Türkiye İş Bankası 44 milyar lirayla üçüncü, VakıfBank 42 milyar lirayla dördüncü ve DenizBank 40,5 milyar lirayla beşinci oldu. Karlılık bazında bu bankaları sırasıyla, 38,9 milyar lirayla Akbank, 37,8 milyar lirayla Yapı Kredi, 34 milyar lira ile QNB Bank, 29,4 milyar lirayla Kuveyt Türk ve 20,2 milyar lirayla Halkbank izledi.

Bu dönemde karını en fazla artıran banka yüzde 125,6'yla Ziraat Bankası oldu. Bu bankayı, yüzde 87,4'le Garanti BBVA, yüzde 80,1'le Halkbank, yüzde 68,8'le Yapı Kredi, yüzde 54,2'yle VakıfBank takip etti. Bu yılın Ocak-Eylül döneminde geçen yılın aynı dönemine göre karını Türkiye İş Bankası yüzde 26,9, QNB Bank yüzde 24,7, Kuveyt Türk yüzde 20,6, DenizBank yüzde 19,6, Akbank yüzde 17,4 artırdı. Böylece Türkiye'nin en büyük 10 bankası, 2025'in ilk 9 ayında 484 milyar 499,8 milyon lira net dönem karı elde etti ve ilgili bankaların toplam karı önceki yıla kıyasla yüzde 57 artış gösterdi.

İşte bu sürekli yükselen karlılık tablosuna karşın Türkiye’de ücretlerin düşürülmesi ve artışının baskılanması, patronlar açısından bir beka sorunu haline gelmiştir. “Enflasyonla mücadele” politikaları, talebi kısarak enflasyonu düşürmekten ziyade, ücretlerin ortalama seviyesini düşürmeye odaklanmış, ucuz emek-ucuz meta döngüsünde asgari ücretin ortalama ücrete dönüşmesine neden olmuştur.

Türkiye ekonomisinin sermayenin kârlılığını önceleyen ve geniş halk kesimlerinin yaşam koşullarını sistematik biçimde zayıflatan bir birikim rejimine doğru hız kesmeden ilerlediğini görmek mümkündür. Bu “ilerleme”, yalnızca iktisadi göstergelerde değil, sınıflar arasındaki güç ilişkilerinde de derin bir yeniden yapılanmaya yol açarak, işçilerin, emekçilerin, ezilenlerin aleyhine, sermayedarların lehine bir sistemin gün geçtikçe güç kazanmasına ve kurumsallaşmasına yol açmaktadır. Devasa kârlar ve hiper-sömürünün egemen olduğu bir düzende emekçiler nefessiz bırakılmakta, her gün işyerlerinde amansız bir sınıf mücadelesi verilmektedir. Sadece ücretlerin baskılanmasıyla sınırlı olmayan bu saldırı dalgası sermayenin

toplumsal egemenliğini tam ve kusursuz inşa etmek amacıyla emekçilere, ezilenlere ve işçilere dönük, hakları gün be gün tırpanlayan bir siyasal-hukuksal muhteva da kazanmaktadır.

2.3-) GELİR DAĞILIMI VE SERVET EŞİTSİZLİKLERİ

Türkiye'de enflasyon başta olmak üzere işsizlik, güvencesiz istihdam, ucuz emek, cari açık, gelir dağılımı ve vergi adaletsizliği gibi ekonomik sorunlar her geçen gün daha da büyüyerek çözümsüz bir hal almıştır. Türkiye'de AKP'nin ekonomi politik tercihlerinden dolayı emekçi sınıfın milli gelirden aldığı pay her geçen gün erirken, yoksullaşma ve bireysel borçluluk artarken bankalar ve şirketler kar rekorları kırmıştır. Son yıllarda ülkede servet ve gelir dağılımı yoksullar aleyhine iyiden iyiye bozulurken, emekçi sınıf en temel ihtiyaçlarını dahi borçlanarak karşılamak zorunda kalmaktadır. AKP iktidarının "ekonomi büyüyor" söylemlerinin gölgesinde gelir dağılımı adaletsizliği ve servet eşitsizliği giderek artmış, yapısal sorunlar kronik bir hal almıştır.

2025 yılı verileri, Türkiye'de servet dağılımının az sayıdaki birey lehine dönüştüğünü ortaya koymaktadır. BDDK verilerine göre, hesaplarında 1 milyon lira ve üzeri varlığı bulunan kişi sayısı 2 milyon 367 bin 312'ye yükselmişken, bu kesimin toplam serveti 17 trilyon lirayı aşmıştır. Buna rağmen geniş toplum kesimlerinin serveti reel olarak gerilemiş, orta sınıfın serveti ise yaklaşık yüzde 21 erimiştir. TCMB tarafından yayınlanan Finansal İstikrar Raporu'ndaki analiz Eylül 2025 yılına kadar olan süreyi kapsamaktadır. Eylül 2025 sonu itibarıyla tüketici fiyatları enflasyonu yüzde 33,29 olmuştur. Buna karşı hane halkının, yani bireylerin borçları yüzde 46,9 artış gösteriştir. Finansal varlıklarındaki yükseliş ise yüzde 44,5'i bulmuştur. Yani borçluların borçları, tasarruf sahiplerinin yatırımları reel anlamda artış göstermiştir. Borçlular daha fazla borçlu, varlık sahipleri daha zengin hale gelmiştir.

Günümüzde ücretli çalışanların ve emeklilerin alım gücü tarihi seviyelerde çökmüş durumdadır. Asgari ücret bugün itibariyle açlık sınırının 7 bin 724 lira altında kalmış, çalışan nüfusun dörtte üçü açlık riski altında yaşamaya mecbur bırakılmıştır. Ayrıca emeklilerin önemli bir kısmı 16 bin 881 lira gelirle yaşamaya mahkûm edilmişlerdir. Türk-İş verileri açlık sınırının 30 bin liraya**,** yoksulluk sınırının 97 bin 159 liraya ulaştığını gösterirken, bütçe teklifinde emekçilere yapılması düşünülen yüzde 20-25 zam oranı gerçeklikten kopuk, gelir adaletsizliğini arttıracak bir tercih olacaktır. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı verilerine göre, 20 milyon yurttaş sosyal yardımlarla yaşamını sürdürmekte olup, bu yardımların "şartlı" hale

getirilmesi, yoksulluğun siyasal kontrol aracına dönüştürüldüğünü göstermektedir. Sosyal yardım politikaları, ihtiyaca değil, itaate dayalı hale getirilmiştir.

Ekonomik politikaların doğrudan sonucu olarak toplumda çok boyutlu bir çürüme yaşanmaktadır. Genç işsizliği kritik eşikleri aşmış, NEET oranı yüzde 26'ya ulaşmıştır. Kadınlar çalışma hayatından dışlanmış; genç kadınlarda geniş tanımlı işsizlik yüzde 48,9'a yükselmiştir. İşçileştirilmiş çocuk sayısı artmış; 2025 yılında 85 çocuk iş cinayetinde yaşamını yitirmiştir. Denetimsizlik nedeniyle iş yerlerinde yaşanan facialar ve halk sağlığının çöküşü, ekonomik politikanın ölümcül boyutlara ulaştığını göstermektedir. Bu veriler, Türkiye'de ekonomik krizin yalnızca finansal değil; aynı zamanda toplumsal, kültürel ve ahlaki bir krize evrildiğini de ortaya koymaktadır.

İktidarın Tercihleri Emekçileri Çalışan Yoksullar Haline Getirdi

Türkiye'de emekçi ve emekliler başta olmak üzere yurttaşların önemli bir kısmı ciddi bir alım gücü krizi yaşamakta, en temel ihtiyaçlarını dahi karşılayamamaktadır. Durumun vahametini iktidar tarafından manipüle edilen TÜİK verileri de doğrulamaktadır. TÜİK'in Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırmasına göre, Türkiye'de en az 17 milyon 821 yurttaş en temel ihtiyaçlarını dahi karşılayamayacak kadar yoksul durumdadır. Ayrıca Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) ve çeşitli uluslararası raporlara göre, gelir ve servetin büyük bir kısmı nüfusun küçük bir kesimi tarafından kontrol edilmektedir. En zengin yüzde 20'lik kesim, 2024 yılı verilerine göre toplam gelirin yüzde 48,1'ini alırken, en yoksul yüzde 20'lik kesim ise toplam gelirin sadece yüzde 6,3'ünü elde etmektedir. GINI katsayısı gelir eşitsizliğini ölçen bir endeks olup, 2024 yılında 0,413 olarak belirlenmiştir. Yine en zengin yüzde 1'lik kesim Türkiye'deki toplam servetin yüzde 42,04'üne sahipken en zengin yüzde 5'lik kesim toplam servetin yüzde 59,2'sini kontrol etmektedir. En zengin yüzde 10'luk kesim ise toplam servetin yüzde 69,8'ine sahiptir. Bu veriler, Türkiye'de gelir ve servet dağılımındaki eşitsizliğin vardığı boyutları açıklıkla ortaya koymaktadır. En zengin kesim, toplam gelirin ve servetin büyük bir kısmını kontrol ederken, geniş bir nüfus kesimi daha düşük gelir ve servet seviyelerinde yaşamaya çalışmaktadır. Veriler 2025 yılı Türkiye'sinde gelir ve servet dağılımının çarpıklığını ve ülkedeki ekonomik eşitsizliğin boyutlarını gözler önüne sermektedir.

TÜİK tarafından Aralık ayının ilk günü 2025 yılı Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYH) üçüncü çeyrek verileri açıklandı. Verilere göre, geçen yılın eş dönemine göre işgücü ödemeleri yüzde 41,1 "net işletme artığı/karma gelir" ise yüzde 43,5 artmıştır. Emek kesiminin milli

gelirden aldığı payı gösteren işgücü ödemelerinin cari fiyatlarla Gayrisafi Katma Değer içinde geçen yıl üçüncü çeyrekte yüzde 35 olan, bu yıl aynı ikinci çeyrekte yüzde 38,4'e yükselen payı, üçüncü çeyrekte tekrar yüzde 35'e gerilemiştir. Sermaye kesiminin milli gelirden aldığı payı gösteren net işletme artığı/karma gelirin geçen yıl üçüncü çeyrekte yüzde 46,9 olan, bu yıl ikinci çeyrekte yüzde 41,3'e inen payı ise üçüncü çeyrekte yüzde 46,7'ye yükselmiştir. Veriler bize emekçi yoksulluğunun ve gelir dağılımı adaletsizliğinin artık resmi verilerle dahi gizlenemediğini göstermektedir. İktidarın ekonomi-politik tercihleri emekçiden sermaye sınıfına kaynak aktarma üzerine kurulmuştur.

Sıralı %20'lik gruplar itibarıyla yıllık eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert gelirinin dağılımı (%), 2015-2024

Anket yılı	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Gelir referans yılı	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Toplam	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**
İlk %20 (En düşük)	6,1	6,2	6,3	6,1	6,2	5,9	6,1	6,0	6,1	6,3
İkinci %20	10,7	10,6	10,7	10,6	10,9	10,6	10,8	10,4	10,2	10,4
Üçüncü %20	15,2	15,0	14,8	14,8	15,2	14,9	15,1	14,7	14,3	14,6
Dördüncü %20	21,5	21,1	20,9	20,9	21,4	21,1	21,3	20,9	20,6	20,7
Son %20 (En yüksek)	46,5	47,2	47,4	47,6	46,3	47,5	46,7	48,0	48,7	48,1

https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Gelir-Dagilimi-Istatistikleri-2024-53712

DİSK/Genel-İş Araştırma Dairesi'nin hazırladığı "Türkiye'de Gelir Eşitsizliği ve Yoksulluk Raporu"na göre Türkiye, Avrupa ülkeleri içinde gelir eşitsizliğinin en yüksek olduğu ülke konumundadır. Enflasyon, yoksulluk, gelir adaletsizliği ve borçluluk gibi başlıkların ölçü alınarak hazırlanan rapor değerlendirmesine göre Türkiye'de her 10 kişiden 2'sinin yoksul her 10 kişiden 6'sının borçlu olduğu tespit edilmiştir.

Türkiye iktidarın tercihleri dolaysıyla günümüzde yoksulluk oranı yüzde 21,2'ye yükselirken, yoksulluk sınırı 2014 yılına göre tam 14,5 kat artış göstermiştir. 2014'te 6 bin 665 TL olan yoksulluk sınırı 2025 yılı kasım ayında 97 bin 459 liraya kadar çıkmıştır. Bu artış,

özellikle, 2022 sonrası dönemdeki yüksek enflasyonun etkisiyle hızlanmıştır. Yoksulluk sınırı 2022'de 21 bin 296 TL iken 2023'te 38 bin 531 TL'ye, 2025'te 97 bin 159 liraya kadar çıkmıştır.

Düşük asgari ücret, ağır vergiler ve adaletsiz gelir dağılımı çalışan yoksulluğunu her geçen gün artırmaktadır. 2024 yılında Türkiye'de çalışanların yoksulluk oranı yüzde 10,7 civarındadır. Bu da gelir dağılımı adaletsizliğinin geldiği boyutu ortaya koyan bir başka veridir. Yurttaşlar çalıştıkları halde yoksulluk girdabından çıkamamaktadırlar. Yani Türkiye'de milyonlarca yurttaş, çalışıp emek vermesine rağmen kendisini ve ailesini geçindirebilecek bir ücrete ve insanca yaşam koşullarına bile sahip olamamaktadır. 2025'in Kasım ayında ise açlık sınırı 29 bin 828 lira iken yoksulluk sınırı 97 bin 159 liraya çıkmış aynı dönemde asgari ücret sadece 22 bin 104 lirada kalmıştır. Yani bir ailede yoksulluk sınırına ulaşabilmek için bile en az beş asgari ücretlinin olması gerekmektedir. Durum bu kadar vahim bir hal almıştır. Aynı dönemde en düşük memur maaşı 50 bin 503 TL, en düşük memur emekli aylığı ise 22 bin 671 lira seviyesinde kalmıştır.

TÜİK istatistiklerine göre, nüfusun sadece yüzde 39,1'i borçlu durumda değildir. Konut masrafı dışındaki giderler nedeniyle 2024 yılında kurumsal olmayan nüfusun yüzde 60,9'u borçlu hale gelmiştir. Halkın yüzde 12,5'i ise borçlarını ödemekte zorlanmaktadır. Yine her 10 çocuktan 4'ü yoksulluk ve sosyal dışlanma riski altındadır. 2024 yılında 18 yaşından küçük çocukların yüzde 38,9'u yoksul ya da sosyal dışlanma riski altındadır. Toplam yoksulluk ve sosyal dışlanma riski altında olanların oranı ise yüzde 29,3 olarak ölçülmüştür.

Eurostat verilerine göre ise AB ülkelerinin ortalama GINI katsayısı 0,344 iken Türkiye'de bu oran 0,461'dir. Türkiye'de en zengin yüzde 20'lik grup en yoksul yüzde 20'lik grubun yaklaşık 9 katı fazla gelir elde etmektedir. Nüfusun en varlıklı ve en düşük gelirli yüzde 10'luk dilimleri arasında 12,3 kat fark söz konusudur. Türkiye'de en yüksek yüzde 10'luk grubun kişi başı geliri 55 bin 330 dolar iken en düşük yüzde 10'un geliriyse 4 bin 159 dolar dolayındadır. Bu fark yalnızca gelir düzeyini değil, yaşam standartları, sağlık, eğitim ve tüketim imkanları gibi sosyal hizmetlere erişimi de derinden etkileyen bir faktördür. Eşitsizlik sadece gelir farkıyla da sınırlı değildir aynı zamanda bölgesel farklılıklar (özellikle kırsal ve şehir merkezleri arasındaki fark), eğitim düzeyindeki değişiklikler, hane halkı fert sayısı gibi etkenler düşük gelir grubunun koşullarını daha da zorlaştıran faktörler arasındadır.

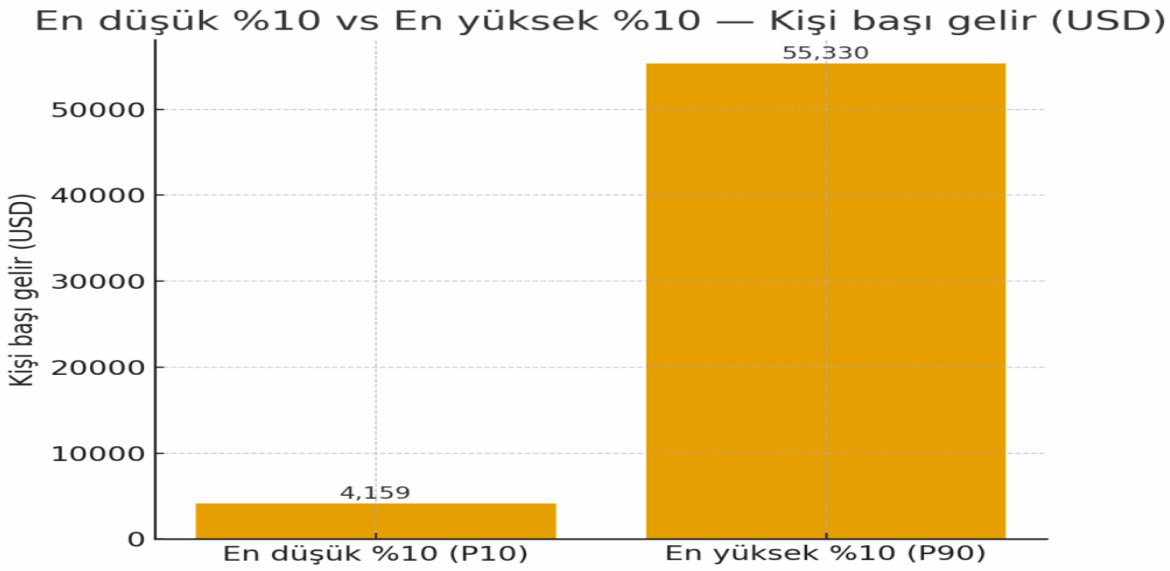

En zengin yüzde 10 toplam gelirden aldığı pay açısından alt gelir gruplarına göre görece çok daha yüksek durumdadır. Bu da mevcut kaynakların büyük kısmının üst gelir grubuna aktarıldığını göstermektedir.

Gelir dağılımındaki eşitsizlik maliye politikasında da sürdürülmektedir. Geliri yalnızca yaşamını idame ettirmeye yeten yurttaşların geliri yüzde 27'lik vergi dilimine çekilirken, faiz ve sermaye gelirleri üzerinden milyonlar kazanan sermayenin ödediği kurumlar vergisinin tahsilat oranı giderek düşmektedir. Bu tablo, vergi sisteminin adaleti sağlama işlevi değil, sınıfsal ayrım mekanizması işlevi gördüğünü açıkça göstermektedir. Diğer yandan bireysel borçluluk ekonomik bir yaşam biçimine dönüştürülmüş, 42,4 milyon yurttaş kredi kartı borcu altına sokulmuş, toplam kart sayısı 460 milyona yaklaşmış, yurttaşların yüzde 52'si gelirinin en az yarısını borç ödemeye ayırmak zorunda kalmıştır. Bu durum, piyasa işleyişinin değil, borçlandırma rejiminin sistematik bir devlet politikası haline geldiğini ortaya koymaktadır.

2026 Bütçesi, yurttaşın refahını artıracak hiçbir somut hedef içermemektedir. Enflasyon hedefi yüzde 16 olarak ilan edilirken, halihazırda yüzde 60'lara varan hissedilen enflasyon yok sayılmakta, buna karşın faiz ödemeleri için başlangıç ödeneğinde yüzde 40'lık artış yapılmaktadır. Bu tercih, iktidarın bütçeyi bir ekonomik program olmaktan çıkarıp, servet transferinin aracı haline getirdiğini göstermektedir. Kur Korumalı Mevduat sisteminin sonucu olarak oluşan 60 milyar doları aşan kamu yükü, yurttaşın sırtına yüklenmiş, Merkez Bankası bilançosu toplumdan gizlenen zararlarla şişirilmiştir. Bu tablo kriz yönetiminin değil, krizin idamesinin bilinçli bir tercihe dönüştüğünü göstermektedir.

Türkiye Dolar Milyoneri Artış Sayısında Dünya Rekoru Kırdı

Bir ekonomide büyüme önemli bir parametre olsa da büyüme sonunda ortaya çıkan artı-değerin nasıl pay edildiği çok daha önemli bir mesele olarak karşımıza çıkmaktadır. AKP'nin yıllardır sadece sermayeyi gözeten tercihleri halihazırda var olan eşitsizlikleri daha da derinleştirmiş, gelir uçurumunu arttırmıştır. Türkiye'nin karşı karşıya bulunduğu derin sosyoekonomik kriz, gelir dağılımındaki adaletsizliği belirgin biçimde artırarak ülkeyi Avrupa'nın en yüksek gelir eşitsizliğine sahip ülkesi konumuna getirmiştir. Milli gelirin geniş toplum kesimlerine yeterince yansımaması, zenginlerle yoksullar arasındaki uçurumun hızla büyümesine ve orta sınıfın giderek erozyona uğramasına yol açmaktadır. Avrupa'da benzeri görülmeyen bu düzeydeki GINI katsayısı yalnızca ekonomik kırılganlığı derinleştirmekle kalmamakta, aynı zamanda toplumsal ve siyasal istikrarsızlık risklerini de ciddi ölçüde artırmaktadır. Ülke bu anlamda tarihin en riskli zamanlarını yaşamaktadır.

Türkiye'de en üst gelir dilimine düşen 8,8 milyon kişinin refah düzeyinin Almanya, Belçika, Avusturya gibi gelişmiş Avrupa ülkelerinin ortalama kişi başı gelirlerini geçmesi dikkat çekmektedir. Türkiye'nin en yüksek gelir grubundaki kesimi, kişi başı gelir açısından Belçika ve Avusturya ile aşağı yukarı benzer refah seviyelerinde yaşamaktadır. Türkiye'de yaşanan bu uçurum, ülke içerisinde "iki farklı Türkiye" görüntüsünü vermektedir. Bir tarafta durum bu iken diğer tarafta, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı verilerine göre, 20 milyon yurttaş sosyal yardıma mahkûm olarak yaşamaktadır.

Ayrıca TÜİK verilerine göre, Türkiye'de yıllık ortalama eşdeğer hane halkı kullanılabilir fert geliri 2024 yılında 187 bin 728 TL iken, İBBS 2. Düzey bölgeleri itibarıyla en yüksek olduğu bölge 257 bin 891 TL ile TR10 (İstanbul) bölgesi olmuştur. Bu bölgeyi 248 bin 285 TL ile TR51 (Ankara) bölgesi ve 225 bin 758 TL ile TR21 (Tekirdağ, Edirne, Kırklareli) bölgesi izlemektedir. En düşük yıllık ortalama eşdeğer hane halkı kullanılabilir fert geliri ise 91 bin 818 TL ile TRB2 (Van, Muş, Bitlis, Hakkâri) bölgesinde gerçekleşmiştir. Bu veriler de gelir dağılımı adaletsizliğinin bölgesel boyutunu ortaya koymaktadır. TÜİK'in bölgesel gelir verileri derin bir uçurum olduğunu göstermektedir. İstanbul'da kişi başına düşen gelir, Ağrı'dakinin 7,2 katıdır. Kürt nüfusun yoğun olduğu 11 ilde yoksulluk oranı, Türkiye ortalamasının iki katından fazladır.

İsviçre merkezli UBS Group AG'nin 2024 yılı Küresel Servet Raporu'na göre, dolar milyonerlerinin sayısı dünya genelinde yüzde 1,2 oranında -684 bin kişi- artış göstermiştir. Böylece 2024'te küresel çapta her gün neredeyse 2 bin yeni dolar milyoneri ortaya çıkmıştır. 56 ülkenin incelendiği raporda Türkiye ise dolar milyoneri sayısının en fazla arttığı ülke olmuştur.

Rapora göre, Türkiye yerel para cinsinden serveti en çok azalan ülke olmuştur. Fakat buna rağmen ülke dolar milyoneri artış sayısında dünya lideri olmuştur. Altın, döviz ve yüksek faiz milyonları yoksullaştırırken zenginlerin servetlerini daha da büyütmesini beraberinde getirmiştir. Geçen yıl Türkiye'de kişi başına servet yüzde 35'ten fazla artmıştır. Ancak reel olarak bakıldığında, yani enflasyondan arındırıldığında, kişi başı servetin yüzde 14,6 gerilediği görülmüştür. Dünyada milyoner sayısının artış hızı ortalama yüzde 1,2 iken Türkiye'de bu oran yüzde 8,4 olmuştur. Türkiye'de geçen yıl dolar milyoneri sayısı 7 bin kişi artarak 68 bine yaklaşmıştır. Buna karşılık raporda Türkiye'de medyan servetin geçen yıl yüzde 21'e yakın düştüğüne ve gelir dağılımında eşitsizliğin arttığına dikkat çekilmiştir.

Oxfam'ın 2024 "Eşitsizlikler Ülkesi" raporuna göre Türkiye'de en zengin iki Türk'ün serveti, en yoksul yüzde 30'un toplam servetine eşittir. Pandemi döneminde milyarderlerin serveti yüzde 300 artarken, asgari ücretle çalışanların reel geliri yüzde 30'dan fazla erimiştir. Yine Türkiye'deki 23 milyarder nüfusun en yoksul yarısından, yani 42 milyon kişiden daha fazla servete sahiptir.

Türkiye'de gelir ve servet eşitsizliği, sadece ekonomik değil aynı zamanda siyasi ve toplumsal bir sorundur. Resmi ve talimatlı TÜİK verileri dahi eşitsizliğin yapısal boyutunu ortaya koymaktadır. Uluslararası kuruluşların raporları ise Türkiye'nin eşitsizlikte dünya ölçeğinde kötü bir performans sergilediğini belgelemektedir. Eşitsizliği azaltmaya yönelik politikalar demokratikleşme, yerel yönetimlerin güçlendirilmesi, toplumsal cinsiyet eşitliği ve kültürel hakların tanınması ile bütünsel bir çerçevede ele alınmalıdır.

Sonuç olarak AKP'nin izlediği politikalar, neticesinde Türkiye'deki gelir uçurumu giderek derinleşmiş ve bu durum beraberinde toplumsal adaletsizliğin derinleşmesine yol açmıştır. İktidarın yoksullukla mücadele adı altında sunduğu sosyal yardım ödemeleri gelir eşitsizliğini azaltmaktan ziyade yoksulluğu idare etmek üzerine inşa edilmiştir. O sebeple kamu kaynaklarının yoksullara, emekçilere, halklara, kadınlara, çocuklara, engellilere daha etkili bir şekilde yönlendirilmesi, servet vergilerinin artırılarak eşitsizliği azaltacak politikaların benimsenmesini, bölgesel gelir eşitsizliğinin azaltılması için bölgesel farklılıkların giderilmesine yönelik yatırımların artırılması ve bütün bunlar için de kapsamlı sosyal politikaların hayata geçirilmesi gerekmektedir. Böylece hem toplumsal adaletin sağlanması hem de toplumsal barışın güçlenmesinin yolu açılabilecektir.

DEM Parti olarak yıllardır gelir dağılımı ve servet eşitsizliklerinin sadece ekonomik değil, aynı zamanda toplumsal adaletin ve eşitliğin temellerini tehdit eden bir sorun olduğunun

altını çizmekteyiz. Gelirin adil paylaşımı toplumsal barışın en önemli teminatıdır, bu yüzden de gelir eşitsizliğini azaltacak gerçek politikalar acilen uygulanmaya başlanmalıdır.

2.4-) TÜRKİYE'DE YAPISAL BİR SORUN OLARAK VERGİ ADALETSİZLİĞİ

Vergiler bir devletin ekonomik ve sosyal ihtiyaçlar/ortak yarar adına yurttaşlardan topladığı pay iken, aynı zamanda makroekonomi politikalara yön vermek amacıyla kullanılan önemli ekonomi politik araçlardır. Bu yönüyle vergi, modern devletin meşruiyetini belirleyen en temel toplumsal sözleşme araçlarından birisidir. Bunların yanı sıra vergiyi devlet ile yurttaş arasındaki siyasal ve ahlaki ilişki olarak tanımlamak da mümkündür. Ancak Türkiye'de bu ilişkinin yapısı çok uzun süredir bozulmuş durumdadır. Çünkü Türkiye'de vergi artık ortak sosyal ihtiyaçların veya yararın finansmanı için değil, sınıfsal iktidarın yeniden üretiminin ve kaynak aktarımının bir aracı haline getirilmiştir. O sebeple günümüz Türkiye'sinde vergi politikası gelir dağılımındaki uçurumu derinleştiren, emeği sömüren, sermayeyi koruyan bir yapıya bürünmüştür.

Günümüz ekonomi ilişkilerinde adaletin yerini etkinlik, eşitliğin yerini büyüme, kamusal yararın yerini ise piyasa disiplini gibi kavramlar almıştır. Bugün vergi sistemi, sermayeyi koruyan ve onu "ekonomik istikrarın temeli" olarak kutsayan bir anlayışla biçimlenmektedir. Bu anlayış, vergi adaletini "yatırım dostu vergi sistemi"ne feda etmektedir. Böylece hükümran güç/yasa yapan olarak konumlanan devlet yurttaşlarına karşı değil, sermayeye karşı sorumlu hale gelmektedir. Bu durumda da bütçenin sahibi verginin yükünü taşıyan halk değil, bütçeden nemalanan sermaye olmaktadır.

Bu yaklaşımların sonuçlarından birisi olarak ortaya çıkan vergi adaletsizliği sorunu da salt bir ekonomik sistem sorunu değil, aynı zamanda bir siyasal sistem sorunudur. Son zamanlarda Türkiye'de yurttaşlarda vergi tepkisi giderek yaygınlaşmaktadır. Yurttaşlar, adil olmayan bir devlete, adil davranma eğilimini kaybetmektedirler. O sebeple sosyal devletin yeniden inşasının bir yolu da vergi sisteminin adalet temelinde yeniden düzenlenmesinden geçmektedir. Kamu harcamaları, sosyal eşitliği ve insanca yaşamı öncelemediği sürece bütçeler adaletsizliği yeniden üreten metinler/belgeler olmaya devam edecektir.

Bir ülkede vergi oranlarının ne olduğu, verginin yapısının nasıl biçimlendiği ve vergi yükünün hangi sınıfa yıkıldığı o ülkedeki iktidarın sınıfsal karakteri ve ideolojik konumlanışı hakkında bilgi verir. Çünkü bir ülkedeki vergi politikası iktidarın, bireylerin ve toplumun sosyo-

ekonomik yaşam koşullarında önemli bir belirleyicidir. Bundan dolayı vergi politikasında meydana getirilecek değişimler hem elde edilen gelirin hem de yaşam kalitesinin yönünün olumlu ya da olumsuz mu olacağını belirler. Bu sebepten ötürü mali gücüne göre vergileme ilkesi 1982 Anayasası'nda güvence altına alınmıştır. Mali güce göre vergilendirme, bireylerin ekonomik ve kişisel koşullarını esas alarak "az kazanandan az, çok kazanandan çok" vergi alınmasını ifade eder. Araştırmalar, "az gelişmiş" ve "gelişmekte olan" ülkelerde vergi gelirlerinin ağırlıklı olarak tüketim üzerinden alınan dolaylı vergilere dayandığını, buna karşın "gelişmiş" ülkelerde gelir, kurumlar ve servet üzerinden alınan dolaysız vergilerin daha büyük bir paya sahip olduğunu göstermektedir.

Türkiye'deki vergi sistemi büyük ölçüde dolaylı vergilere yaslanan, yapısal sorunlar barındıran ve bu nedenle de gelir dağılımında adaletsizliğe yol açan bir yapıya sahiptir. Türkiye'nin de üyesi olduğu OECD ülkelerinde dolaylı vergilerin toplam vergi gelirleri içerisindeki payı yüzde 30-35 bandındayken Türkiye'de dolaylı vergilerin vergi gelirleri içerisindeki payı uzun süredir yüzde 65-70 bandındadır. Bunun en temel sebebi ise iktidarın ekonomi-politik tercihleridir.

Bu yönüyle bakıldığında 2026 Bütçesinin de geçmiş yıl bütçelerinden farklı olmadığını, AKP-MHP iktidarının 2026 Bütçesini de vergi yükünü yoksulların ve emekçilerin sırtına yıkan, sermayeyi ihya eden bir biçimde hazırladığını görüyoruz. Özellikle son yıllarda AKP tarafından toplanan vergilerin dağılımına baktığımızda durumun vahameti daha net bir biçimde ortaya çıkmaktadır. İktidar söz konusu kendi alacakları/vergi alacakları olduğunda yeniden değerleme oranında, yüzde 25,49 artış yaparken, sıra işçi ve memurların maaşlarına zam yapmak olduğunda bu orandan çok daha düşük olan hedeflenen enflasyon oranında, yüzde 16 oranında zam yapma eğilimi göstermektedir. Bunu ise enflasyonla mücadele adı altında pazarlamaktadır. Oysa Türkiye'deki enflasyonun sebebinin emekçilerin ve halkın tüketiminin olmadığı, aksine firmaların kar dürtüsünden kaynaklı olduğu yani "kar itilimli" olduğu defalarca ispatlanmıştır. Bunu ortaya koyan birçok bilimsel çalışma yapılmıştır. Bu durum ise hem sabit gelirli milyonlarca emekçinin alım gücünün erimesine hem de işçi sınıfının üzerindeki vergi yükünün iyiden iyiye artmasına sebep olmaktadır. Bu gerekçelerden dolayı Türkiye'deki vergi adaletsizliğini salt teknik bir problem olarak görmek yanıltıcı olacaktır. Çünkü buradaki temel sorun, iktisadi tercihleri belirleyen ideolojik tercihler sorunudur.

Bu nedenle daha adil bir vergi düzeni kurmak için dolaylı vergilerin toplam vergi gelirleri içerisindeki payı azaltılmalı, temel tüketim ürünleri üzerindeki KDV oranları kaldırılmalı, gelir vergisi tarifesi yeniden değerleme oranına paralel biçimde her yıl yeniden

güncellenmeli, servet ve mülkiyet vergileri (emlak, finansal kazanç, miras, lüks tüketim) etkin biçimde uygulanmalı ve adil bir vergi reformu yalnızca teknik bir düzenleme olarak değil, sınıfsal bir yeniden yapılanma süreci olarak görülmeli ve hayata geçirilmelidir.

Vergi Yapısının Sınıfsal Karakteri ve Türkiye'de Dolaylı Vergi Gerçeği

Dolaylı vergiler yansıtılması kolay, yükümlüsü belli olmayan, tahsilinin ne zaman ve ne kadar olacağı kestirilemeyen ve gelir düzeyinden bağımsız olarak herkesin aynı oranda ödediği vergilerdir. Dolaylı vergiler, gelir ve servete dayalı bir esasa dayanmadığı için yoksulu da zengini de vergi yükümlülüğü bakımından eşitlemekte, dolayısıyla var olan eşitsizliği büyütmektedir. Bu vergilerin yükümlüsü anonim olduğu için şahsileştirilebilmeleri de mümkün değildir, bu sebeple dolaysız vergiler 'vergi kaçırma olasılığı mümkün' olan vergiler içerisinde yer alırlar. Bu nedenle düşük gelirli yurttaşlar için oransal olarak çok daha ağır bir yük oluşturmaktadır.

Emeğiyle yaşamını idame ettirmeye çalışan ve çoğunlukla insan onuruna yaraşır ücretten bile mahrum şartlarda çalışmak zorunda kalan emekçiler zorunlu günlük rutinlerinin her aşamasında vergi ödemektedir. Bu ödemeler sınırlı gelirlerinde önemli bir yekûn tutmakta, harcanabilir gelirlerinde önemli bir kayba sebep olmaktadır. Buna karşılık, yüksek gelir grupları kazançlarını çeşitli muafiyetler, istisnalar ve vergi cennetleri aracılığıyla koruma altına almaktadır.

Türkiye'de sosyal ve ekonomik adaleti esas alan, servete dayalı ve artan oranlı bir vergilendirme politikası uygulanmamaktadır. Türkiye'de Katma Değer Vergisi (KDV), Özel Tüketim Vergisi (ÖTV), Gümrük Vergisi ve Banka-Sigorta Muameleleri Vergisi gibi dolaylı vergiler harcama ve işlemler üzerinden alınmakta, bu nedenle gelir ya da servet düzeyinden bağımsız olarak tüm bireyleri aynı şekilde etkilemektedir. Vergi sisteminde dolaylı vergilerin bu kadar yüksek paya sahip olması, vergi yükünün geniş kitlelere yayıldığını ancak adil bir biçimde dağılmadığını ortaya koymaktadır. Bu durum özellikle düşük gelirli hanelerin, tüketim ağırlıklı vergi politikaları nedeniyle gelirlerine kıyasla daha ağır bir vergi yükü üstlenmesine yol açmaktadır.

MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇE DENGESİ VE FİNANSMANI (*)

(Milyon TL)

	Oca	Şub	Mar	Nis	May	Haz	Tem	Ağu	Eyl	Eki	Kas	Ara	TOPLAM
MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇE GELİRLERİ	917.083	723.425	766.261	957.413	1.324.971	909.427	1.096.914	1.288.072	1.021.358	1.147.070	0	0	10.151.995
I. GENEL BÜTÇE GELİRLERİ	896.696	682.179	744.809	921.896	1.302.121	882.685	1.072.282	1.263.799	994.236	1.112.580	0	0	9.873.283
Vergi Gelirleri	792.667	584.958	645.101	787.392	1.196.410	764.929	949.836	1.150.403	881.810	976.016	0	0	8.729.521
Dolaysız Vergiler	241.582	149.294	181.669	268.344	688.440	223.374	339.546	545.635	275.456	315.008	0	0	3.228.348
Dolaylı Vergiler	551.085	435.664	463.432	519.048	507.969	541.556	610.290	604.768	606.353	661.008	0	0	5.501.173
Diğer	104.029	97.222	99.708	134.505	105.711	117.756	122.446	113.396	112.426	136.564	0	0	1.143.762
Teşebbüs ve Mülkiyet Gelirleri	18.915	9.279	11.479	58.661	17.436	11.815	10.559	9.600	8.886	12.431	0	0	169.062
Alınan Bağışlar ve Yardımlar	14.757	17.603	19.505	6.259	9.372	4.801	5.049	7.058	5.132	7.489	0	0	97.025
Faizler, Paylar ve Cezalar	66.310	60.477	64.507	67.302	76.169	98.820	100.466	88.487	96.807	114.021	0	0	833.366
Sermaye Gelirleri	3.914	7.592	4.165	2.006	2.690	2.226	6.131	8.200	1.489	2.565	0	0	40.977
Alacaklardan Tahsilatlar	133	2.272	52	277	44	93	240	52	112	58	0	0	3.333
II. ÖZEL BÜTÇELİ İDARELERİN GELİRLERİ	16.318	31.470	17.995	23.399	18.107	21.636	19.777	20.282	22.806	30.221	0	0	222.009
III. DÜZENLEYİCİ, DENETLEYİCİ KUR. GELİRLER	4.070	9.776	3.457	12.118	4.744	5.106	4.855	3.992	4.316	4.270	0	0	56.703

https://www.hmb.gov.tr/kamu-finansmani-istatistikleri

Dar gelirli yurttaşlar bütçelerinin büyük kısmını gıda, barınma, enerji ve ulaşım gibi temel ihtiyaçlara ayırmak zorunda kalmaktadırlar. Bu zorunlu harcamalar üzerinden alınan yüksek oranlı dolaylı vergiler, onların reel gelirini azaltmakta, alım gücünü düşürmekte ve yaşam maliyetlerini artırmaktadır. Bu nedenlerle dolaylı vergilerin bütçe gelirleri içindeki ağırlığı, vergi adaletinin "denkleştirici" işlevinden uzaklaşıldığının açık bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü gelir ve servet düzeyine göre farklılaşmayan bu vergiler, fiilen düşük gelirli bireyler için daha ağır bir ekonomik yük anlamına gelmektedir.

Türkiye'nin vergi yükü, servet sahibi azınlığın değil, evinin mutfak ihtiyacını karşılayamaz, kirasını ödeyemez hale gelen ve açlık sınırı altında ücretle borçlanarak yaşamaya mecbur bırakılan milyonlarca dar gelirli yurttaşın sırtındadır. Dar gelirli yurttaşlar, hane bütçelerinin büyük bölümünü gıda, barınma, enerji ve ulaşım gibi temel ihtiyaçlara ayırmak zorunda kalmaktadır. Bu zorunlu harcamalardan alınan yüksek oranlı dolaylı vergiler, insanların reel gelirini aşındırmakta ve yaşam maliyetlerini daha da ağırlaştırmaktadır. Gelir veya servet düzeyine göre farklılaşmayan bu vergiler, fiilen düşük gelirli bireyler üzerinde çok daha büyük bir yük oluşturmakta, vergilendirme sürecinde yoksulla zengini eşitleyerek mevcut eşitsizliği derinleştirmektedir. İktidarın ekonomi politikaları sonucunda her geçen gün daha

fazla yoksullaşan milyonlarca dar gelirli, aylık bütçelerine kıyasla temel tüketim harcamaları üzerinden orantısız biçimde vergilendirilmektedir.

Aşağıdaki tabloda 2025 Ocak-Ekim dönemi vergi gelirleri ve bu vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki payları gösterilmiştir.

Ocak-Ekim 2025 Vergi Gelirleri		
Ocak-Ekim 2025 Tahsil Edilen Toplam Vergi Geliri 8 trilyon 729 Milyar 521 milyon TL		
Vergi Türü	Ocak-Ekim 2025 Toplamı TL	Vergi Gelirleri İçindeki Payı
Gelir Vergisi	2 trilyon 250 milyar 908 milyon TL	25,79%
Beyan Yoluyla Alınan Gelir Vergisi	131 milyar 994 milyon TL	1,51%
Stopaj Yoluyla Alınan Gelir Vergisi	2 trilyon 90 milyar 596 milyon TL	23,95%
Gelir Geçici Vergisi	28 milyar 309 milyon TL	0,32%
Kurumlar Vergisi	868 milyar 140 milyon TL	9,94%
Beyana Dayanan Kurumlar Vergisi	284 milyar 638 milyon TL	3,26%
Kurumlar Geçici Vergisi	577 milyar 214 milyon TL	6,61%
MTV	100 milyar 943 milyon TL	1,16%
Değerli Konut Vergisi	108 milyon TL	% 0,001
Veraset ve İntikal Vergisi	7 milyar 649 milyon TL	0,09%
İthalde alınan KDV	1 trilyon 383 milyar 287 milyon TL	15,85%
Dâhilde Alınan KDV	1 trilyon 264 milyar 992 milyon TL	14,49%
Toplam ÖTV	1 trilyon 580 milyar 346 milyon TL	18,10%
Petrol ve Doğalgazdan alınan ÖTV	425 milyar 576 milyon TL	4,88%
Motorlu Araçlardan alınan ÖTV	577 milyar 828 milyon TL	6,62%
Alkolden alınan ÖTV	116 milyar 555 milyon TL	1,34%
Tütünden alınan ÖTV	350 milyar 255 milyon TL	4,01%
Kolalı Gazozlardan ÖTV	15 milyar 161 milyon TL	0,17%
Dayanıklı Tüketim Mallarından ÖTV	94 milyar 972 milyon TL	1,09%
BSMV (Kambiyo Vergisi)	451 milyar 293 milyon TL	5,17%
Özel İletişim Vergisi (Deprem Vergisi)	38 Milyar 189 milyon TL	0,44%
Dijital Hizmet Vergisi	26 milyar 909 milyon TL	0,31%
Konaklama Vergisi	13 milyar 289 milyon TL	0,15%
Gümrük Vergileri	259 milyar 876 milyon TL	2,98%
Damga Vergisi	178 milyar 984 milyon TL	2,05%

https://t24.com.tr/yazarlar/murat-bati/yilin-ilk-10-ayinda-vergi-tahsilatinin-yarisi-kdv-ve-otv-den,52435

Merkezi yönetim bütçe gerçekleşmeleri Ocak-Ekim 2025 dönemi itibarıyla bütçe giderleri 11 trilyon 592,5 milyar TL, bütçe gelirleri 10 trilyon 152 milyar TL ve bütçe açığı 1 trilyon 440,5 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. Ayrıca, faiz dışı bütçe giderleri 9 trilyon 772,7 milyar TL ve faiz dışı fazla ise 379,3 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. Vergi gelirleri ise 8 trilyon 729 milyar 521 milyon TL, genel bütçe vergi dışı gelirleri ise 1 trilyon 143 milyar 762 milyon TL olarak gerçekleşmiştir.

	2024			2025			2025/2024
(Milyon TL)	**Bütçe**	**Ocak-Ekim**	**Yüzde**	**Bütçe**	**Ocak-Ekim**	**Yüzde**	**Değişim (%)**
Bütçe Giderleri	11.089.037	8.114.115	73,2	14.731.014	11.592.472	78,7	42,9
Faiz Hariç Giderler	9.835.037	7.065.211	71,8	12.781.014	9.772.683	76,5	38,3
Faiz Giderleri	1.254.000	1.048.905	83,6	1.950.000	1.819.788	93,3	73,5
Bütçe Gelirleri	8.437.100	6.853.826	81,2	12.800.325	10.151.995	79,3	48,1
Vergi Gelirleri	7.407.707	5.777.663	78,0	11.138.753	8.729.521	78,4	51,1
Bütçe Dengesi	**-2.651.937**	**-1.260.289**	**47,5**	**-1.930.689**	**-1.440.477**	**74,6**	**-14,3**
Faiz Dışı Denge	-1.397.937	-211.385	15,1	19.311	379.312	1.964,2	279,4

https://kmyd.hmb.gov.tr/duyuru/2025-ekim-merkezi-yonetim-butce-gerceklesmeleri

2025 Ocak-Ekim döneminde KDV ve ÖTV'nin toplam vergi gelirleri içindeki payı yüzde 48,44'tür. Dolaylı vergilerin payı Ocak-Ekim döneminde yüzde 63,02; dolaysız vergilerin payı ise yüzde 36,98 olarak gerçekleşmiştir. Tahsil edilen gelir vergisinin yüzde 92,37'si stopaj yoluyla alınmıştır. [17] Sadece bu veri dahi vergi yükünün emekçilerin sırtında nasıl bindirildiğini göstermektedir. Bütçe içerisinde önemli bir kalem olan gelir vergisinin yüzde 92,37'si çoğunluğu emekçilerin maaşlarından stopaj usulüyle kesilen vergilerden oluşmaktadır.

Türkiye'de iktidar uzun zamandır emekçi ve yoksullardan düzenli olarak tahsil ettiği vergilerle bütçesini döndürürken, muafiyet, istisna, vergi afları, yapılandırmalar ve teşviklerle sermaye sınıfının yükünü hafifletmektedir. Bu şekilde de sınıflar arası önemli kaynak transferi yapmaktadır. AKP-MHP iktidarı bir maliye politikası aracı olan vergi politikasını gelir dağılımındaki adaletsizliği azaltmak için sınıfsal bir yeniden dağıtım mekanizması olarak değil, aksine sermaye sınıfı iktidarının tahkim aracı olarak kullanmaktadır. Çünkü iktidar uyguladığı

[17] https://t24.com.tr/yazarlar/murat-bati/yilin-ilk-10-ayinda-vergi-tahsilatinin-yarisi-kdv-ve-otv-den,52435

politikalar ve yaptığı bazı yasal değişikliklerle sermayeye ve yandaşlara vergi muafiyeti ve istisnası adı altında milyarlarca lira kaynak aktarırken, bunun finansmanını ise en temel ihtiyaçlarını dahi karşılamaktan mahrum kalan ve açlık sınırının çok altında rakamlara uzun saatler çalışan emekçilerden stopaj yoluyla topladığı vergiler aracılığıyla yapmaktadır. AKP iktidarı günümüzde bu tabloyu değiştirecek adımlar atmak bir yana, yoksullar ve emekçiler üzerindeki vergi yükünü arttıran yeni düzenlemeler getirerek yasallaştırmaktadır.

Türkiye'deki dolaylı vergiler Avrupa ortalamasının üzerindeyken, OECD ortalamasının neredeyse iki katıdır. Ekonomik İş birliği ve Kalkınma Teşkilatı'nın (OECD) karşılaştırmalı analizleri, Türkiye'nin mal ve hizmet üzerinden alınan vergilerde 38 OECD ülkesinin ortalamasının üzerinde olduğunu ortaya koymaktadır. 2021 yılında Türkiye'de mal ve hizmetlerden alınan vergilerin oranı yüzde 42,1'dir. Bu oran OECD ortalamasında 32,2'dir. 2022'de ise Türkiye'de mal ve hizmetlerden alınan vergilerin oranı yüzde 43,9, OECD ortalamasında ise 31,4 olarak gerçekleşmiştir.

Mal ve Hizmetler Üzerinden Alınan Vergilerin Toplam Vergiler İçindeki Payı

	1990	**2000**	**2010**	**2020**	**2021**	**2022**
Türkiye	%27,9	%42,0	%47,7	%42,9	%42,1	%43,9
OECD-Ortalama	%33,7	%33,9	%34,0	32,1	%31,9	%31,4

Kaynak: Gelir İdaresi Başkanlığı, Vergi İstatistikleri

Ayrıca OECD her yıl "Ücretlerin Vergilendirilmesi" raporunu yayımlamaktadır. 2025 yılına ait son rapor 30 Nisan'da yayınlanmıştır. Raporda, 38 OECD üyesi ülkede çalışanların 2024 ve önceki yıllara ilişkin vergi yükleri analiz edilmiş, vergi takozu gibi bazı göstergeler de sunulmuştur. OECD 2025 Raporu'na göre, OECD ortalamasında ücret üzerindeki vergi yükü yüzde 34,9 iken Türkiye yüzde 39 ile 19. sırada yer almaktadır.

Vergi takozu, çalışanın işverene toplam maliyeti ile net ücret arasında oluşan farkı ifade eder ve brüt gelir yükseldikçe vergi yükünün gelir artışını nasıl baskıladığını ortaya koyar. Türkiye'de 2024 itibarıyla vergi yükü belirgin biçimde artmış, farklı hane tiplerinde vergi sonrası gelir oranları gerilemiş ve vergi takozu OECD ortalamasının üzerine çıkmıştır. OECD verileri, Türkiye'nin uzun süredir istikrarlı biçimde OECD ortalamasının üzerinde bir vergi takozuna sahip olduğunu göstermektedir. Bu yüksek vergi takozu, işsizliği ve güvencesiz

istihdamı teşvik ederken çalışanların harcanabilir gelirini azaltmakta, aynı zamanda işverenler için işçilik maliyetlerini artırarak istihdam üzerindeki baskıyı büyütmektedir.

Rapora göre dünyada en yüksek vergi/GSYİH oranına sahip ilk 10 ülke Avrupa'da yer almakta olup, Belçika yüzde 52,6, Almanya yüzde 47,9 ve Fransa yüzde 47,2 ile ilk üçte bulunmaktadır. Ancak bu ülkeler yüksek vergi karşılığında sağlık, eğitim ve sosyal hizmetler gibi kapsamlı hizmetler sunmaktadır. İskandinav ülkeleri ise yüksek vergi gelirlerini yüksek yaşam standartlarını sürdürmek için kullanmaktadır.

Türkiye'de ise vergi gelirlerinin GSYİH içindeki payı yüzde 24,4'tür ve vergi yükünün çok büyük bir kısmı emekçilerin omuzlarındadır. İktidar emekçilerden bu kadar çok vergi toplamasına rağmen topladığı bu vergileri emeğiyle geçinen/kazanan milyonların barınma, sağlık, eğitim, ulaşım, istihdam sorunlarının çözümü için değil sınıfsal eşitsizliği derinleştirmek için kullanmaktadır.

Gelir-Kurumlar Vergisi Tahsilatlarındaki Çarpıklıklar ve Emekçilerin Vergi Yükü

2025 yılı bütçe gerçekleşmelerine bakıldığında, gelir vergisindeki artışın kurumlar vergisinden daha yüksek oranda gerçekleşmesi dikkat çekmektedir. Bu, vergi literatüründe iki olasılığa işaret eder ya ücretli kesim üzerindeki vergi baskısı olağanüstü artmıştır ya da şirketlerin vergi yükü fiilen azaltılmıştır. Her iki ihtimal de vergi adaleti açısından alarm verici bir durumdur.

	2024			2025			2025/2024
(Milyon TL)	**Bütçe**	**Ekim**	**Yüzde**	**Bütçe**	**Ekim**	**Yüzde**	**Değişim (%)**
Bütçe Gelirleri	**8.437.100**	**769.207**	**9,1**	**12.800.325**	**1.147.070**	**9,0**	**49,1**
Genel Bütçe Gelirleri	**8.332.808**	**750.052**	**9,0**	**12.629.610**	**1.112.580**	**8,8**	**48,3**
Vergi Gelirleri	**7.407.707**	**643.605**	**8,7**	**11.138.753**	**976.016**	**8,8**	**51,6**
Gelir Vergisi	1.188.853	159.661	13,4	2.129.655	303.370	14,2	90,0
Kurumlar Vergisi	1.275.718	13.167	1,0	1.636.766	8.105	0,5	-38,4
Dahilde Alınan Katma Değer Vergisi	826.594	105.377	12,7	1.496.367	160.439	10,7	52,3
Özel Tüketim Vergisi	1.403.912	139.000	9,9	2.121.349	186.189	8,8	33,9
Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi	214.121	37.607	17,6	544.383	57.295	10,5	52,4
İthalde Alınan Katma Değer Vergisi	1.671.154	119.024	7,1	2.102.983	158.440	7,5	33,1
Damga Vergisi	143.553	13.903	9,7	216.179	21.018	9,7	51,2
Harçlar	250.432	19.025	7,6	278.725	30.877	11,1	62,3
Diğer	433.370	36.842	8,5	612.346	50.283	8,2	36,5
Vergi Dışı Gelirler	**925.101**	**106.448**	**11,5**	**1.490.858**	**136.564**	**9,2**	**28,3**
Özel Bütçeli İdarelerin Öz Gelirleri	**66.913**	**16.221**	**24,2**	**103.905**	**30.221**	**29,1**	**86,3**
Düzen. ve Denet. Kurumların Gelirleri	**37.380**	**2.935**	**7,9**	**66.810**	**4.270**	**6,4**	**45,5**

https://ms.hmb.gov.tr/uploads/sites/23/2025/11/2025-Ekim-Aylik-Butce-Gerceklesme-Raporu-bb86a1ccee6bb2df.pdf

Ücretlilerden alınan gelir vergisi stopaj yoluyla kaynağında kesildiği için emekçiler açısından kaçınılmaz olmaktadır. Buna karşın büyük sermaye grupları, muhasebe oyunları, grup içi transfer fiyatlamaları ve istisnalar sayesinde vergi matrahlarını daraltabilmektedirler. Bu nedenle Türkiye'de gelir vergisi artışı aslında çoğunlukla ücretli çalışan emekçilerin sırtında bir yüktür.

2025 Ekim ayı bütçe gerçekleşmelerine baktığımızda, gelir vergisi geçen yılın aynı dönemine göre yüzde 90 oranında artarken, aynı dönemde kurumlar vergisi yüzde 38,4 azalmıştır. Sadece bu veri bile bize vergi yükünün sınıfsal dağılımı, bütçeyi hangi sınıfın finanse ettiği ve iktidarın ideolojik duruşu hakkında yeterli bilgiyi vermektedir. Yüksek enflasyon ortamında bu da emekçilerden sermaye sınıfına yapılmış bir transfer biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Enflasyon bahanesiyle ürünlerini zamlı satan şirketler devlete ödemesi gereken yükümlülükleri gereği gibi yerine getirmedikleri gibi, bunu yeni bir sermaye olarak da kullanmaktadırlar.

2026 Merkezi Yönetim Bütçesi teklifine baktığımızda, durumun farklı olmadığını görüyoruz. Gelir vergisinden 3 trilyon 558 milyar lira, kurumlar vergisinden 1 trilyon 740 milyar lira, ÖTV'den 2 trilyon 548 milyar lira ve KDV'den 3 trilyon 539 milyar liralık gelir hedeflenmektedir. Yine vergi harcamaları adı altında 3 trilyon 597 milyar lira tutarında vergiden, istisna ve muafiyetler kapsamında vazgeçilmektedir. Türkiye gibi yüksek enflasyon ortamında sermaye sınıfı için kâr oranlarının yüksek olduğu, ancak ücretlerin düşük kaldığı bir ekonomide bu fark vergilendirmenin sınıfsal karakterini daha da belirgin kılmaktadır.

Ayrıca Hazine ve Maliye Bakanlığı'na bağlı Vergi Konseyi, Nisan 2024'te yayımladığı "Türk Vergi Sisteminin Vergi Adaleti Bakımından Değerlendirilmesi" başlıklı raporda, mevcut gelir vergisi yapısının düzenleme ve uygulama açısından ciddi adaletsizlikler içerdiğini vurgulamış ve bu adaletsizliklerin giderilmesine yönelik bir dizi öneri sunmuştur. Raporda yer alan bu öneriler, gelir vergisinde gerçek anlamda adaletin sağlanabilmesi için atılması gereken temel adımları şu şekilde ortaya koymuştur:

- Gelir vergisi tarifesinde yer alan dilim tutarlarının yasal düzenleme gereği her sene yeniden değerleme oranında artırılması gerekmektedir,

- Vergi tarifesinin en az on dilimden oluşması ve bu yolla ilk üç gelir seviyesindeki gruplar için uygulanacak vergi tarifesindeki geçişlerin daha yumuşak olmasının sağlanması,

- Vergi dilimlerinin yıl içindeki TÜFE oranında otomatik olarak güncellenmesi,

- Birinci gelir diliminin asgari ücretin yıllık brüt tutarından aşağı olmaması ve diğer dilimlerin de paralel biçimde yükseltilmesi,

- Ücretliler için tamamen müstakil bir tarife belirlenmesi, en yüksek oranın yüzde 35'e indirilmesi.

Vergi Dilimlerindeki Adaletsizlik ve Yeniden Değerleme Oranı

Türkiye'deki vergi sistemi uzun süredir ciddi bir yapısal kriz içerisindedir. Tercihli vergi politikalarının doğurduğu adaletsizlik her geçen yıl derinleşirken, vergi yükünün en ağır kısmı yoksul ve emekçi kesimlerin omuzlarına bindirilmektedir. Sermaye sahiplerinin gelirleri beyan usulüyle vergilendirilirken, emekçilerin maaşları henüz ceplerine girmeden kaynağından kesilmektedir. Hal böyleyken mali gücüne göre vergilendirme ilkesi fiilen işlemez hale gelmiş, vergi sistemi adaleti sağlamak yerine gelir eşitsizliğini büyüten bir mekanizmaya dönüşmüştür.

Ayrıca gelir vergisi dilimleri, düşük ücretliler aleyhine yapılandırılmıştır. Birinci vergi diliminin dar tutulması, düşük gelirli çalışanların yıl içerisinde hızla daha yüksek oranlı vergi dilimlerine geçmesine neden olurken, yüksek gelir grupları daha düşük efektif vergi yüküyle korunmaktadır. Bu nedenle vergi dilimlerinin başlangıç ve bitiş aralıkları, çalışanların yıl boyunca ne kadar gelir elde edebileceğini belirleyen kritik bir unsur haline gelmiştir. İlk dilimin yeterince genişletilmemesi, çalışan üzerindeki vergi baskısını arttırmakta, bu da emekçileri her yıl "gizli vergi zammıyla" karşı karşıya bırakmaktadır.

Sonuç olarak alım gücü eriyen milyonlarca kişi, giderek derinleşen yoksulluk koşullarına itilmekte ve adeta sefalet ücretlerine mahkûm edilmektedir. Türkiye'deki bütçe yapısı ve tercihleri de bu adaletsizliği pekiştirmektedir. Dolaysız vergilerin payı yüzde 35'lerde kalırken, dolaylı vergilerin payı yüzde 65'lere ulaşmış durumdadır. Oysa sosyal devlet anlayışı gereği ücretli/sabit gelirli emekçilerin vergi sisteminde pozitif ayrımcılıkla korunması gerekmektedir. Bu çerçevede düşük gelirlilerin ya tamamen vergi dışı bırakılması ya da çok daha düşük oranlarla vergilendirilmesi gerekir, ancak uygulamada bunun tam tersi söz konusudur. Mali güce göre vergilendirme anayasal bir ilke olmasına rağmen, pratikte hayata geçirilmemekte, düşük gelir gruplarının yaşam standartları vergi dilimlerinin baskısı altında doğrudan gerilemektedir.

Nominal ücretlerin artması, genişletilmeyen dilimler nedeniyle kısa sürede daha yüksek vergi oranlarına geçişe yol açmakta, reel gelir artışı sağlanmadan artan vergi yükü çalışanlar için ek bir külfete dönüşmektedir. Böylece iktidar enflasyonun yarattığı maliyeti emekçiler

üzerinden tahsil eder hale gelmektedir. Bu "soğurulmuş adaletsizlik" artık kalıcı bir yapıya bürünmüş görünmektedir. Yeniden değerleme oranlarının bütçe hedefleri doğrultusunda aşağı çekilmesi ise vergi sistemini fiilen bir ücret erozyonu aracına dönüştürmektedir. Sonuç olarak emek gelirleri reel olarak gerilerken vergi tahsilatında ise rekorlar kırılmaktadır.

Bu vergi yapısı Türkiye'deki vergi sisteminin düşük gelirlileri korumak yerine yüksek gelir gruplarını kollayan bir düzene dönüştüğünü açıkça ortaya koymaktadır. Türkiye'de yanlış vergi politikaları nedeniyle çalışanların maaşı henüz ellerine geçmeden kaynağında kesilmektedir. 2025 yılı Temmuz ayında da ücretlilere "enflasyon kaybını telafi etmek" için küçük zamlar yapılmış fakat gelir vergisi dilimleri yine de aynı bırakılmıştır. Temmuz ayında yapılan zam sonrası gelir vergisi dilimlerinin güncellenmemesi emekçiler için mağduriyeti daha da arttırmaktadır. Yüksek enflasyon ortamında yaşamak zorunda bırakılan ve gelir vergisi brüt aylık üzerinden hesaplanan emekçiler, gelir vergisi dilimlerinde güncelleme yapılmadığı için Ağustos'ta beklediklerinden daha düşük maaş almak zorunda kalmaktadır. Böyle olunca da vergi dilimleri hızlıca değişen ve Ağustos ayında bir üst dilime giren bordrolu çalışanlar daha fazla vergi ödemeye başlamakta, işçinin ve memurun maaşından yapılan gelir vergisi kesintisi artmaktadır. Böylece ay başında çalışanın cebine girmesi gereken ücretin bir kısmı vergi yoluyla geri alınmaktadır.

Gelir vergisi tarife dilimlerinde yaşanan yüksek enflasyon ortamını dikkate alan iyileştirici bir düzenleme yapılmadığında, enflasyon nedeniyle brüt ücrette yapılan artış oranı ile çalışanın eline geçen net ücret artışı oranı arasında fark oluşması kaçınılmaz olmaktadır.

Yapılan hesaplamalara göre, 2000 yılında ilk vergi dilimi 0-2.500 liradır. Bu tutar 2001 yılı için uygulanması söz konusu olan yeniden değerleme oranı olan yüzde 56 oranında artırılmış olsaydı ilk dilimin 3.900 lira olması gerekiyordu. Ancak 2001 yılında sadece yüzde 12 artış yapılarak vergi dilimi tutarı düşük tutulmuş, mükelleflerin daha önce üst dilime girmeleri sağlanmış ve böylece emekçilerden daha fazla vergi alınmıştır.

2025 yılı için gelir vergisi tarifesinin ilk dilimi 158.000 lira olarak belirlenmiştir. 2026 yılı için belirlenen Yeniden Değerleme Oranı yüzde 25,49 olarak açıklanmıştır. Yeniden Değerleme Oranı'nın bu şekilde uygulanması durumunda vergi dilimin ilk tarifesi 190.000 liraya çıkacaktır. Oysa Yeniden Değerleme Oranı 2000'den bu yana açıklandığı gibi uygulanmış olsaydı 2026 yılında gelir vergisinin ilk dilimi yaklaşık 500 bin liranın üzerinde olacaktı. Fakat iktidar bunu uygulamadığı için emekçilerin sırtındaki vergi yükü günden güne artmıştır. Gelir vergisi tarifesinin ilk diliminde olması gerekenden daha düşük belirlenen artış, asgari ücretli başta olmak üzere tüm ücretlilerin aleyhine sonuç doğurmaktadır.

Emek gelirinin diğer gelir türlerinden ayrıştırılması ve emekçilere pozitif ayrımcılık uygulanması, vergilemede ayırma prensibinin doğal bir gereğidir. Buna rağmen Türkiye'de emek gelirleri, sermaye gelirleriyle eşit şekilde korunmamakta, hatta çoğu zaman daha ağır bir yük altında bırakılmaktadır. Şirketlere yönelik vergi afları, muafiyetleri, yeniden yapılandırma imkânları ve kur korumalı mevduat gibi uygulamalarla geniş kapsamlı vergi istisnaları sağlanırken, emekçilerin gelirlerinden kesintiler daha kaynağında yapılmaya devam etmektedir. Vergi dilimlerinin yeniden değerleme oranının altında artırılması vergi sisteminin sermaye lehine işlediğini açıkça göstermektedir. Bu uygulama görünürde bir vergi artışı olmasa da fiilen gizli bir vergi zammı anlamına da gelmektedir.

Düşük gelirli çalışanların değil, yüksek gelir gruplarının korunması, ücret gelirlerinden damga vergisi alınmaya devam edilmesi ve damga vergisi oranlarının sürekli yükseltilmesi ayrıca gelir vergisi tarifesinin ilk dilimi ile asgari ücret arasındaki oransal ilişkinin kopması sonucunda asgari ücretliler de dâhil olmak üzere geniş bir kesimin üst vergi dilimlerine girmesi kabul edilemez bir adaletsizliktir. Bu tablo, Türkiye'de vergi sisteminin emekçiyi değil, yüksek gelir gruplarını koruyan bir yapıda olduğunu bir kez daha gözler önüne sermektedir.

Ücretlerin yüksek vergi dilimine girmesinde asıl önemli etkenlerden birisi de 25 Aralık 2021'de yayımlanan ve Gelir Vergisi Kanunu'nun 23'üncü maddesine eklenerek 1 Ocak 2022'de uygulamaya giren asgari ücrete kadar olan gelirin vergi istisnası düzenlemesidir. Gelir Vergisi Kanunu'nun 23'üncü maddesine eklenen asgari ücrete kadar olan kısmın istisnasına ilişkin hükümde asıl dikkat edilmesi gereken husus, "istisnayı aşan ücret gelirinin vergilendirilmesinde verginin hesaplanacağı gelir dilim tutarları ve oranları, istisna kapsamındaki tutarlar da dikkate alınarak belirlenir" fıkrasıdır. Yani asgari ücretin üstünde elde edilen gelirlerin önce asgari ücrete kadar olan kısmı istisnaya tabi tutulup bunu aşan kısım vergilendirilmemekte, aksine tüm ücret önce vergilendirilmekte sonra asgari ücrete isabet eden kısım da vergilendirilerek ödenmesi gereken gelir vergisinden mahsup edilmektedir. Yani önce toplam miktar tarifeye tabi tutularak yüksek oranda vergilendirme yapılmakta sonrasında asgari ücret kadar olan kısmı düşük oranda vergilendirilerek, istisna uygulanarak, çıkan vergiler birbirinden düşürülmektedir. Bu şekilde daha çok vergi alınarak çalışanların harcanabilir gelirleri azalmakta, yaşam standartları düşmektedir.

Türkiye'de yaklaşık 16 milyon ücretlinin çalıştığı düşünüldüğünde, iktidarın vergi dilimlerini adil bir biçimde yeniden düzenleyerek sosyo-ekonomik dengeyi sağlama sorumluluğu açıktır. Yüksek enflasyon koşullarında özellikle düşük gelir gruplarının gelirlerini iyileştirecek adımlar atılması, vergi dilimlerinin en azından 2000 yılı sonrası yeniden değerleme

oranları dikkate alınarak hakkaniyetli biçimde belirlenmesi gerekmektedir. Ayrıca vergi dilimlerinin altı ayda bir memur maaş artış oranlarına göre otomatik olarak güncellenmesi, vergi adaletinin kısmen de olsa tesis edilmesi için zorunlu bir düzenlemedir. Özetle iktidar, sermayeyi değil emekçiyi merkeze alan, gelir dağılımındaki bozulmayı durduracak ve vergi adaletini gerçek anlamda sağlayacak politikaları hayata geçirmekle yükümlüdür.

AKP, gelir vergisi tarife dilimlerinin yeniden değerlendirilmesi konusunda gelen tüm haklı talep ve eleştirilere kulak tıkamaktadır. Mevcut gelir vergisi tarifesi 5 dilimden oluşmakta ve yüzde 15, 20, 27, 35 ve 40 olmak üzere farklı tutarlar üzerinden kademelendirilmektedir. Güncel ekonomik koşullarda söz konusu tarifler arasında gelire göre ciddi bir kayma gerçekleşmiştir ve ücretli çalışanların gelirlerinden yılın daha ilk aylarında büyük tutarlarda kesintiler yapılmaktadır.

Emekçiler üzerindeki vergi yükünü bir nebze de olsa hafifletmek için gelir vergisi tarife dilimlerinin güncellenmesi gerekmektedir. Bu bağlamda tarifeler aşağıdaki şekilde olmalıdır.

Ücret Gelirleri için:	
Gelir Dilimleri	**Vergi Oranları**
588.000 TL'ye kadar	% 5
1.176.000 TL'nin 588.000 TL'si için 29.400 TL, fazlası	% 15
2.352.000 TL'nin 1.176.000 TL'si için 117.600 TL, fazlası	% 20
4.900.000 TL'nin 2.352.000 TL'si için 627.200 TL, fazlası	% 27
4.900.000 TL'den fazlasının 2.352.000 TL'si için 1.315.160 TL, fazlası	% 40
Ücret Dışı Gelirleri için:	
Gelir Dilimleri	**Vergi Oranları**
588.000 TL'ye kadar	% 5
1.176.000 TL'nin 588.000 TL'si için 29.400 TL, fazlası	% 15
2.352.000 TL'nin 1.176.000 TL'si için 117.600 TL, fazlası	% 20
4.900.000 TL'nin 2.352.000 TL'si için 627.200 TL, fazlası	% 27
4.900.000 TL'den fazlasının 2.352.000 TL'si için 1.315.160 TL, fazlası	% 40

Sermayeye Gizli Teşvikler: Vergi Harcamaları ve Afları

Vergi harcaması, devletin belirli sektörlere ya da gruplara sağladığı istisna, muafiyet ve indirimlerin toplamını ifade eder. Bir bütçede vergi harcamalarının ne kadar yer kapladığı ve bu kaynaklardan kimlerin yararlandığı, o ülkedeki vergi adaletinin düzeyini anlamak açısından kritik bir göstergedir. Günümüz sosyal devlet anlayışında ise devletlerin yurttaşlarına karşı sosyal ve ekonomik sorumlulukları bulunur. Bu sorumlulukların yerine getirilebilmesi için gelir gerekir ve bu gelirin en önemli kaynağı vergidir. Dolayısıyla asıl mesele yalnızca verginin toplanması değil, verginin kimden, ne kadar ve hangi amaçla alındığıdır.

Türkiye'de vergi harcamalarına ilişkin en temel sorun, bu harcamaların yeterince şeffaf biçimde açıklanmamasıdır. Vergi harcamaları bütçede genel başlıklar altında gösterilmekte ancak hangi sektörlerin, hangi şirketlerin ve hangi oranlarda bu ayrıcalıklardan yararlandığı kamuoyuyla paylaşılmamaktadır. Nitekim 2026 Bütçesi incelendiğinde de vergi harcamalarının hangi gerekçelerle, hangi ölçütlerle kimleri desteklediğine dair somut bir bilgiye ulaşmak mümkün değildir. Bu şeffaflık eksikliği, yurttaşların vergi teşviklerinin etkinliğini değerlendirmesini ve bu kaynakların gerçekten toplumsal faydaya mı yoksa belirli çıkar gruplarına mı hizmet ettiğini görmesini imkânsız hale getirmektedir. Sonuçta vergi yükü altında ezilen geniş kesimler, bu uygulamaların adil olup olmadığını doğal olarak sorgulamaktadır.

Bir diğer önemli sorun ise vergi harcamalarının ekonomik ve sosyal hedeflere ne ölçüde katkı sağladığının değerlendirilmemesidir. Pek çok teşvik belirsiz sürelerle yürürlüğe girmekte, etkileri ölçülmediği için maliyet büyürken toplumsal getirisi sınırlı kalmaktadır. Oysa vergi harcamalarının temel amacı dezavantajlı gruplara destek vermek, gelir dağılımını iyileştirmek, sosyal refahı artırmak ve ekonomik eşitsizlikleri azaltmak olmalıdır.

Sosyal politikayı güçlendirmek amacıyla yapılan vergi harcamaları gelir ve servet dağılımının düzenlenmesi, sağlık ve sosyal güvenliğin geliştirilmesi, demokratik kitle örgütlerinin desteklenmesi, eğitim ve kültürel faaliyetlerin yaygınlaştırılması ve dezavantajlı bireylere pozitif ayrımcılık sağlanması gibi alanlarda kullanılmalıdır. Özellikle gelir vergisi içinde yer alan düzenlemelerle yaşlılar, engelliler ve bakıma muhtaç bireyler için gerçek anlamda vergi kolaylıkları getirilmesi gerekmektedir. Çünkü vergi harcamalarının en hassas boyutu gelir dağılımına olan etkisidir. Ancak 2026 Bütçesi, sosyal adaleti güçlendirmek yerine sermaye sınıfını kayıran ve gelir dağılımındaki eşitsizliği derinleştiren adımların sürdüğünü göstermektedir. Bütçenin yaklaşık yüzde 20'sine ulaşan vergi harcamalarının etkin, şeffaf ve

toplumsal faydayı önceleyen bir şekilde yönetilmesi toplumsal refah açısından hayati önem taşımaktadır.

2026 Bütçesini vergi gelirlerinin dağıtımındaki öncelikler üzerinden incelediğimizde, kamu kaynaklarının nasıl kullanıldığı konusunda önemli ipuçları elde edilmektedir. Özellikle "vergi harcamaları"na baktığımızda kamu kaynaklarının etkin ve adil kullanımı konusunda ciddi sorunların olduğunu açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. 2026 yılı itibarıyla Türkiye'de vergi harcamalarının tutarı 3 trilyon 597 milyar lira olarak öngörülmektedir. Bu tutar bütçe büyüklüğünün yüzde 19'u iken sosyal harcamalar için ayrılan kaynağın yaklaşık 4 katı büyüklüğündedir. Yani iktidar bir yandan bütçe açığını "kemer sıkma" politikalarıyla kapatmaya çalışırken, diğer yandan büyük sermaye gruplarına fiilen vergi bağışı yapmaktadır. Bu aynı zamanda AKP-MHP iktidarının 2026 yılı içinde toplamayı düşündüğü gelirlerin beşte birinden sermaye lehine vazgeçmesi anlamına gelmektedir.

VERGİ TÜRLERİ İTİBARIYLA TOPLAM VERGİ HARCAMASI TAHMİNLERİ (TL)			
KANUN ADI	2026	2027	2028
GELİR VERGİSİ KANUNU	1.728.957.115.474	1.882.839.142.580	2.059.762.527.979
KURUMLAR VERGİSİ KANUNU	768.068.934.548	780.158.084.236	800.668.477.979
KATMA DEĞER VERGİSİ KANUNU	728.590.829.514	815.515.203.585	899.093.185.619
ÖZEL TÜKETİM VERGİSİ KANUNU	91.717.768.724	103.333.009.888	114.608.905.193
DİĞER KANUNLAR	279.805.353.569	297.985.080.933	313.575.531.323
TOPLAM	3.597.140.001.829	3.879.830.521.222	4.187.708.628.093

https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2025/10/2026-Yili-Merkezi-Yonetim-Butce-Kanunu-Teklifi-ve-Bagli-Cetveller.pdf

Vergi harcamalarının demokratik denetime tabi olmaması bu ayrıcalıkların ideolojik bir zemin üzerine oturduğunu göstermektedir. Bu ayrıcalıklar, genellikle sermayenin "yatırım yapmam" tehdidiyle devletten aldığı imtiyazlardan oluşmaktadır. Bu nedenle vergi harcamaları modern dönemde sermayeye tanınan en sofistike iltimas biçimlerinden birisi olarak da tanımlanabilir.

Bu sorun ve adaletsizliklerin yanı sıra iktidarın seçim kaygısıyla sık sık başvurduğu vergi afları da vergi yapısını bozan faktörlerden birisidir. Son dönemlerde sıklıkla çıkan vergi affı/barışı düzenlemeleri AKP döneminde vergi sisteminin olağan bir parçası haline gelmiş, mükellefler arasında "nasıl olsa af çıkar" beklentisini yerleştirmiştir. Bu durum yükümlülüklerini zamanında ve eksiksiz yerine getiren dürüst mükellefleri fiilen cezalandırmakta, vergiye uyumu zayıflatmakta ve vergi adaletini ortadan kaldırmaktadır.

TBMM'nin açıldığı günden bu yana toplam 42 vergi affı çıkarılmıştır. 1924-1960 arasında 7, 1961-1980 arasında 8, 1981-2000 arasında 11 ve 2000-2025 döneminde ise 15 vergi affı yasası yürürlüğe girmiştir. Yani Türkiye'de ortalama her iki buçuk yılda bir vergi affı düzenlenmesi yapılmış, bunun en büyük kısmı da AKP döneminde hayata geçirilmiştir. Afların olağanlaştığı bu vergi sistemi, vergi yükünün büyük bölümünü emekçilerin sırtına yıkarken, sermayeyi koruyan politikaların nasıl sistematik bir hâl aldığını da açıkça göstermektedir.

2.5-) BORÇLULUK

AKP Borçluluğu "Gelecekleştiriyor"

Borçluluk, AKP iktidarının yarattığı ekonomi düzeninin alameti farikalarından birisidir. Yüksek enflasyon, hayat pahalılığı, düşük ücret politikası, güvencesiz istihdam, yoksulluğun derinleşmesi ve ekonomik güvencesizliğin bir çıktısı olarak borçluluk, toplumun tüm kılcal damarlarına yayılmıştır. Faiz gelirleri, siyasal iktidarla yakın ilişkiler sonucu elde edilen sermaye teşvikleri ve halka ait olan kaynakların bütçe tercihleri sonucunda kendilerine aktığı bir avuç sermayedar dışında; Türkiye toplumunun tamamı için borçlanmak finansal bir tercih olmaktan ziyade zorunluluk halini almıştır. Açlık sınırının altında rakamlarla sefalete itilmiş olan milyonlarca yurttaş cephesinden "borçlanarak yaşamak" artık hayatta kalmak için bir zaruret halini almıştır.

Bugün itibariyle kadınlar, gençler, yaşlılar, emekliler, esnaflar, çiftçiler ve kamu emekçileri gibi toplumsal kesimlerin neredeyse tamamı borçla yaşamaktadır. Marketten alınan ekmek ve süt, aylık ödenen doğalgaz faturası, bozulan çamaşır makinası, işe-okula giderken ödenen ulaşım masrafları, tarlayı sürecek traktörün mazotu, özetle tüm temel ihtiyaçlar artık bir borçlanma sebebidir. Milyonlarca yurttaş "gerçekte olmayan parayla" yani sadece borçlanarak yaşamını sürdürebilmekte ve adeta borç ödemek için yaşamaktadır. Yüksek enflasyon, düşük ücret, eriyen alım gücü karşısında yurttaşların payına düşen sadece borcu borçla çevirmektir.

AKP, milyonlarca yurttaşı borçla yönetmektedir. Borçlandırmak, siyasal iktidarın tercihleriyle inşa edilen mevcut ekonomi düzeninde ısrarla sürdürülen adaletsiz bütçe tercihlerinin hayata geçirilebilmesi ve halkın daha da yoksullaştığı ekonomik sistemin bir bütün olarak yönetilebilmesi açısından bir zorunluluktur. Bu açıdan, 'borçlandırmak' mevcut siyasal iktidar için bir yönetim tekniği işlevi görmektedir. Yurttaşlara eşitsizlik, adaletsizlik ve yoksulluk getiren ekonomi tercihleri aynı zamanda borçlandırmayı da sistemin devamı için olmazsa olmaz bir gereklilik olarak işlemektedir.

Milyonlarca yurttaşa yoksulluk ve adaletsizlik getiren, kamunun borcunu artıran ve halkın kaynaklarını faize akıtan bütçe tercihlerinin sonucunda gittikçe yoksullaşan ve temel ihtiyaçları karşılayabilmekten yoksun hale gelen milyonların hayatta kalmasını sağlamak için iktidarın formülü borçlandırmak ve borçla yaşatmaktır! Toplum artık borçlanmadan yaşayamaz hale gelirken, AKP iktidarı milyonlar için borçluluğu gelecekleştirmiştir.

Yoksulluk Borçla Yönetiliyor

Yoksulluk ve açlık sınırının altında kalan sefalet ücretleri, yüksek enflasyon ve hayat pahalılığı, barınma krizi, temel ihtiyaçlara dahi erişmede yaşanan çoklu imkansızlıklar, özetle bütün olarak milyonlarca dar gelirliye dayatılan gelir ve yaşam koşulları, yoksulluğun her geçen gün derinleştiğini ve gittikçe kalıcı hale geldiğini göstermektedir. TÜİK'in son yayımlanan 2024 yılı Yoksulluk ve Yaşam Koşulları İstatistiği'nde yoksulluğun ve yoksunluğun geldiği boyut apaçık ortadadır. TÜİK'e göre, fertlerin yüzde 29,3'ü yani yaklaşık 25,3 milyon yurttaş yoksulluk veya sosyal dışlanma riski altında yaşamaktadır.

Yoksulluk ve Yaşam Koşulları İstatistikleri'ne göre, 2024 yılında fertlerin yüzde 39,3'ü iki günde bir et, tavuk ya da balık içeren yemek masrafını, yüzde 26,8'i beklenmedik harcamaları, yüzde 15,1'i evin ısınma ihtiyacını, yüzde 59,6'sı ise eskimiş mobilyaların yenilenmesini ekonomik olarak karşılayamadığını beyan etmektedir.

DİSK/Genel-İş Araştırma Dairesi'nin (DİSK-AR) hazırladığı, 2024 yılını değerlendiren Türkiye'de Gelir Eşitsizliği ve Yoksulluk Raporu'nda ise Türkiye'de her 10 kişiden 2'sinin yoksul olduğu ve her 10 kişiden 6'sının borcu bulunduğu ifade edilmektedir. DİSK-AR tarafından yapılan borçluluğun geldiği aşamayı gösteren oranlar, TÜİK verileriyle de doğrulanmaktadır. TÜİK'e göre (konut alımı ve konut masrafları dışında) borç veya taksit ödemesi olanların oranı yüzde 56,8'dir. Yani toplumun yüzde 60'a yakını borçlu durumdadır.

Kredi Kartı Borçları Yüzde 56 Arttı, Batık Borçlar 115 Milyarı Aştı

Bankalar Arası Kart Merkezi (BKM) verilerine göre Ekim 2025 itibarıyla Türkiye'de toplam kredi kartı sayısı, 2024 yılına kıyasla 12 milyon artarak 140 milyon adete ulaşmıştır. 2020 yılında toplam kredi kartı sayısı 75 milyon iken, bu sayının sadece 4 yıl gibi kısa bir sürede 65 milyon daha -yaklaşık 2 kat- artarak 140 milyona ulaşması son derece dramatik bir tabloya da işaret etmektedir. Kredilere kıyasla son derece kolay erişilebilir bir araç olan kredi kartı sayılarındaki artış, finansal bağımlılığın geldiği aşamaya ilişkin temel bir gösterge olarak önümüzde durmaktadır.

Yoksulluğa mahkûm edilmiş yurttaşların cebindeki kredi kartı sayısı arttıkça, borçluluğun artışı da hız kazanmaktadır. Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) 2025 Kasım ayı haftalık verilerine göre, bireysel kredi kartı kullanımı toplam 2 trilyon 617 milyar 666 milyon lira olmuştur. 2025 Kasım ayında bireysel kredi kartlarında taksitsiz kullanım ise 1 trilyon 669 milyar 535 milyon liradır. Kredi kartlarının taksitsiz kullanımının 2 trilyon liraya koşan bir seyir izlenmesi, günlük ve temel ihtiyaçlara erişimde kredi kartı kullanımına mecbur kalmanın boyutlarını da ortaya koymaktadır.

Kredi kartı kullanımında sadece 12 ayda devasa bir artış gerçekleşmiştir. Bireysel kredi kartı kullanımı, 2024 Kasım döneminde 1 trilyon 676 milyar 521 milyon liraya iken 2025'in aynı döneminde toplam 2 trilyon 617 milyar 666 milyon liraya yükselmiştir. Sadece 12 ayda artan kredi kartı borç miktarı 941 milyar 145 milyon lira olmuştur. Yani yurttaşlar 1 yıl içinde yüzde 56 daha fazla borçlanmak zorunda kalmıştır.

Kredi kartı borçluluğunun bu denli artışı, milyonlarca yurttaşın borç yükünün altında daha fazla ezildiğini ve borçlu yaşamın daha fazla sürdürülemeyeceğini de ortaya koymaktadır. Nitekim, Türkiye Bankalar Birliği Risk Merkezi (Risk Merkezi) tarafından son açıklanan 2025 yılı Mart ayı verilerine göre, bireysel kredi veya kredi kartı borcunu ödememiş, borcu devam etmekte olan kişi sayısı 4 milyona ulaşmıştır. Borç sarmalının ulaştığı kritik nokta ise yasal takip rakamlarında görülmektedir. Risk Merkezi verilerine göre, kredi veya kredi kartı borcunu ödeyemediği için yasal takibe alınan bireysel müşteri sayısı son bir yılda ciddi bir artışla 4,3 milyon kişiyi aşmıştır. BDDK 2025 Kasım ayı haftalık verilerine göre ise batık kredi kartı borcu 115 milyar liranın üzerine çıkmıştır.

Kredi borçluluğu katlanıp da borçlanmayı sağlayan finansal araçlar tıkanmaya başladığında, bahsettiğimiz vahim tablonun mimarı olan AKP, "yapılandırma kolaylığı" adı altında borçluluk sistemin devamını sağlamaya girişmektedir. Bunun yakın tarihli örneği,

BDDK tarafından 10 Temmuz 2025'te yayımlanan tavsiye kararıyla bireysel kredi kartı ve ihtiyaç kredilerinin 48 ay vadeyle Merkez Bankası'nın belirlediği yüzde 3,11 faiz oranı üzerinden yapılandırılmasının düzenlenmesidir. AKP'nin tercihi, borçlanmanın kök nedenlerini ortadan kaldıracak politikalara geçmek ve kalıcı çözümler getirmek yerine, "sürdürülebilir borçluluk" yaratacak politikaları benimsemek ve yurttaşın borcuna borç eklemeye devam etmektir.

Nüfusun Yarısı Kredi Borçlusu: Bireysel Kredi Borcu 5 Trilyon 300 Milyar TL

Bireysel kredi borçluluğunda da tablo değişmemektedir. Risk Merkezi'ne göre Türkiye'de bireysel kredi kullanan kişi sayısı son bir yılda yaklaşık 1,8 milyon kişi artarak 43 milyon kişi olmuştur. Bu sayının kredi kullanım sayısını değil, en az bir kez kredi kullanan kişi sayısını ifade ettiği hesaba katıldığında, bireysel kredi borçluluğundaki tablonun çok daha vahim olduğu ortaya çıkmaktadır. Ortalama kredi bakiyesi ise 123 bin TL düzeyindedir. Yani hane halkları arasında kredi kullanan her bir kişinin ortalama 123 bin lira borcu bulunmaktadır. Kaldı ki, verilere göre Türkiye toplumunun yaklaşık yarısı kredi borçlusudur.

Risk Merkezi tarafından Eylül 2025'te yayımlanan verilere göre, bankacılık sistemindeki toplam kredi hacmi geçen yılın aynı dönemine göre yüzde 42 artış göstererek 22 trilyon 223 milyar liraya ulaşmıştır. Toplam kredi hacmi içinde en yüksek artış yüzde 48'le bireysel kredilerde gerçekleşirken, bireysel kredi borçları 5 trilyon 300 milyar liraya kadar yükselmiştir.

Yurttaşların içine itildiği borç sarmalı kadar, borçluluktaki artışın hızı da son derece çarpıcı ve vahimdir. Öyle ki, Risk Merkezi'nin Eylül ayı rakamlarıyla, BDDK tarafından 14 Kasım'da yayımlanan en güncel haftalık veriler kıyaslandığında borçlanmanın ne derece hızlı büyüdüğü daha da netleşmektedir. BDDK tarafından 14 Kasım 2025'te yayımlanan haftalık verilere göre, tüketici kredileri ve bireysel kredi kartlarından oluşan toplam borç miktarı 5 trilyon 365 milyar 735 milyon liraya ulaşmıştır. Yani sadece bir buçuk ayda bireysel kredi ve kredi kartı kullanımında 65 milyar 735 milyon lira artış olmuştur. Yurttaşların toplam borcunun 2 trilyon 748 milyar 68 milyon lirası tüketici kredilerinden oluşmaktadır. Tüketici kredileri arasında en büyük kalemi ise 2 trilyon 46 milyar 988 milyon lirayla ihtiyaç kredileri oluşturmaktadır. Veriler bize, 2026 yılı bütçe teklifi Meclis'te görüşülmeye devam ederken milyonlarca yurttaşın, AKP'nin dayattığı yoksulluğun gölgesinde hızla borçlanmaya/borçlandırılmaya devam ettiğini göstermektedir.

Borçluluğun 5 Yıllık Tablosu: Türkiye Toplumu Yüzde 500 Daha Borçlu

2020 Kasım ayı ile 2025 Kasım ayı arasındaki beş yıllık dönem BDDK verileri incelendiğinde, AKP'nin ekonomi politikalarının toplumu nasıl bir borç krizine sürüklediği billurlaşmaktadır. Yüksek enflasyon ve ekonomik kriz, dar gelirlinin borcunu da katlamaktadır. Borçlanma akıl almaz boyutlara ulaşmakta ve rekor hızda artmaya devam etmektedir.

	KASIM 2020 (Milyon TL)	KASIM 2025 (Milyon TL)	5 YILLIK ARTIŞ (%)
Toplam Krediler	3.575.701,28	21.845.268,87	**511,1**
Tüketici Kredileri ve Bireysel Kredi Kartı Toplamı	814.318,95	5.365.734,96	**558,9**
Bireysel Kredi Kartı Kullanımı	140.713,74	2.617.666,78	**1753,9**
İhtiyaç Kredileri	383.062,71	2.046.988,75	**434,4**
Taksitli Ticari Krediler ve Kredi Kartları	646.304,77	4.018.440,08	**521,8**
KOBİ Kredileri	857.543,47	5.852.965,12	**582,5**

(Kaynak: BDDK Haftalık Bankacılık Sektörü Verileri, 2020 ve 2025-46. Hafta)

2020 Kasım ayı ile 2025 Kasım ayı arasındaki beş yıllık dönemde bireysel kredi kartı kullanımı yüzde 1753,9 gibi bir oranda rekor kırarken, tüketici kredileri ve bireysel kredi kartları toplamındaki büyüme yüzde 558,9 olarak gerçekleşmiştir. Benzer şekilde toplam kredilerde yüzde 511,1; KOBİ kredilerinde yüzde 582,5 ve ihtiyaç kredilerinde ise yüzde 434,4 oranında büyüme gerçekleşmiştir. Taksitli Ticari Krediler ve Kurumsal Kredi Kartlarındaki artış da yüzde 521,8 olmuştur. Borçlanmadaki artış oranları rekor seviyede seyrederken AKP yönetemediği aşikâr olan ekonomik sistemde topluma daha fazla borçlanmayı dayatmaktadır.

İktidarın Yoksulluğu Dayatan Politikaları Kadınlara Borçluluğu da Dayatıyor

Yaşamın her alanında kadınları yoksul ve yoksun kılan iktidar, ekonomik alanda da kadınlara zorlu bir yaşamı dayatmaktadır. Ağır çalışma koşullarına mecbur bırakılan kadınların sırtına bu alanda da ağır bir yük bindirilmiştir. DİSK-AR'ın 2025 yılı Asgari Ücret Araştırması

7 milyon kadın çalışanın yüzde 41'inin, bugün sefalet ücreti olarak nitelenen yasal asgari ücreti dahi alamadığını ortaya koymaktadır. Yıllardır ısrarla mücadelesini verdiğimiz toplumsal cinsiyete duyarlı bütçe talebimizi görmezden gelen mevcut iktidar, kadınlara yönelik ayrımcı ve adaletsiz politikalarını sürdürmektedir. Üretimde, istihdamda, vergilendirmede ayrımcı politikalar aracılığıyla ekonomik olarak gitgide daha kırılgan hale getirilen kadınlar hem yoksulluğu mutlak biçimde yaşamakta hem de kaçınılmaz biçimde borçluluğa zorlanmaktadır. TÜİK'in dahi toplumun yüzde 60'a yakınının borçlu durumda olduğunu ilan ettiği, kredi veya kredi kartı borcunu ödeyemediği için yasal takibe alınan kişi sayısının 4 milyonu aştığı koşullarda kadınların sırtındaki borç yükü de katmerlenmektedir.

Kadınlar, bireysel borçluluğun yanı sıra ticari alanda da borçlanmaya itilmektedir. Kredi Kayıt Bürosu verilerine göre, 2024 yılında kadın girişimcilere kullandırılan toplam ticari kredi bakiyesi 208 milyar TL seviyesindedir. Türkiye toplumuna sirayet eden borçluluk krizi, toplumsal cinsiyet temelli ekonomik yıkımı da tetiklemekte, kadınlar hem yoksulluğun hem de borçluluğun yükünü aynı anda taşımaya zorlanmaktadır.

Bireysel ve ticari borçlanmaya dair resmi verilerde, borçluluk cinsiyet kırılımlı biçimde sunulmamaktadır. Bu durum, sosyoekonomik ve politik bir fenomen olarak kadın borçluluğunun durumunu tespit etmeyi zorlaştırdığı gibi borç krizine yönelik kadın duyarlı politika üretimine yönelik de kasıtlı bir engel oluşturmakta ve siyasal bir tercih anlamı taşımaktadır.

Borç Batağındaki Esnaf Kepenk Kapatıyor

Türkiye'de esnaf, ticari işletmeler ve tarım üreticilerinin kredilere olan bağımlılıkları yüksek faiz ortamında da artmıştır. Ekonomik sıkışıklık ve güvencesizlik ticari alandaki borçluluğu kaçınılmaz kılmakta, kredileri taşınamaz bir yük haline getirmektedir. Günümüz ekonomi koşullarında ticari krediler, ticari yaşamda ilerleme sağlayacak finansal araç olmaktan çıkarak iflasa sürükleyen bir zorunluluk haline gelmiştir. Mevcut koşullarda ticari borçlanmalar kritik bir eşiğe ulaşmıştır. Risk Merkezi Eylül 2025 verilerine göre, ticari krediler bakiyesi 17 trilyon TL sınırına dayanmıştır.

Borç ödeme gücü düşen işletmelerdeki durum ise trajik boyutlara varmıştır. Risk Merkezi raporuna göre, tasfiye olunacak ticari kredilerdeki yükseliş Eylül 2024-Eylül 2025 arasındaki son bir yılda yüzde 73 seviyesine ulaşmıştır. Bu süreçte borç miktarı ise 409 milyar liranın üzerine çıkmıştır. Kredilerin yanı sıra, ticari kredi kartı kullanımı ve borçluluğu da hızla

artarak borç krizine yeni bir boyut katmaktadır. BKM verilerine göre (Haziran 2025 itibarıyla) ticari kredi kartı sayısı 10 milyonu aşmış durumdadır. Bu, küçük işletmelerin yüksek maliyetli ve kısa vadeli kredi kartı borçlarıyla ayakta kalma baskısı altında olduğunu gösteren somut bir işarettir.

Rakamlar, borçlanmanın siyasal iktidarın iddia ettiğinin aksine sürdürülemez olduğunu göstermektedir. Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) tarafından 21 Kasım 2025 tarihinde açıklanan Ekim 2025 verilerine göre, gerçek kişi ticari işletme sayısında (esnafı temsil eden kalemde) bir önceki aya göre kapanışlarda yüzde 35,8 oranında keskin bir artış yaşanmıştır. Kapanan şirket sayısında yılın ilk 10 ayında yüzde 10,7 artış gözlenirken Adalet Bakanlığı (UYAP) kaynaklı en güncel icra verilerine göre ise mahkemelerdeki icra ve iflas dosya sayısı 23 milyon 148 bin seviyesine ulaşmıştır. Bu durum, ticari faaliyetlerdeki zorlanmanın yanı sıra genel borçluluk baskısının da yüksek seyrini koruduğunu teyit etmektedir. Tüm mücadelemize rağmen pandemide, afette esnafa ısrarla ekonomik güvence sağlamayan iktidar, derin ekonomik kriz koşullarında da hiçbir çözüm ve güvence sağlamamış, aksine borçlanmanın kapılarını sonuna kadar açarak ticari işletmeleri sadece iflasa sürüklemiştir.

Tarımsal Üretim Durma Noktasına Gelirken Borçluluk Yayılıyor

Tarım sektöründe kredi kullanımı hızla artmaktadır. Risk Merkezi'nin Eylül 2025 verilerinde, tarım sektöründeki nakdi kredilerde son bir yılda yüzde 48'lik artış görülmektedir. Bu, çiftçinin girdi maliyetlerini (gübre, mazot vb.) krediyle yani borçlanarak finanse etme baskısı altında bırakılmasının sonucudur. TÜİK'in Eylül 2025 verilerine göre, Tarımsal Girdi Fiyat Endeksi bir yılda yüzde 34,60 oranında artış göstermiştir. Üretici için borçlanmanın temel sebebi olan yakıt, gübre vb. temel tarımsal girdiler yıllık yüzde 36,01; veteriner harcamaları yüzde 56,97 artmıştır. Tarımsal girdilerdeki artış, yüksek maliyetlere rağmen üretimde kalmaya çabalayan çiftçiyi daha büyük borçlara sürüklemektedir. Tarımsal kredilerin büyük çoğunluğunu sağlayan Ziraat Bankası verilerine göre, bankanın tarımsal alanda kullandırdığı toplam kredi tutarı 2024 yılı Haziran ayı itibarıyla 500 milyar TL'yi aşmış ve bu dönemdeki yıllık artış oranı yüzde 35 olarak kaydedilmiştir.

Türkiye Ziraat Odaları Birliği, Haziran 2025'te yaptığı açıklamada, doğal afetler nedeniyle bazı bölgelerde yüzde 80'e varan verim kayıpları yaşandığını ifade etmektedir. Bu durum, üreticinin ödeme gücünü doğrudan yok ederek borç sarmalını derinleştirmektedir. Tarımsal üretimdeki borçlanma eğiliminin asıl nedeni, ekonomiye ilişkin yapısal sorunların

giderilmemesi, tarım politikalarının yetersizliği ve kaynakların üreticiyi ve üretimi koruyacak şekilde dağıtılmamasıdır. Tarım üreticilerini borca iten, tarımsal üretimi borçlanmaya koşullayan politikaların ülkeyi tarımsal üretim krizine sürüklediği, üretimi ve üreticiyi bitirdiği ortadadır.

Faizin Faturası Halka Kesiliyor: Halkın Bütçesinden 2.7 Trilyon TL Ödenecek

Verginin yükünün büyük bir kısmını çeken, yoksulluğa ve sefalete sürüklenen milyonlarca yurttaş bireysel ve ticari borçlar kadar, AKP iktidarının ekonomi-politik kararlarıyla ortaya çıkardığı kamu borcu ve faiz giderlerinin devasa yükünü de sırtlanmış durumdadır. Halkın çıkarlarını gözeten bütçe tercihleri yerine, bir avuç sermayedara fayda sağlayan bütçe tercihleri dolayısıyla kamu borçluluğu artmakta, bunun yükü ise derin yoksulluk, güvencesizlik ve sefalete mahkûm edilen yurttaşların sırtına bindirilmektedir. 2026 Bütçesinde borçluluğu dayatan bütçe tercihleri nedeniyle, milyonlar rekor miktarda faiz yükünü taşımak zorunda kalacaktır.

Hazine ve Maliye Bakanlığı verilerine göre, kamunun varlıkları düşüldükten sonra kalan net yükümlülüğü gösteren Kamu Net Borç Stoku 30 Haziran 2025 itibarıyla 8 trilyon 932 milyar TL seviyesindedir. Bu devasa borç, bütçede faiz ödemeleri olarak da halka yansıltılmaktadır. 2025 yılı Bütçe Kanunu'nda faiz giderlerine 1 trilyon 950 milyar TL ödenek ayrılmışken, bu rakam 2026 yılı Bütçe Teklifinde 2 trilyon 741 milyar TL'ye yükselmiştir. AKP, faiz giderlerinde bir yıl içinde yüzde 40'ın üzerinde bir artış getirmiş olmaktadır. 2026 yılı için belirlenen faiz ödemesi, aynı yıl için hedeflenen bütçe açığının (yaklaşık 2.713 trilyon TL) neredeyse tamamına eşittir ve AKP'nin kamuya kestiği borçlanma yükünün faturası, dolaylı vergiler aracılığıyla yine yoksul milyonlara ödetilmektedir.

Ülkenin iç borç ve faiz ödemelerini rekor miktarlara ulaştıran AKP, 2026 Bütçesinde de devasa miktarda kaynağı iç borca ve faize akıtmakta kararlıdır. İç borç ve faize 2026'nın sadece ilk iki ayında tam 1 trilyon 183,7 milyar lira, yani yaklaşık 30 milyar dolar ödenecektir. Hazine'nin finansman programında yer alan verilere göre 2026'daki iç borçlanma 5 trilyon 344 milyar lira olacaktır. Hal böyleyken, AKP'nin ekonomi yönetiminin, IMF'nin Ekim 2025 tarihli Dünya Ekonomik Görünüm (WEO) ve Mali İzleme (Fiscal Monitor) raporlarına yansıyan Türkiye'nin toplam kamu borcu (380,4 milyar dolar) ve borcun GSYH'ye oranını (yüzde 24,3) "düşük" diye lanse etmesi ve diğer ülkelere kıyasla "iyi durumdayız" algısı yaratma çabası en basit tabirle trajikomiktir. Zira Türkiye, 192 ülkenin sıralandığı listede 25. sırada yer

almaktadır. Yani Türkiye, kamu borcu en yüksek 25 ülkeden birisi konumundadır. İktidar, borcun dolar cinsinden miktarının diğer ülkelere kıyasla düşük görünmesi illüzyonuyla övünse de bu devasa faizin faturası doğrudan bütçeden karşılanmaktadır. Yani borç yabancıya "düşük" gösterilse de bedeli bütçe kaynakları kısılarak ve vergiler artırılarak yine yoksul emekçilerin cebinden çıkmaktadır.

2.6-) YOKSULLUK

Siyasi Tercihlerle Derinleştirilen Eşitsizlik: Kadın Yoksulluğu

Toplumların tarihsel yapısı, rollerin kadın ve erkek arasında eşitsiz dağıldığı bir düzeni meşrulaştırarak bugüne taşımıştır. Toplumsal cinsiyet eşitsizliğine tekabül eden bu roller, tarih boyunca kadınların üretimden, kamusal alandan, karar alma süreçlerinden ve ekonomik kaynaklara erişimden dışlanmasının temel nedenlerinden biri olmuştur. Kadınlar, ataerkil toplumsal yapılar içinde, bin yıllardır erkek egemen normların belirlediği rollerle sınırlandırılmış, ev içi emeği görünmez kılınmış, ekonomik bağımsızlık kazanması engellenmiştir. Bu tarihsel eşitsizlik yalnızca geçmişe ait bir miras değil, bugün kadınların yaşamlarının her alanını şekillendirmeye devam eden sistematik bir şiddet halini almıştır.

Kastik Şiddet

Bu tarihsel eşitsizliğin günümüzdeki en görünür sonuçlarından biri ise kadın yoksulluğudur. Sistematik şiddet biçimlerinden biri olan "kadın yoksulluğu" sadece ekonomik bir sorun değil, patriyarkal sistemin kadına biçtiği yeri muhafaza etmek için sürdürdüğü ideolojik bir kuşatmadır. Kadınların ekonomik haklara erişememesi, yalnızca bireysel bir mağduriyet değil, halkların kendi yaşamlarını örgütleme hakkına dönük kolektif bir gasptır. Devlet politikalarının kadınları eve mahkûm eden yapısı, sosyal desteklerin yetersizliği, güvencesiz ve düşük ücretli kadın istihdamı, hepsi bu yapısal kastik saldırının parçalarıdır.

Türkiye'de egemen erkek aklının şekillendirdiği kastik zihniyet, kadınları hala aile, ev, bakım emeği ve bağımlılıkla tanımlamaktadır. Bu zihniyet yalnızca toplumsal rolleri dayatmakla kalmamakta aynı zamanda kadınların istihdama, eğitime, siyasete ve kamusal yaşama eşit koşullarda katılımını sistematik biçimde engellemektedir. Kadının emeğini görünmezleştiren, onu ucuz, güvencesiz ve kayıt dışı alanlara hapseden bu düzen; kadın

yoksulluğunu sadece üretmemekte, bizzat bu yoksulluğu bir şiddet biçimi haline getirmektedir. Kastik şiddetin kadın emeği üzerindeki tahakkümü, kadını hem ekonomik hem toplumsal olarak bastıran yapısal eşitsizlikleri sürekli yeniden üretmektedir.

Türkiye'de kadın yoksulluğu, yıllar içinde değişen iktidar politikalarıyla farklı biçimlerde karşımıza çıkmıştır. Ancak özellikle 2000'li yıllardan itibaren, AKP döneminde bu durum daha belirgin bir hal almıştır. Bu dönemde kadın yoksulluğu, neoliberal ekonomi politikalarıyla muhafazakâr kadını aileye indirgeyen toplumsal anlayışın birleştiği bir zeminde derinleştirmiştir.

AKP iktidarı, bir yandan emeği güvencesizleştiren uygulamalarla kadınları esnek ve düşük ücretli işlere yönlendirirken, diğer yandan kadını daha çok ev içi rollerle tanımlayan aile merkezli politikaları öne çıkarmıştır. Kadınlara "evdeki işler yetmiyor mu?", "kadının kariyeri anneliktir" gibi söylemlerle işgücünden çok ev içi sorumluluklar atfedilmiştir. Temizlik, çocuk, yaşlı, engelli ve hasta bakımı gibi görünmeyen fakat zorunlu olan işler çoğunlukla kadınların "doğal görevi" olarak tanımlanmakta, bu da kadınları ücretsiz ve görünmeyen emek alanına mahkûm etmektedir. Kadınlar bu yük nedeniyle ne istihdama katılabilmekte ne de kendilerine ait zamana sahip olabilmektedir. Bu durum, kadınların hem ekonomik bağımsızlığını engellemekte hem de ciddi bir zaman yoksulluğu yaratmaktadır.

Kadınların zaman yoksulluğu, yalnızca dinlenememek ya da kendine vakit ayıramamak değil, aynı zamanda eğitim olanaklarından faydalanamamak, sosyal hayata katılamamak ve mesleki gelişim sağlayamamak anlamına da gelir. 2024 yılı dördüncü çeyrek verileri, bu eşitsizliğin boyutlarını açık biçimde göstermektedir: 6 milyon 657 bin kadın, ev işleri nedeniyle iş gücüne dâhil olamadığını beyan ederken, aynı gerekçeyle çalışma hayatına katılamadığını belirten erkek sayısı yalnızca 6'dır. Benzer şekilde, ailevi ya da kişisel nedenlerle iş hayatında yer alamadığını ifade eden kadın sayısı 3 milyon 442 bin iken, bu sayı erkeklerde yalnızca 466'dır. Bu veriler, bakım emeğinin ağırlıklı olarak kadınlar tarafından üstlenilmesinin kadın istihdamı üzerinde belirleyici bir engel oluşturduğunu ortaya koymaktadır.

Uluslararası araştırmalar ve OECD verileri, Türkiye'de kadınların günlük yaşamda erkeklere kıyasla ortalama 4 saat daha fazla ücretsiz ev içi emek harcadığını ortaya koymaktadır. Bu eşitsiz emek dağılımı, bakım yükünün neredeyse tamamen kadınların omuzlarına bırakıldığını ve bunun yapısal bir sorun olduğunu göstermektedir. AKP iktidarının sosyal politika anlayışı da bu yapıyı değiştirmek yerine güçlendirmektedir. "Aileyi koruma" başlığı altında yürütülen sosyal yardım ve destek politikaları, kadınları birey olarak değil,

ailenin bir parçası olarak tanımlamakta ve onları üretken bireyler değil, bakım sağlayıcıları olarak konumlandırmaktadır.

İktidarın kadın istihdamına dair politikaları da çoğu zaman kreş, bakım, temizlik gibi geleneksel olarak "kadın işi" sayılan alanlarla sınırlı iş alanları açmakla kısıtlı kalmıştır. Kadınlar, yine evdeki rollerinin uzantısı olarak görülen düşük ücretli ve güvencesiz işlerde istihdama dahil edilmekte, bu da yoksulluğu azaltmak yerine daha da derinleştirmektedir. Yani istihdam politikaları kadınları bağımsız, eşit yurttaşlar olarak değil, "annelik" ve "fedakârlık" üzerinden tanımlamaktadır.

DİSK-AR'ın 2025 yılına ait raporuna göre, kadınlar işsizlik açısından erkeklere kıyasla çok daha dezavantajlı bir konumda bulunmaktadır. Rapora göre erkeklerde geniş tanımlı işsizlik oranı yüzde 22,7 iken, kadınlarda bu oran yüzde 38,3'e kadar yükselmiş durumda. Kadınlar ve erkekler arasındaki işsizlik farkı böylece 15,6 puana çıkarak son yılların en yüksek seviyesine ulaşmış durumdadır. Bu tablo, kadınların istihdamdan dışlanmasının yapısal boyutlarını açıkça ortaya koymaktadır.

Türkiye'de kadınlar için istihdama katılmak ne kadar zor ise istihdamda kalmak da o kadar zordur. Çünkü kadın istihdamı yalnızca nicel olarak değil, niteliksel olarak da kriz içindedir. İstihdamda yer alan kadınlar da çoğu zaman güvencesiz koşullarda, düşük ücretle ve ayrımcılığa açık biçimlerde çalışmaktadır Aynı işi yapan erkeklerle kadınlar arasında hala ciddi ücret farkları bulunmaktadır. "Eşit işe eşit ücret" ilkesi tam anlamıyla hayata geçirilemediğinden kadın emeği görünmez ve değersiz hale gelmektedir. Sosyal güvenlik haklarının yetersizliği ise kadınların çalışma yaşamında uzun vadeli güvenceden yoksun kalmasına neden olmaktadır. DİSK/Genel-İş Sendikası Araştırma Dairesi'nin 2025'te yayımladığı raporuna göre Türkiye'de istihdamda cinsiyet açığı yüzde 34,6 olarak hesaplanırken 10 milyona yakın kadın ailevi ve kişisel nedenler ve ev işleri dolayısıyla çalışma hayatına katılamamaktadır. Her 10 kadından sadece 3'ü çalışma hayatında iken her 10 kadın işçiden ise yalnızca biri sendikalıdır.

Tam zamanlı çalışan kadınların da yüzde 24,4'ü kayıt dışı ve güvencesiz çalıştırılmaktadır. 2024 yılı 4. çeyrek verilerine göre 10 milyon 855 bin kadın istihdamının 6 milyon 557 bini (yüzde 75,6'sı) tam zamanlı ve kayıtlı, 2 milyon 122 bini ise (yüzde 24,4'ü) yine tam zamanlı ancak kayıt dışı çalıştırılmaktadır. Yani her 4 kadından 1'i tam zamanlı çalışmasına karşın sigortasız çalıştırılmaktadır.

Kadınlar aynı zamanda işe alım ve yükselme süreçlerinde cinsiyet temelli ayrımcılıkla karşılaşmakta; hamilelik, annelik gibi biyolojik ya da dayatılmış sosyal sorumluluklar nedeniyle dezavantajlı konumda kalabilmektedir. İş yerlerinde cinsiyetçi mobbing ve taciz, kadınların psikolojik ve fiziksel güvenliğini tehdit etmekte; şikâyet mekanizmalarının yetersizliği ise bu durumların görünmez kalmasına neden olmaktadır.

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) ve Özyeğin Üniversitesi iş birliğinde 3007 kişinin katılımı ile gerçekleştirilen *İş Yerinde Şiddet ve Taciz Algıları ve Deneyimleri* araştırmasının sonuçlarına göre, yönetici konumundaki kadınlar hem erkek yöneticilere hem de yönetici olmayan kadınlara kıyasla psikolojik şiddete daha sık hedef olmaktadır. Cinsel şiddet ise açık biçimde toplumsal cinsiyet temelli bir şiddet biçimi olarak öne çıkmaktadır. Her dört kadından biri, iş yaşamı boyunca en az bir kez cinsel şiddete maruz kalmaktadır. Kadınlar için bu şiddet biçiminin görülme sıklığı, erkeklere kıyasla iki katından daha fazladır. Ekonomik kriz ve daralma dönemlerinde, ilk işten çıkarılanların çoğu kadınlar olmaktadır. Kadın istihdamı, çoğunlukla esnek ve geçici yapılarda kurulduğundan, işten çıkarılma riski daha fazladır. Bu durum, kadınların ekonomik bağımsızlığını daha da zayıflatmakta, yoksulluğu derinleştirmekte ve toplumsal eşitsizliği artırmaktadır.

Kadın Yoksulluğunun En Yoğun Hali: Mevsimlik Tarım İşçisi Kadınlar

Mevsimlik tarım işçisi kadınlar ise bu sorunların çok daha ağır ve çok katmanlı biçimlerini yaşamaktadır. Bu kadınlar, ayrımcılığın, yoksulluğun ve şiddetin en görünmez ve en yoğun biçimiyle yüzleşmektedir. Bu nedenle mevsimlik kadın işçiler, kadın emeğine yönelik sömürünün en çarpıcı örneklerinden biri olarak karşımızda durmaktadır.

DEM Parti Kadın Meclisi'nin kadın yoksulluğu raporu mevsimlik tarım işçisi kadınların yaşamını gözler önüne sermiştir. Rapora göre, mevsimlik işçilik Kürtlerin yoğunluklu olarak yaşadığı coğrafyada yaşayan binlerce emekçi kadın için geçici bir gelir kaynağı değil, zorunlu bir hayatta kalma biçimidir. Kadınlar bu sistemde hem ucuz iş gücü olarak görülmekte hem de tüm bakım yükümlülüklerini sırtlarında taşımaktadır. Erkek egemen çalışma koşullarında, güvencesizlik, düşük ücret, uzun çalışma saatleri ve barınma-insan onuruna yakışmayan yaşam koşulları, bu kadınların her gün karşılaştığı gerçeklerdir. Kadına yönelik şiddet, taciz ve sömürü bu alanlarda sıklıkla görülmesine rağmen hiçbir denetim ya da yaptırım mekanizması işletilmemektedir. Mevsimlik işçi olarak gittikleri yerlerde kadınlar her türlü ırkçı, ayrımcı saldırıların hedefi olmaktadır. Yılın neredeyse 6 ila 9 ayı evlerini, yaşam alanlarını terk ederek

çalışmak zorunda kalan mevsimlik tarım işçisi kadınlar, gittikleri yerlerde de her türlü ayrımcılığa ve ötekileştirmeye maruz kalmaktadır.

Mevsimlik tarım işçisi kadınlar sadece bir şehre gitmekle sınırlı kalmamakta, daha çok gezici tarım işçisi olarak çalışmaktadır. Konya'dan Amasya'ya, Adana'dan Bursa'ya neredeyse birkaç şehir değiştirmek zorunda kalmaktadır. Mevsimlik tarım işçisi kadınların şu sözleri iktidarın politikalarını en açık şekilde göstermektedir: "Yılda bir ya da iki defa geliyorlar, sorunları dinliyorlar. Çocukların eline birkaç parça oyuncak verip gidiyorlar ve bir daha arkalarına dahi bakmıyorlar. Yaşadığımız sorunları çözme gibi bir dertleri yok." Kısacası mevsimlik kadın işçiliği, yalnızca çalışma yaşamını değil, kadınların gün içindeki tüm yaşamını kuşatarak, zamanı, mekânı ve bedenlerini denetim altına alan çok yönlü bir tahakküm ilişkisine dönüştürmektedir.

Kadın yoksulluğu, Türkiye'nin her yerinde yakıcı bir gerçeklik olsa da bölgesel eşitsizlikler bu yoksulluğun derinliğini ve biçimini daha da ağırlaştırmaktadır. Özellikle Kürtlerin yoğunlukla yaşadıkları illerde çatışma koşullarında bastırılmış toplumsal yapı, kadınların ekonomik hayata katılımını doğrudan engellemekte; sistematik ayrımcılık, devletin sosyal hizmetlerinden mahrum bırakılma ve güvenlikçi politikaların gölgesinde yaşama zorunluluğu, kadınları yoksulluğun katmanlı bir biçimiyle baş başa bırakmaktadır. Eğitim hakkına erişimdeki eşitsizlik, sosyal güvence eksikliği, cinsiyete dayalı yasaların uygulanmaması veya tamamen yok sayılması, kadınların ekonomik bağımsızlığını kazanmasını ve yaşamını güvence altına almasını imkansızlaştırmaktadır.

Bu gerçekliğe dikkat çeken "Yoksulluğun Kadın Hali: Diyarbakır'da Eşitsizliğin Haritası" başlıklı saha araştırması, yoksulluğun sadece gelir düzeyiyle değil, kadınların istihdama erişiminden mülkiyet hakkına, temel ihtiyaçlarını karşılama kapasitesinden çocuk bakım yüküne kadar çok boyutlu olduğunu ortaya koymaktadır. Raporda yer alan istihdam, gelir adaletsizliği, finansal araçlara erişim, borçlanma, bakım emeği, mülkiyet gibi alanlarda yaşanan yapısal eşitsizlikler, kadınların yoksulluğa karşı direnç geliştirmesini engelleyen politik baskıların ve ayrımcı devlet uygulamalarının bir sonucudur.

Türkiye'de kadın yoksulluğunun yalnızca ekonomik bir sorun olmadığını kadının emeğine, özgürlüğüne ve güvenliğine yöneltilmiş yapısal bir baskı, bir nevi "kastik şiddet" olarak görmek gerekir. Türkiye'deki bugünkü tablo bunu acı bir biçimde ortaya koymaktadır.

Kadınların ekonomik bağımsızlıktan yoksun bırakılması, onları erkeklerle eşitsiz ilişkilere mahkûm etmekte, boşanma veya şiddetten kurtulma imkanlarını ortadan

kaldırmaktadır. Örneğin son araştırmalarda, mahkemece kararlaştırılan yoksulluk nafakalarının büyük çoğunluğu kadınların temel ihtiyaçlarını karşılamaktan uzak olduğu anlaşılmıştır. 2024 raporuna göre nafakaların ortalaması çok düşük olduğu hatta "asgari ücretin çeyreği kadar" olduğu belirtilmiştir. [1] Bu "yardım" bile düzgün verilmediğinde, kadın için ekonomik özgürlük değil, bağımlılık ve çaresizlik üretmiş olmaktadır.

Ayrıca nafaka hakkının tartışmaya açılması, miras hakkının fiilen gasp edilmesi, kadına ekonomik güvence sağlayan İstanbul Sözleşmesi'nden çekilme gibi hukukun kadınlar aleyhine geriletilmesi adımları; kadınları yalnızca günlük yaşamda değil, aynı zamanda hukuki zeminde de yoksunlaştırmakta; yani kadınların haklarını hem pratikte hem de kâğıt üzerinde silikleştirmeyi hedeflemektedir. Bu yaklaşım, kadınların şiddet karşısında dayanma gücünü ve özgürlük umutlarını sistemli olarak zayıflatmayı adeta ajandası haline getirmiştir. Bu bağlamda Türkiye'de kadın yoksulluğu, yalnızca bir gelir eksikliği değildir. Toplumsal cinsiyet eşitsizliğini, ekonomik bağımlılığı, şiddet ve tutsaklığı yeniden üreten yapısal bir sorundur

Kadın yoksulluğu bugün Türkiye'de yalnızca şiddeti üreten bir kriz değil, doğrudan şiddetin kendisidir de. Ped yoksulluğu bunun en açık örneklerinden biridir. En temel hijyen ihtiyacı olan pede ulaşamayan binlerce kadın, ped yoksulluğu nedeniyle sağlık sorunlarıyla baş başa kalmakta, okula veya işe gidememektedir. Bir kadının en temel ihtiyacı olan pede bile ulaşamaması, açık bir onur kırıcı şiddet biçimidir. Bu durum, kadının bedeni üzerindeki haklarını yok sayan, yaşamını sağlıklı ve onurlu sürdürmesini engelleyen yapısal bir ihlaldir.

Buna bir diğer acı örnek ise, Kocaeli Dilovası'ndaki ruhsatsız ve kayıtsız şekilde haftalık 7.600 TL'ye iş güvenliği ve sigortanın olmadığı koşullarda 12 saatlere varan vardiya sürelerinde çalıştırılan, bırakalım iş güvenliğini bir penceresi dahi bulunmayan parfüm dolum fabrikasında çıkan yangında yaşamını yitiren kadın ve işçileştirilmiş çocuklardır. Bu trajedi, yoksul kadınların düşük ücretli, güvencesiz, denetimsiz alanlara mahkûm edilmesinin nasıl ölümle sonuçlanabileceğinin çarpıcı bir güncel örneğidir. Kadın yoksulluğu artık yalnızca sayılarla değil bedeniyle, canıyla ödenen bir gerçekliğe dönüşmüştür.

İktidar, kadınların omuzuna daha fazla bakım yükü yükleyen "Aile Yılı" gibi projeleri bir kenara bırakmalı, kadın yoksulluğunu ortadan kaldıracak, toplumsal cinsiyet eşitliğini esas alan yapısal politikalar üretmelidir. "Aile Yılı" kapsamında işgücünden çekilen kadın sayısındaki artış, uygulanan politikaların kadın emeğini görünmezleştirdiğinin ve derin yoksulluğu pekiştirdiğinin açık göstergesidir. Kadınları üretim dışına iten, güvencesizliğe ve bağımlılığa mahkûm eden bu yaklaşım derhal terk edilmelidir.

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, kadınların hak temelli taleplerini görmezden gelen değil, sosyal devlet sorumluluğunu esas alan bir yaklaşım benimsemelidir. Mesaisini kadınların doğurganlığına değil, kreş ve yaşlı bakım evi gibi kamusal hizmetlerin yaygınlaştırılması, yerel yönetimlerin bu hizmetleri sunmasının önünün açılması, erkeklerle eşdeğer işi yapan kadınların ücret eşitliğinin sağlanması ve denetlenmesi gibi çalışmalara harcamalıdır. Kadınların işgücüne katılımını sağlayacak politikalar, emeğin üzerindeki çoklu sömürü biçimlerini ortadan kaldıracak bütçelerle desteklenmelidir. Zira kadın yoksulluğu kader değil siyasi tercihlerle derinleştirilen bir eşitsizliktir.

DEM Parti olarak kadın yoksulluğuna karşı geliştirdiğimiz yaklaşımımız, mevcut sistemin kadın emeğini değersizleştiren, toplumsal yaşamdan dışlayan ve bakım yüküyle sınırlayan yapısına bir itirazdır. Partimiz kadını yalnızca aile içinde tanımlayan, onu ekonomik bağımlılığa ve görünmezliğe mahkûm eden anlayışa karşı, yaşamın her alanında kadın öznesini güçlendiren bir toplumsal örgütlenme hedeflemektedir. Kadınların sadece sosyal yardımlarla değil, kolektif dayanışma ilişkileriyle güçleneceği, üretime eşit ve onurlu katılacağı bir yaşam inşasının esas alınmasını savunmaktayız.

Bu bağlamda önerdiğimiz alternatif, topluluk temelli, ekolojik ve eşitlikçi bir ekonomik ve toplumsal örgütlenmeyi temel alır. Kadınların bilgiye, üretim araçlarına ve toplumsal kararlara erişimini güvence altına alan bu model, kadınların sadece yoksulluktan değil, tüm boyutlarıyla bağımlılıktan kurtulmasının yoludur. Toplumun her hücresinde kadın özgürlüğünü esas alan bu paradigma, sadece kadınları değil, tüm toplumu adalet ve eşitlik temelinde yeniden inşa etmenin kapısını aralamaktadır.

Kırsal Yoksulluk

Türkiye'nin son otuz yılına damgasını vuran sosyoekonomik ve siyasal süreçler, kırsal nüfusun geçim kaynaklarının zayıflamasına, üretim kapasitesinin gerilemesine ve birçok kırsal yerleşimin çözülmesine yol açmıştır. Tarım ve hayvancılık politikalarındaki yönelimler, doğal varlıkların talancı ve rantçı bir anlayışla kullanımına ilişkin düzenlemeler, güvenlikçi uygulamalar, zorunlu ve ekonomik göç hareketleri ile kamu yatırımlarının dağılımı kırsal yoksulluğun hem seyrini hem de bölgesel derinliğini belirleyen başlıca faktörler olarak öne çıkmaktadır. Bu süreç, yalnızca ekonomik göstergeleri değil, kırsal toplumsal yapının tamamını etkileyen geniş kapsamlı bir dönüşüm yaratmıştır. Kırsalın üretim bilgisi, toplumsal dayanışma

mekanizmaları ve doğayla kurduğu tarihsel ilişki bu dönüşümle birlikte aşınmış, kırsal ekonomi giderek daha kırılgan hale gelmiştir.

Bu bağlamda kırsal yoksulluk bugün Türkiye'de sadece ekonomik bir sorun olmaktan çıkmış, uzun yıllardır uygulanan devletçi-kapitalist politikaların birikimli etkisiyle toplumsal dokuyu aşındıran yapısal bir krize dönüşmüştür. "Kalkınma" adı altında sunulan politikaların gerçekte neyi kalkındırdığı sorusu açıkça ortadayken, kırsalın büyük bölümünde yaşanan yoksullaşma, yerleşimlerin boşalması ve üretim kapasitesinin çöküşü çoğu zaman görünmez kılınmaktadır. Kalkınma söylemi, toplumsal dönüşümün etik, politik ve kültürel boyutlarını dışarıda bırakarak ekonomik büyüme eksenli bir yaklaşıma indirgenmiş, böylece doğal varlıkların, üretim araçlarının ve toplumsal birikimin geniş ölçüde sermayeye devredildiği, kırsal nüfusun ise giderek yoksullaştırıldığı bir mekanizma ortaya çıkmıştır.

Merkezileşmiş ekonomi politikaları ve güvenlikçi uygulamalar, kırsal toplulukları üretimden koparan, geçim kaynaklarını tasfiye eden ve onları kendi yaşam alanlarında tutunamaz hale getiren bir yapıya dönüşmüştür. Tarımın giderek piyasa bağımlı hale gelmesi, köylünün üretim maliyetleri karşısında ezilmesi, kamusal desteklerin gerçek üretim ihtiyaçlarını karşılamaması ve ithalat politikalarının iç piyasayı çökertmesi, kırsal emek gücünü sistematik olarak değersizleştiren unsurlardır.

Türkiye'de genel yoksulluğun ağırlık merkezi kırdadır. TÜİK artık kırsal-kentsel yoksulluk ayrımı yayınlamasa da tarihsel veriler, bölgesel dağılımlar, ulusal ve uluslararası raporlar açıkça gösteriyor ki, kırsaldaki yoksulluk kentlere göre istisnasız biçimde daha yüksek seyretmektedir. Dünya Bankası ve OECD'nin 2023 raporları da Türkiye'de bölgesel eşitsizliğin OECD ortalamasının üç katı olduğunu, kırsal bölgelerde gelir kaybının çok daha derin yaşandığını vurgulamaktadır. Kent yoksulluğu dönemsel dalgalanmalara bağlı olarak düşüş gösterebilirken, kırsal yoksulluk neredeyse sabit bir tavan gibi direnmektedir. Kırsalda yaşayan nüfus her yıl azalmasına rağmen yoksulluğun yükü azalmamaktadır.

Bu derinleşen yoksulluğun en görünür etkilerinden biri, köylerin hızla boşalmasıdır. Yıllarca hayvancılıkla geçinen pek çok aile, meralarının maden ruhsatına açılmasıyla bütün geçim kaynaklarını kaybetmiştir. Köy nüfusu azalınca geçim kaynakları tükenmiş, farklı metropollere gidip tarım, inşaat gibi kayıt dışı, güvencesiz alanlarda ucuz iş gücü olarak çalışmak zorunda kalmışlardır.

Kırsal nüfus toplam nüfusun yalnızca beşte biri düzeyindeyken, gelir yoksulluğu, sosyal dışlanma ve çok boyutlu yoksunluğun en yoğun yaşandığı bölge hâlâ kırsaldır. Bu nedenle

kırdaki yoksulluk, genel yoksulluğun "çevresinde" değil, tam merkezinde durmaktadır. Kentte görülen yoksulluğun önemli bir kısmı da zaten kırdan kopan yoksulluğun göç yoluyla taşınmış halidir. Özellikle 1990'larda Kürtlerin yoğunlukla yaşadığı illerde köy boşaltmaları ile yaşanan zorunlu göçle metropollerde tarım, inşaat, tekstil, hizmet sektörü gibi alanlarda emek sömürüsüne maruz kalanların yaşadığı yoksulluğun şiddeti bu durumun en somut göstergelerinden biridir.

Bugün de bu döngü sürmektedir. Urfa'dan Adana'ya mevsimlik işçilik için giden binlerce ailede çocuklar, tarlada pamuk toplamaya zorlandıkları için eğitimden kopmakta, çocuk yoksulluğu kuşaktan kuşağa taşınmaktadır. Yoksulluk anne babadan çocuğa geçen bir kısır döngüye dönüşmektedir. Mevsimlik tarım çadırlarında yaşanan kötü barınma koşulları, hijyen eksikliği, düşük ücret ve güvencesizlik, kırsal yoksulluğun yalnızca ekonomik değil aynı zamanda sağlık, eğitim ve sosyal haklar açısından da çok boyutlu bir kriz olduğunu göstermektedir.

TÜİK verilerine göre nüfusun yalnızca yüzde 17'si bugün kırsalda yaşamaktadır. Son on yılda 1,2 milyon kişi çiftçiliği bırakmış, tarımsal hane gelirleri reel olarak yüzde 38 erimiştir. Kırsaldaki yoksulluk oranı kente göre iki kat daha yüksektir. Kırsal çocuk yoksulluğu ise şehirlerdeki oranın 1,7 katına ulaşmış durumdadır. Ziraat Mühendisleri Odası'nın analizlerine göre son 20 yılda küçük üreticilerin tarımdan çekilme oranı yüzde 48'e ulaşmış, çiftçi borçluluğu ise 20 yıl öncesine göre 43 kat artmıştır. Bu tablo, kırsal yoksulluğun ekonomik baskı altında nasıl kalıcılaştığını ortaya koymaktadır.

Bu tablo sahada her gün yeniden doğrulanmaktadır. Ağrı'da 25 yıldır çiftçilik yapan bir üretici, mazot ve gübre fiyatları nedeniyle tarlasının bir kısmını ekemediğini, bütün emeğinin yalnızca bankaya faiz ödemeye gittiğini söylemektedir. Üretici, ülkenin tarımsal yapısını özetleyen şu cümleyi kuruyor: "Ben artık ekmek için değil, borç ödemek için ekiyorum."

Tüm bu veriler alarm vericiyken, iktidar kanadında kırsal yoksulluğun nedenlerine dair hiçbir analiz, araştırma yapılmamaktadır. Gençlerin tarımdan kopuşu yok sayılmakta, toprağını, merasını, suyunu kaybeden köylünün yaşadığı yapısal yıkım görmezden gelinmektedir. FAO'nun (Gıda ve Tarım Örgütü) Türkiye raporları, kırsal bölgelerde gıda güvencesi riskinin yüzde 20'nin üzerinde olduğunu gösterirken, iktidar hâlâ ithalatçı bir modelde ısrar ediyor ve üreticiyi koruyan hiçbir kamusal mekanizma güçlendirilmiyor.

Öte yandan resmi söylem her yıl "rekor tarımsal hasıla" iddiasını tekrarlasa da sahadaki gerçeklik tam tersidir. Dünya Bankası, tarım gelirlerinin enflasyon ve maliyet artışları

karşısında negatif reel büyüme gösterdiğini belirtmektedir. Toprak tükenmekte, meralar parçalanmakta, su kirlenmekte, hayvancılık daralmakta, üretici borç sarmalında ayakta kalmaya çalışmakta ya da tamamen üretimden çekilmektedir. Bu tablo, sermayenin büyümesi merkezli hesaplamaların toplumun hiçbir ihtiyacını karşılamadığını açıkça ortaya koymaktadır.

Tarihsel süreç içerisinde kırsal yoksulluğun en derin ve en politik biçimi ise Kürtlerin yoğunlukla yaşadığı illerde yaşandı ve yaşanmaya devam etmektedir. 1990'larda başlayan köy yakmaları, yayla ve mera yasakları, zorunlu göçler, güvenlikçi uygulamalar, baraj-HES projeleri ve maden işletmeleri bölgenin geçim kaynaklarını sistemli biçimde yok etmiştir. Bu uygulamalar yalnızca ekonomik yıkım yaratmakla kalmamış, toplumsal hafızayı, kültürel varlığı ve toplulukların kendi mekânlarıyla kurdukları bağı da tahrip etmiştir.

Harita 1. İl SEGE-2025 Gelişmişlik Kademeleri Haritası

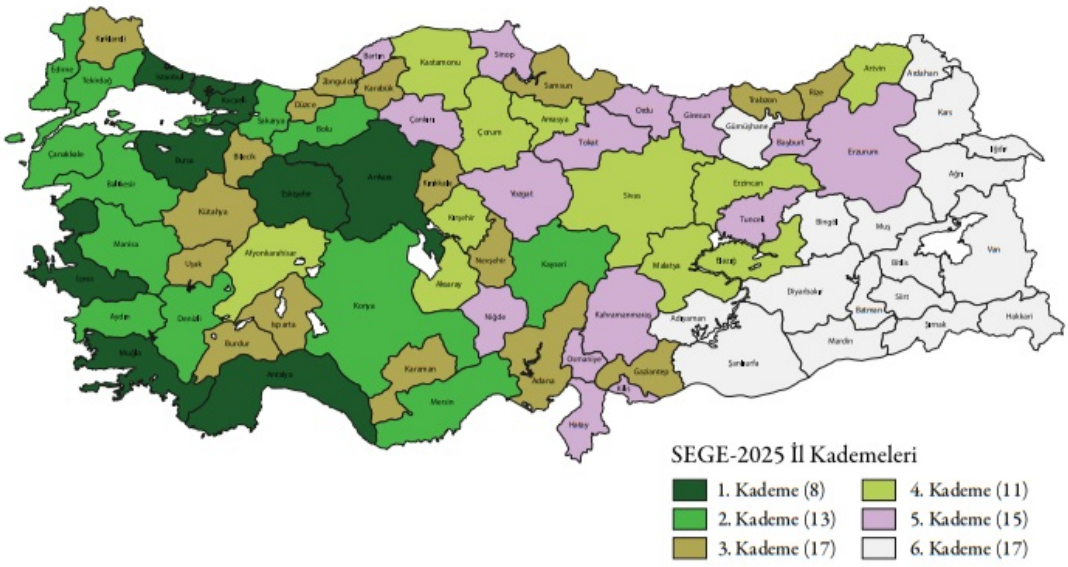

SEGE-2025 (Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırmaları) verileri, Ağrı, Muş, Bitlis, Hakkâri, Şırnak ve Van'ın Türkiye'nin en düşük gelişmişlik düzeyindeki illeri olduğunu ve bu illerde kişi başına gelir düzeyinin ulusal ortalamanın yarısının altına düştüğünü göstermektedir. Bu illerde tarımsal üretim son 20 yılda yarı yarıya daralmıştır. Genç nüfusun büyük kısmı metropollere göç etmek zorunda kalmıştır. Üretim alanlarının sınırlandırılması, askeri yasak bölgeler, düşük kamu yatırımı ve güvencesizlik, kırsal yoksulluğu siyasal bir tasfiye mekanizmasına dönüştürmüştür. Bu nedenle Kürtlerin yoğun yaşadığı bölgelerde kırsal

yoksulluk yalnızca ekonomik değildir. Halkın kimliğini, kültürünü ve toplumsal yaşamını hedef alan politik bir yoksullaştırma stratejisidir.

Bugün yaşanan kriz, demokratik, ekolojik ve toplumsal bütünlüğe dayalı bir yaşam tasarımının neden hayati olduğunu da açıkça göstermektedir. Yerelin söz hakkını güçlendiren, kadın emeğini görünür kılan, doğayı piyasanın değil toplumun ortak yaşam alanı olarak gören, üreticiyi sadece bir "maliyet unsuru" değil, toplumsal yaşamın kurucu ögesi olarak kabul eden bir yaklaşım kırsalın yeniden ayağa kalkmasının ön koşuludur.

Kırsalda Kadın Yoksulluğu

Kırsal yoksulluğun en ağır biçimi kadınları vurmaktadır. FAO ve UNDP (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı) raporları, kırsaldaki kadınların yaptığı işlerin yüzde 70-76'sının ücretsiz, kayıt dışı ve sosyal güvence kapsamı dışında olduğunu göstermektedir. Kadınlar tarımsal üretimde fiilen omuzlayıcı güç olmasına rağmen, tohumdan hasada kadar tüm süreçlerde karar mekanizmalarından dışlanmış durumdadır. Türkiye'de kırsaldaki kadınların yüzde 85'i mülkiyet hakkına sahip değildir. Bu durum kadınların üretim araçlarına, krediye, kooperatif desteğine ve sosyal güvenceye erişimini büyük oranda engellemektedir.

Bu tablo emeklilik hakkının gaspı, görünmez emek sömürüsü, mülkiyet hakkından dışlanma, destek mekanizmalarına erişememe, şiddet ve güvencesizlik döngüsünün kalıcılaşması şeklinde ağır sonuçlar doğurmaktadır. Kalkınma söyleminin en büyük yalanı burada ortaya çıkmaktadır: Toprağa en çok emek verenler üretimin merkezi değil, görünmez iş gücü olarak çalışma yaşamının dışına itilmektedir. Yoksulluğu yaratan erkek egemen toplumsal yapıyla kapitalist tarım modelinin iç içe geçen hali bir kez daha gün yüzüne çıkmaktadır. Bu nedenle kırsal yoksullukla mücadele kadın özgürlüğünü güçlendirmeden mümkün değildir.

Kırsal yoksulluğu derinleştiren mevcut düzen, halkın doğayla kurduğu kadim ilişkiyi, kolektif dayanışmayı, yerel üretim bilgisini ve toplumsal özerkliği yok eden bir hat üzerinde ilerlemeye devam etmektedir. Tarımın şirketleştirilmesi, meraların ve ortak yaşam alanlarının özel projelere tahsis edilmesi, küçük üreticinin borçlandırılarak bağımlı hale getirilmesi ve kırsalın idari karar süreçlerinden dışlanması, bu yapısal yoksullaştırmanın temel araçları olarak öne çıkmaktadır. Buna karşılık çözüm, köylünün toprağıyla bağını güçlendiren, yerel yönetimi ve topluluk özgücünü esas alan, üretimin toplumsal karakterini yeniden kuran ve kadınların özgür emeği üzerine yükselen bir üretim anlayışındadır.

Çocuk Yoksulluğu

Eli Kamarov yoksulluğu "işlemediğiniz bir suçun cezasını çekmek" şeklinde tanımlamaktadır. Yoksulluk koşullarında yaşamaya zorlandıkları bu ülkede çocuklar Kamarov'un deyimiyle işlemedikleri bir suçun cezasını çekmektedirler. Siyasi iktidar da bu soruna sahici ve samimi çözümler üretmek yerine bir yabancı gibi izlemeye devam etmektedir. Ülke nüfusunun yaklaşık yüzde 26'sını oluşturan çocuklar ekonomik şiddetin, derin yoksulluğun ve yoksunluğun olumsuz etkilerinden çokça etkilenmektedir. Yüksek enflasyon gerçekliği ve düşük ücretler, buna paralel her geçen gün artan hayat pahalılığı, alım gücündeki düşüş ve gelir adaletsizliği çocukları derin yoksullukla karşı karşıya bırakmaktadır.

Eurostat tarafından 2024 yılı verileri baz alınarak yapılan bir değerlendirmeye göre, Türkiye'de çocukların yüzde 43,6'si yoksulluk veya sosyal dışlanma riski altındadır. Türkiye, Avrupa'da yoksulluk ve sosyal dışlanma riski altındaki çocuk oranı en yüksek ülke olan Arnavutluk'tan sonra ikinci sırada yer almaktadır ve üstelik bu durumdaki çocukların oranı 2015'ten beri artmaya devam etmektedir.

Bir çocuğun yoksulluk içinde yetişmesi demek beslenme, sağlık, eğitim gibi temel hizmetlere ulaşılması önünde de büyük engellerin olması demektir. Ve ne yazık ki, çocukluk döneminde yaşanan yoksulluk, çoğu zaman yetişkinlik döneminde yaşanan yoksulluğun da habercisi olmaktadır.

Türkiye'de eşi benzeri görülmemiş bir gıda fiyatları krizi yaşanıyor. OECD'nin Ağustos 2025 raporuna göre, gıda enflasyonu OECD ülkeleri arasında ortalama yüzde 4,1 civarında iken Türkiye yüzde 33,3 ile üye ülkeler arasında yine ilk sırada yer almıştır. 2019'dan bu yana Türkiye'de gıda fiyatları yüzde 790'dan fazla artmıştır.

TÜİK'in *Çocuk Sağlığı ve Yoksunluğu 2024* verilerine göre yaklaşık her 10 aileden 1'i çocuklarına yeni giysiler alamazken, her 10 aileden 1'i, çocuklarının gün içinde taze meyve ve sebze tüketmesini sağlayamaz durumdadır.

Bu göstergeler bilhassa dar ve orta gelirli hanelerdeki çocukların yeterli, sağlıklı, güvenilir ve besleyici gıdaya erişiminin oldukça zorlaştığına işaret etmektedir. Örneğin; OECD'nin son olarak yayınladığı *'Hayat Nasıl?' 2024 Yılı Raporu*'na göre, "Türkiye'deki 15 yaşındaki öğrencilerin yüzde 20'si yeterli parası olamadığı için haftada en az bir gün hiç yemek yiyememektedir. Her 5 çocuktan 1'i okula aç gitmektedir" tespitini yapmaktadır.

Siyasi iktidarların bilhassa bürokrasiye, güvenlik politikalarına ayırdığı kaynaklar bir taraftan ekonomik krizin daha fazla derinleşmesinde rol oynarken öte yandan toplumsal

kesimler arasında en kırılganlaştırılanların başında gelen çocuklar bu krizin faturasını ödemek zorunda bırakılmaktadır. Türkiye'de çocuklar derin yoksulluk sorunları ile karşı karşıyadır ve çocuklar yeterli ve besleyici gıdaya ulaşamamaktadır.

Yeterli beslenme ile çocuğun gelişimi, eğitimi ve iyi olma hâli arasındaki ilişki göz önünde bulundurulduğunda, çocukların beslenme durumu, çocuğa yönelik tüm politika ve uygulamalarda dikkate alınmalıdır. Bu temelde çocuk yoksulluğuyla mücadelede ve çocukların sağlıklı beslenmesini güvence altına almaya ilişkin eğitim politikaları kapsamında okul yemeği programları öne çıkmaktadır. Türkiye'de verilerin ortaya koyduğu gıdaya erişim riskinin boyutları düşünüldüğünde, okul yemeği programının ne kadar hayati bir uygulama olduğu konusunda şüphe yoktur.

Bugün yoksulluğun kıskacında olan çocuklar adeta ölüm makineleri gibi işleyen MESEM'lerde çalışmak zorunda bırakılmakta ve kapitalist sömürü çarklarında ölüme terk edilmektedir. Patronların insafına ve kar hırsına bırakılan çocuklar ağır çalışma koşulları altında saatlerce çalışmak zorundalar. Örneğin oto tamircilerinde çırak ya da stajyer olan öğrenciler, haftalar boyunca hiçbir eğitim almadan lastik değiştirmekle uğraşmaktadır. Buna karşılık "Engelleri Aşmak" adı altında, sözde mesleki geleceğini seçme özgürlüğü yasasıyla 18'inden küçük çırakların iş güvenliği ihlal edilmektedir. Patronlar haftalık azami 35 saat, günde 8 saat çalıştırma sınırından muaf tutulmakta ve gece çalışması sınırları da gevşetilmektedir.

İSİG Meclisi'ne göre 2024 Eylül-2025 Ağustos döneminde en az 72 çocuk çalışırken hayatını kaybetmiştir. Yani bu eğitim-öğretim yılında bir evvelki eğitim-öğretim dönemine göre çocuk işçi ölümü yüzde 10 artmıştır. Geçen dönem 66 çocuk işçi hayatını kaybetmişti. İSİG'in ulaşabildiği verilere göre ölen çocukların 7'si kız çocuk. 20 çocuk (14 işçi ve 6 çiftçi) tarım sektöründe, 19 çocuk sanayi sektöründe, 17 çocuk inşaatlarda ve 16 çocuk da hizmet sektöründeki iş cinayetlerinde yaşamlarını yitirmiştir. MESEM'lerle birlikte işçileştirilen çocuklardan son bir yılda en az 15 çocuk hayatını kaybetmiştir. İSİG, aynı dönemde MTAL, ticaret, denizcilik gibi liselerde staj yaparken en az 7 çocuk işçinin hayatını kaybettiğini tespit etmiştir. AKP'li yılların ikinci yarısından itibaren tutulabilen raporlar işçileştirilen çocuk gerçekliğini gözler önüne sermektedir: 2013-2025 döneminde en az 770 çocuk işçi hayatını kaybetmiştir.

Tüm bu çarpıcı verilere rağmen devletin çocuklara dönük koruyucu ve bütünlüklü politikalar geliştirmesi elzem iken, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne sunulan 2026 Yılı Merkezi

Yönetim Bütçe Kanunu Teklifi'nde sadece 19 adet "çocuk" kelimesi yer almakta ve çocuk politikasına ilişkin herhangi bir koruyucu ve önleyici tedbirin bahsi bile geçmemektedir.

"Çocukların korunması ve gelişiminin sağlanması" programı için 2026 hedefi 30 bin çocuğa ulaşmak olarak belirlenmiş olsa da programın bütçesi 2025'teki 1.000 TL'lik sembolik ödenekten 2026'da 0 TL'ye indirilerek bütçeden tamamen çıkarılmıştır. Bakanlığın "çocuk işçilik ile mücadele programı"nda ise 2025 yılında 30 bin çocuğun faydalanması hedeflenmekteydi. Hedef 2026 yılı için ise sabit tutulmuştur. Kocaeli Dilovası'nda parfüm şişeleme atölyesinde meydana gelen yangında 2'si çocuk 6 kayıtsız kadın işçinin yaşamını yitirmesiyle birlikte bir kez daha ortaya çıkan kayıtsız çalışma ve işçileştirilen çocuk hakikati, bakanlığın bütçe planında faaliyetlerin geliştirilmesi gereken bir alan olarak görülmemiştir.

Çocukların "suça sürüklenmesi"nde yoksulluk, kültürel/kimlik baskıları, eğitimden kopuş ve çocuk işçiliği, göç ve travma başlıkları birleşerek bir "sessiz savaş" atmosferi üretmektedir. Öte yandan anadilinde eğitimin önündeki engeller, kalabalık sınıflar ve öğretmen eksikliği, "okul değersiz" algısını pekiştirirken, hane içi yoksullaşma, borç ve işsizlik çocukları sokak ekonomisine itmektedir.

Türkiye'de, nüfusun üçte birini oluşturan çocukların lehine ve yararına 2026 Merkezi Yönetim Bütçe Kanunu Teklifi'nde bir bütçe kalemi bulunmamaktadır. Bu temelde, 2026 Bütçesinde eğitim, sağlık, adalet, barınma ve sosyal güvenlik konularında gerçek bir politika bulunmamaktadır.

Dünyada ve Türkiye'de derinleşen çocuk yoksulluğu, küresel kapitalizmin ve mevcut neoliberal politikalarının bir yansımasıdır. Çocuğa duyarlı bütçeleme, çocuk yoksulluğuyla mücadelede etkili bir yöntem olarak öne çıkmaktadır. Çocuğa duyarlı bütçeleme, çocuk haklarını ve refahını bütçeleme sürecinin merkezine yerleştirmek anlamına gelmektedir. Bu tip bütçeleme aynı zamanda bu çocukların temel çıkarlarını öncelik haline getirerek, sosyoekonomik alanda uygulanma fırsatı sunmaktadır.

Geleneksel ve kapitalist-modernist yaklaşımlara karşı özgürlükçü, sınıfsal ve kimliklere dayalı eşitsizliklerin olmadığı, ekolojist, cinsiyet eşitlikçi, çocukları toplumsal özne ve birey kabul eden bir çocuk yaklaşımı bu bağlamda politik hattımıza şekil vermektedir. Bu siyasetimizle çocukları politika yapım süreçlerinde katılım hakkı gereği olarak aktif özneler kabul ediyoruz.

Kendi yaşamlarının kurucu özneleri ve iradeleri olan çocuklarla beraber, çocukların talep ve kararlarını yok sayarak görmezden gelen hâkim anlayışa karşı çocuklarla birlikte söz kuran ve politika yapmayı esas alan demokratik yapının inşa edilmesini amaçlıyoruz.

Barış ve demokratik toplumun, çocuk perspektifi doğrultusunda ve çocukların öznellikleri, iradeleri, sesleri ve talepleri esas alınmadan inşa edilmeyeceğini düşünüyoruz. Bu gerekçeyle çocukların, çatışma çözümleri süreçlerinde toplumsal ve politik özneler olarak kabul edilmesi, deneyim ve taleplerinin kolektif hafızaya dönüştürülerek barış ve demokratik toplumun inşasına dahil edilmesi gerektiğini ifade ediyoruz.

Bugün dünyada 109 ülke okul çağındaki çocuklara en az bir öğün ücretsiz ve sağlıklı yemek vermektedir. Bu gerçekliğin yanına Türkiye'de çocukların okula aç giderek, tuvaletten su içtiği gerçekliğini koyduğumuzda, başta sosyal devlet olmanın ve Türkiye'nin taraf olduğu Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi gibi uluslararası sözleşmeler ve ulusal mevzuat gereği siyasi iktidar bu soruna çözüm üretmekle mükelleftir. Bu nedenle, 2026 Bütçesinde her çocuğa en az bir öğün ücretsiz, sağlıklı, besleyici yemek ve su hakkının sağlanması, hem daha önce kabul edilmiş hakkın uygulanması hem de ekonomik krizden etkilenen ailelerin desteklenmesi açısından elzemdir.

Kürtlerin yoğunlukla yaşadığı illerde yoksullukla, ekonomik şiddetle ve yoksunlukla mücadele etmek zorunda bırakılan çocuklar merdiven altı atölyelerde, tarımda, sokakta, fabrikalarda canları pahasına çalışmakta, sömürülmekte ve ucuz iş gücü olarak patronların, sermayedarların her türlü şiddet ve istismarına maruz kalmaktadır. Çocukları toplumsal özneler olarak, eyleyen ve değer üreten varlıklar olarak görmeyen yerleşik devletin çocuk politikalarını yeniden üretmektedir.

MESEM'ler eliyle kapitalist, piyasacı, rekabetçi sömürü sisteminin kirli çarklarına itilerek işçileştirilen, işçileştirilirken de katledilip hayattan koparılan çocukların sayısı artmaya devam etmektedir.

Bu nedenlerle; MESEM'ler amasız ve fakatsız derhal kapatılmalıdır.

Toplumsal üretim süreçlerinde çocukların özgür iradelerini esas alan bir yaklaşımın ışığında, çocuklar için çeşitli mesleklerin bilgisini ve pratiğini öğrenme koşulları yaratılmalı, sömürüsüz, özgürlükçü ve demokratik bir eğitim müfredatı uygulanır duruma getirilmelidir.

Bugün Türkiye'de 3 milyondan fazlası Kürt ve 7 milyondan fazlası da farklı halklardan olan toplam 10 milyon civarında çocuk anadillerinde eğitim alamamaktadır. Bütün bu çocukların anadillerinde eğitim görebilmeleri için gerekli anayasal ve yasal düzenlemelerin

yapılması elzemdir. Bütün çocukların evine en yakın okulda anadilinde, parasız, nitelikli ve bilimsel eğitim alabilmesi için bütçeden gerekli olan kaynak buraya aktarılmalıdır.

Nöro-çeşitli ve engelli olan çocuklar ile mülteciletirilen çocukların eğitim hakkına erişebilmeleri için iktidar tarafından gerekli tedbirler alınarak bu temelde bütçenin etkin kullanılması sağlanmalıdır.

Siyasi iktidar Türkiye'nin BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde koyduğu çekinceleri kaldırmak için adım atmalıdır.

Çocuk alanındaki sorunlara ilişkin bütüncül politikaların hayat bulması için TBMM bünyesinde bir çocuk ihtisas komisyonu kurulmalıdır. Bununla beraber çocuk alanına yönelik olarak etkin politikalar üretilmesi ve uygulamaya geçirilmesi için bir Çocuk Bakanlığı'nın kurulması zaruridir.

Türkiye'deki bütçe sistemi, çocuklara yönelik harcamaların tam olarak belirlenmesine olanak tanımamaktadır. Hangi kamu kurumunun çocuklara ne kadar ve hangi amaçla harcama yaptığını görmek mümkün değildir. Bu nedenle, çocuklara yönelik harcamaların ayrıştırılması ve çocuğa duyarlı bir anlayışla ortaya konulması gerekmektedir.

3-) 2026 BÜTÇESİ'NE KARŞI
"EKMEK VE BARIŞ İÇİN BÜTÇE"

2026 BÜTÇESİNDE DE BÜTÇE HAKKI İHLAL EDİLMİŞTİR

Bütçe, belirli bir dönem içinde gelirlerin ve giderlerin planlanması, organize edilmesi ve takibinin yapıldığı finansal bir planlama olarak tanımlanmaktadır. Bu yönüyle merkezi yönetim bütçeleri bir ülkede belirli bir süre içerisinde halktan toplanan vergilerin/kaynakların nasıl, kimlere ve nerelere harcanacağını gösteren ekonomi politik belgelerdir. Siyasi otoriteler yaptıkları bütçelerle kimlerden, hangi sosyal kesim ve sınıflardan ne şekilde ve ne oranda kaynak toplayacaklarını, topladıkları bu kaynakları kimlere, hangi sosyal kesim ve sınıflara ne için harcayacaklarını ilan etmiş olurlar. Yani daha basit bir ifadeyle bütçeler bir siyasi iktidarın sınıfsal pozisyonunu göstermektedir. Bu özelliğinden dolayı çok önemli metinlerdir. İktidarlar zenginlerden mi yoksullardan mı, sermayeden mi emekçilerden mi, savaştan mı barıştan mı, kadınlardan mı ataerkillik sistemden mi yana olduklarını bütçe tercihleriyle ortaya koyarlar. Dolayısıyla bir ülkenin bütçesi her şeyden önce toplumsal bir meseledir.

2026 Bütçesine baktığımızda, AKP'nin daha önceki bütçelerinde de olduğu gibi, toplumun tercihlerinin ve önceliklerinin yer almadığını görüyoruz. 2026 Bütçesi toplumun sorun ve önceliklerinden çok sermaye sınıfına kaynak aktarımını önceleyen bir mantıkla hazırlanmıştır. Bu topraklarda yaşayanlar kendi hayatlarını ilgilendiren bütçe sürecine dahil edilmemişlerdir. Oysa bütçelerin belirlenmesinde toplum söz, yetki ve karar sahibi olmalıdır.

Yükünün büyük bir kısmını halkın üstlendiği kamu gelirlerinin nerelerden toplanacağı ve bunun nerelere ve ne kadar harcanacağını belirleme hakkı vardır. Buna "bütçe hakkı" denmektedir. Yurttaşlar genellikle bütçe hakkını parlamentolara gönderdikleri temsilciler, sendikalar, dernekler ve çeşitli toplumsal örgütlenmeler aracılığıyla kullanırlar. Ancak bu bütçede de toplumun bu hakkı elinden alınmıştır.

2026 Bütçesinde toplumun bütçe hakkı ihlal edilmiştir. Bütçe topluma sorulmadan, danışılmadan, toplumsal talepler dinlenmeden, toplumsal katılım olmaksızın hazırlanmıştır. AKP-MHP iktidarı, 2026 Bütçesini hazırlarken 16 bin 881 lira alan emeklilere, 22 bin 104 liraya mahkûm edilen asgari ücretlilere, grev yapan işçilere, tarlasına gübre atamayan çiftçilere, günü siftahsız kapatan esnafa, eve kapatılarak sosyal hayattan tecrit edilmiş engellilere, barınma ve geçim sorunu yaşayan öğrencilere danışmamıştır. Onlarla bir araya gelip 2026 Bütçesini

oluşturmamıştır. 2026 Bütçesi, halktan kaçırılarak Saray'da hazırlanmıştır. Bu sebeple 2026 Bütçesi de Saray'ın bütçesidir.

2026 BÜTÇESİNDE DEĞİŞEN BİR ŞEY YOK

2026 Bütçesi, halklarımızın dertlerine derman olamayacak bir bütçedir. Çünkü bu bütçenin AKP iktidarlarının daha önceki bütçelerinden hiçbir farkı yoktur. Nasıl ki, daha önceki bütçeler yoksulluğa, adaletsizliklere, zamlara, yüksek enflasyona, sefalete neden olmuşsa, 2026 Bütçesinde de aynı sonuçları doğuracak bir kaynak dağılımı yapılmıştır. Çünkü AKP-MHP iktidarının bütçe tercihleri değişmemiştir.

AKP 2026 Bütçesi için "İstikrar ve Refah Bütçesi" tanımlamasını kullanmıştır. Ancak 2026 Bütçesi ne emekçilere ne emeklilere ne kadınlara ne işsizlere ne engellilere ne gençlere ne küçük esnafa ne de çiftçilere refah sunabilecek ve refah vadedebilecek bir bütçe değildir. Aksine 2026 Bütçesi yoksullaşmayı ve sefaleti daha da arttıracak tercihlerle örülü bir bütçedir.

İktidarın 2026 Bütçesi için kullandığı "İstikrar Bütçesi" ifadesinin belli noktalarda gerçeklik payı vardır. Zira iktidar 2026 Bütçesiyle sermayeden yana emeğin aleyhine, yandaşlardan yana doğanın aleyhine bütçe tercihlerinde, yani yanlışta ısrar etmektedir. Devasa savunma ve silahlanma harcamalarına, şirketlere garanti ödemelerine büyük bir kaynak ayırmaktadır. Sermaye lehine kimi vergilerden vazgeçmekte, kaynakları faize aktarmakta ve emekçilere, yurttaşlara vergiler yüklemektedir. Bu konularda istikrarlı davranmaktadır.

2026 Bütçesi iktidarın iddia ettiği gibi refahı artıran bir istikrar bütçesi değildir. Tam tersine, yıllardır tekrarlanan alışılmış kalıpların dışına çıkamadığı için ancak 'alışıldık' anlamında bir istikrar sunmaktadır. Kısacası, 2026 Bütçesi de önceki yıllardan farksız, aynı anlayışın tekrarından ibaret bir bütçedir. Bunu 2026 Bütçesinin makro büyüklüklerinden de görmek mümkündür:

Bütçe Giderleri: 18 trilyon 929 milyar lira (452 milyar dolar)

Bütçe Gelirleri: 16 trilyon 216 milyar lira

Bütçe Açığı: 2 trilyon 713 milyar lira

Bütçe Açığının Bütçe Giderlerine Oranı: Yüzde 14,33

Faiz Giderleri: 2 trilyon 742 milyar lira

Faiz Giderlerinin Bütçe Giderlerine Oranı: Yüzde 14,48

Savunma Harcamaları: 2 trilyon 155 milyar lira (iç güvenlik harcamaları 953 milyar lira) – 51 milyar 500 milyon dolar

Savunma Harcamalarının Bütçe Giderlerine Oranı: Yüzde 11,4

Vergi Harcamaları: 3 trilyon 597 milyar lira

Vergi Harcamalarının Bütçe Giderlerine Oranı: Yüzde 19

Vergi Harcamalarının Bütçe Gelirlerine Oranı: Yüzde 22

2026 Yılı Bütçe Ödeneklerinin Ekonomik Sınıflandırmaya Göre Dağılımı:

- Personel Giderleri 5 trilyon 507 milyar lira,
- Mal ve Hizmet Alım Giderleri 1 trilyon 250 milyar lira,
- Cari Transferler 6 trilyon 821 milyar lira,
- Sermaye Giderleri 1 trilyon 312 milyar lira,
- Sermaye Transferleri 525 milyar lira,
- Borç Verme Giderleri 397 milyar lira,
- Yedek Ödenekler 375 milyar lira,
- Faiz Giderleri 2 trilyon 742 milyar lira.

Bütçe Gelirlerinin Alt Kalemleri:

- Gelir Vergisi 3 trilyon 517 milyar lira
- Kurumlar Vergisi 1 trilyon 613 milyar lira
- Özel Tüketim Vergisi 2 trilyon 532 milyar lira
- Katma Değer Vergisi 3 trilyon 993 milyar lira
- Diğer Vergi Gelirleri 2 trilyon 128 milyar lira
- Vergi Dışı Gelirler 2 trilyon 433 milyar lira

	2025 Bütçesi	2026 Bütçesi	Değişim
Bütçe Giderleri	14 trilyon 731 milyar	18 trilyon 929 milyar	%28,50
Bütçe Gelirleri	12 trilyon 800 milyar	16 trilyon 216 milyar	%26,69
Bütçe Açığı	1 trilyon 931 milyar	2 trilyon 713 milyar	%40,5
Faiz Giderleri	1 trilyon 950 milyar	2 trilyon 742 milyar	%40,6
Savunma Harcamaları	1 trilyon 608 milyar	2 trilyon 155 milyar	%34
Vergi Harcamaları	3 trilyon 5 milyar	3 trilyon 597 milyar	%19,7

2026 BÜTÇESİ SERMAYENİN BÜTÇESİDİR

AKP-MHP iktidarı Saray'da, yine yoksulluğun ve adaletsizliğin bütçesini hazırlamıştır. Zaten AKP-MHP iktidarı boyunca sermayenin çıkarlarını gözeten bütçeler ve düzenlemeler yapılması kural haline gelmiş durumdadır. 2026 Bütçesinde tercihler emekçiden yana değil sermayeden, halktan yana değil bir avuç ayrıcalıklı kesimden, barış ekonomisinden yana değil silahlanmadan, kadından yana değil erkek egemen sistemden, yoksullardan yana değil zenginlerden yana kullanılmıştır.

Örneğin çoğunluğu sermayeye tanınan vergi muafiyet ve istisnalarından oluşan Vergi Harcamaları'nın 2026 Bütçesindeki payı yaklaşık 3 trilyon 600 milyar lira olarak belirlenmiştir. Bu da 2026 bütçesinin yaklaşık yüzde 19'una tekabül etmektedir. Vergi Harcamaları'na ayrılan

kaynak yıllar geçtikçe artmaya devam etmektedir. Bu tutar 2025 Bütçesi'nde yaklaşık 3 trilyon 5 milyar liraydı ve 2026 yılı için de 3 trilyon 340 milyar lira olarak öngörülmekteydi.

AKP'nin vergi harcaması politikası, kamu kaynaklarının etkin ve adil kullanımına ilişkin ciddi soru işaretlerini de beraberinde getirmektedir. Zira AKP'nin vergi istisna ve muafiyetleri genellikle belirli kesimlere avantaj sağlayan, geniş toplum kesimlerinin omzuna daha ağır bir vergi yükü bindiren niteliktedir. Bu yaklaşım hem bütçenin gelir tarafında şeffaflık sorunlarına yol açarken hem de vergi adaletsizliğini büyütmektedir. Sonuç olarak, vergi harcaması adı altında yapılan bu uygulamalar, sosyal devlet ilkesini güçlendirmekten çok gelir dağılımındaki eşitsizlikleri derinleştirmektedir.

DOLAYLI VE DOĞRUDAN VERGİLERLE YURTTAŞ SOYULMAYA DEVAM EDECEK

2026 Bütçesindeki verilere baktığımızda zamların ve ilave vergilerin hız kesmeden devam edeceği ortadadır. Çünkü bütçede tercihler emeğiyle geçinen on milyonlarca yurttaştan yana yapılmamıştır. Sermayenin çıkarları temelinde bütçe hazırlanmıştır. 2026 Bütçesi iktidarın yanlış politikaları sonucu ortaya çıkan ekonomik krizin faturasını yine emekçilerin sırtına yükleyen bir bütçedir. Bunu sadece vergi gelir tercihlerinden bile çok net bir biçimde görebiliyoruz.

2026 Bütçesinde iktidar sadece, çoğunluğu halktan toplanan dolaylı vergilerden birisi olan KDV'den 3 trilyon 993 milyar lira geliri elde etmeyi hedeflemektedir. 2026 Bütçesinde toplamda yaklaşık 16 trilyon 216 milyar lira gelir hedeflenirken bunun yüzde 24,6'sını tek başına KDV oluşturmaktadır. KDV gibi dolaylı vergiler zengin yoksul gözetmeksizin herkesten aynı oranda alınan vergilerdir. Türkiye'de dolaylı vergilerin toplam vergi gelirleri içerisindeki payı sürekli olarak yüksek seyretmektedir. Özellikle son yıllarda bütçe içerisindeki payı ortalama yüzde 60-65 bandında olmuştur. Dolayısıyla dolaylı vergilerin toplam vergi gelirleri içerisindeki payının azaltılması gerekmektedir. Ancak azalmak bir yana artmaktadır.

Yine, 2026 Bütçesinde, dolaylı vergiler kategorisinde yer alan Özel Tüketim Vergisi'nden 2 trilyon 532 milyar TL gelir hedeflenmektedir. Çoğunluğu emekçilerin maaşlarından stopaj yoluyla kesilen gelir vergisinden 2 trilyon 128 milyar lira, şirketlerin ödediği kurumlar vergisinden ise sadece 1 trilyon 613 milyar lira gelir elde edilmesi beklenmektedir. Oysa aslolan gelire göre vergilendirmektir; az kazanandan az, çok kazanandan çok vergi alınmasıdır.

AKP 2026 Bütçesinde 13 trilyon 786 milyar lira vergi geliri toplamayı hedeflemektedir. Bu da 2026 yılında yurttaşların günde 37 milyar 770 milyon lira, saatte 1 milyar 574 milyon lira, dakikada 26 milyon 230 bin lira, saniyede 437 bin 200 lira vergi ödemesi anlamına gelmektedir. 2026 Bütçesinde de iktidarın adaletsiz vergi tercihleri değişmemiştir.

2026 BÜTÇESİ DE SAVUNMAYA-SİLAHLANMAYA DEVASA KAYNAK AYIRIYOR

2026 Bütçesi de önemli kaynakları savunmaya, silahlanmaya ve güvenlikçi politikalara harcayan bir bütçe olmaya devam etmektedir. Bütçeden "savunma ve güvenlik" giderleri için 2 trilyon 155 milyar lira ödenek tahsis edilmiştir. Bu rakam, 18 trilyon 929 milyar liralık bütçe büyüklüğüyle kıyaslandığında yaklaşık yüzde 11,4'e tekabül etmektedir. Yani her yüz liralık verginin 11,5 lirası savunma-silahlanma için harcanmaktadır. 2 trilyon 155 milyar liralık ödenek, bugünün kuru ile yaklaşık 51 milyar 500 milyon dolara karşılık gelmektedir. Geçen yıl yaklaşık 47 milyar dolar ayrılmıştı. Savunma harcamalarında sadece bir sene içerisindeki artış 4,5 milyar dolar olmuştur. 2025 Bütçesi ile 2026 Bütçesini Türk Lirası bazında kıyasladığımızda savunma giderlerindeki artış yüzde 34 gibi yüksek bir oranda olmuştur.

2026 BÜTÇESİ FAİZ LOBİLERİNİ SEVİNDİRİYOR

2026 Bütçesi aynı zamanda faiz bütçesidir. 2026 Yılı Merkezi Yönetim Bütçesi'nde yalnızca faiz ödemeleri için 2 trilyon 742 milyar lira ödenek ayrılmıştır. Bu rakam, 18 trilyon 929 milyar liralık bütçe büyüklüğüyle kıyaslandığında, 2026 Bütçesinin yüzde 14,5'ine denk gelmektedir. Bu rakam bize 2026 Bütçesinde de kaynakların büyük bir kısmının üretime, yatırıma, istihdama ve halkın ihtiyaçlarına değil, faiz lobilerine gideceğini göstermektedir. Bu aynı zamanda çoğunluğu emeğiyle geçinen yurttaşların alın terinden kesilen her 100 liralık verginin yaklaşık 15 lirasının faiz lobilerinin cebine akıtılması demektir.

2024 Bütçesi'nde faiz giderlerinin bütçeye oranı yüzde 11,3 iken, 2025 Bütçesi'nde bu oran yüzde 13,2'ye, 2026 Bütçesinde ise yüzde 14,5'e çıkmıştır. Sadece 2024 Bütçesi'nden 2026 Bütçesine kadar faiz ödemelerinde yaklaşık 3 buçuk puanlık artış yaşanmıştır. Her geçen yıl artarak devam eden ve bütçede önemli bir karadeliğe sebep olan faiz ödemeleri Türkiye ekonomisinin geldiği trajik noktayı göstermesi açısından çarpıcıdır.

Bütçede iktidarın faiz ödemeleri için ayırdığı kaynak aynı zamanda günde 7 buçuk milyar lira, saatte 313 milyon lira, dakikada 5 milyon 216 bin lira, saniyede ise 87 bin lira

ödeme anlamına da gelmektedir. Ödeme kalemleri arasındaki çarpıklık günümüzde öyle bir noktaya varmıştır ki, yalnızca faize bir saniyede ödenen para 4 asgari ücretlinin bir aylık maaşına denktir.

2026 BÜTÇESİ İKTİDARIN ENFLASYON HEDEFLEMESİNİ BOŞA DÜŞÜRÜYOR

2026 Bütçesindeki gelir ve gider kalemlerinin artış oranlarına baktığımızda, gelirdeki artışın geçen seneye göre yüzde 27, giderdeki artışın yüzde 29 civarında olduğunu görüyoruz. Sadece bu rakamları referans alarak bütçeyi değerlendirdiğimizde bile iktidar tarafından 2026 yılı için açıklanan yüzde 16-22 enflasyon hedeflemesinin gerçekçi olmadığını, iktidarın kendi açıkladığı oranlara itibar etmediğini görüyoruz. Çünkü iktidarın merkezi yönetim bütçesindeki gelir ve gider beklentilerindeki artış bu rakamların çok çok üzerindedir.

İktidar, iş emekçilere yapılacak zamma gelince hedeflenen enflasyon oranını baz alırken, iş kendi gelirlerine gelince hedeflenen enflasyon oranını yok saymakta, gerçek enflasyon oranını dikkate almaktadır. Özetle, bütçedeki bu rakamlar bize iktidarın 2026 yılı için beklediği enflasyon oranının yüzde 16 değil, yüzde 30'lar civarında olduğunu göstermektedir.

CUMHURBAŞKANLIĞI VE DİYANET HALKIN KAYNAKLARINI EMİYOR

2026 Bütçesinde savunma ve faiz gibi devasa giderlerin yanı sıra Cumhurbaşkanlığı ve Diyanet İşleri Başkanlığı gibi halkın kaynaklarını harcayan iki önemli kurum daha söz konusudur. 2026 Bütçesinden sadece Cumhurbaşkanlığı'na 21 milyar 300 milyon lira civarında ödenek ayrılmıştır. Bu, Cumhurbaşkanlığına 2026 yılı için günlük olarak 58 milyon 400 bin lira harcama yapma yetkisi vermek anlamına gelmektedir. Bu rakam o kadar devasa boyutlardadır ki, Cumhurbaşkanlığı'nın bir günlük harcama limiti, bugünkü asgari ücretle hesaplandığında 2 bin 640 asgari ücretlinin maaşına denk bir rakamdır.

Yine 2026 Yılı Merkezi Yönetim Bütçe Kanunu Teklifi'ne göre, Diyanet İşleri Başkanlığı'na 174 milyar 400 milyon lira ödenek ayrılmıştır. Bu, 2025 yılında ayrılan 130 milyar 200 milyon lira olan bütçeye oranla yüzde 34 artış anlamına gelmektedir. Her sene olduğu gibi bu sene de AKP-MHP iktidarı Diyanet'e ve Cumhurbaşkanlığı'na pek çok bakanlıktan çok daha fazla ödenek ayırmaktadır.

Halkın temel ihtiyaçlarını karşılayamadığı, ağırlaşan ekonomik sorunlarla boğuştuğu bir dönemde, Cumhurbaşkanlığı ve Diyanet İşleri Başkanlığı'na ayrılan bu devasa kaynaklar önceliklerin yeniden tanımlanmasını zorunlu kılmaktadır. Bu rakamlar pek çok bakanlığın ve kurumun bütçesini geride bırakmaktadır. Tercihlerin bu yönlü olması iktidarın önceliklerinin kamu yararına göre belirlenmediğini göstermektedir. Öte yandan milyonlarca yurttaş enflasyon, işsizlik ve gelir adaletsizliğiyle boğuşurken, bu bütçe tercihleri iktidarın kimi/kimleri önemsediğini açıkça ortaya koymaktadır.

Aynı zamanda iktidarın kaynakları günümüzde toplumun en kırılgan kesimleri olan emeklilere, işsizlere, emekçilere, gençlere ve sefalet koşullarında yaşamaya çalışan ailelere yönlendirmek yerine bu kurumlara ayırması, toplumun dertlerine olan duyarsızlığın da bir göstergesidir.

2026 BÜTÇESİ ZAMANIN RUHUNA UYGUN DEĞİLDİR

Tüm bunların gösterdiği gibi 2026 Bütçesi, halkın sorunlarına çare olamayacaktır. Aksine 2026 Bütçesiyle yoksulluk ve sefalet sürecek, zamlar artarak devam edecek, enflasyon can yakacak, ev kiralarındaki artış durmayacak, ilave vergiler gelecektir. 2026 Bütçesi de AKP'nin geçmiş yıl bütçelerinde olduğu gibi emeklilerin, ataması yapılmayan öğretmenlerin, çiftçilerin, işçilerin, işsizlerin, asgari ücretlilerin, kadınların, gençlerin, öğrencilerin, engellilerin ve esnafın sorunlarını çözemeyecektir. Bu sebeplerle 2026 Bütçesi "zamanın ruhu"na uygun bir bütçe değildir. Çünkü toplumun ihtiyaçları yerine bilindik kalıplarla ve ezberlerle hazırlanmıştır.

2026 Bütçesi Kürt sorununda yaşanan demokratik ve barışçıl çözüm çabalarının yoğunlaştığı bir dönemde, bu gelişmelere duyarsız bir şekilde hazırlanmıştır. Halkın beklentileri ve sorunları ortadayken, bu bütçeyi kabul etmek mümkün değildir. Oysa içerisinde bulunduğumuz dönem ve koşullar bu ezberlerden vazgeçmeyi zorunlu kılmaktadır. 2026 Bütçe tercihleri daha önce sürekli gerekçe olarak sunulan olağanüstü koşullar devam ediyormuş gibi, 1 Ekim 2024'ten bu yana olağanüstü gelişmeler yaşanmamış gibi, 27 Şubat Barış ve Demokratik Toplum Çağrısı yapılmamış gibi hazırlanmıştır.

2026 BÜTÇESİ TOPLUMSAL CİNSİYETE DUYARLI DEĞİLDİR

Toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme, kamu bütçelerinin hazırlanması ve uygulanmasında toplumsal cinsiyet rollerinin ekonomik, sosyal ve siyasal alandaki etkilerini

görünür kılmayı amaçlayan bir yaklaşımdır. Bu yaklaşım, farklı cinsiyet kimliklerinin ihtiyaçlarını ve mevcut eşitsizlikleri dikkate alarak kaynak tahsisinin yeniden düzenlenmesini öngörür. Dolayısıyla toplumsal cinsiyet perspektifi, özellikle kadınların ekonomik ve kamusal yaşama katılımının önündeki yapısal engellerin giderilmesi bakımından hayati bir araç niteliğindedir.

Tarihsel ve kültürel olarak inşa edilmiş toplumsal cinsiyet rolleri, kadınları ağırlıklı biçimde hane içi sorumluluklar ve ücretsiz bakım emeğiyle özdeşleştiren bir yerde konumlandırmaktadır. Kadınların toplumsal iş bölümünde bu şekilde konumlandırılması, yalnızca özel alanla sınırlı bir rol tanımı üretmekle kalmamakta, aynı zamanda kamusal alana katılım biçimlerini de belirleyici ölçüde sınırlandırmaktadır. Bu durum, kadınların eğitim olanaklarına eşitsiz erişiminden başlayarak, düşük ücretli, güvencesiz veya ücretsiz emek biçimlerinde yoğunlaşmalarına, istihdam süreçlerinde ayrımcılığa maruz kalmalarına ve gelir dağılımında dezavantajlı konuma itilmelerine sebep olmaktadır.

Söz konusu yapısal eşitsizlikler, kadınların sosyal güvenlik mekanizmalarından yeterli düzeyde yararlanamaması, sağlık hizmetlerine erişimde güçlük yaşaması, karar alma ve siyasal temsil süreçlerine sınırlı katılması gibi çok boyutlu sonuçlar üretmektedir. Dolayısıyla kadınların toplumsal konumlanışı, yalnızca bireysel tercihlerin değil, tarihsel olarak kurumsallaşmış toplumsal norm ve politikaların bir yansıması olarak ortaya çıkmakta; bu normlar, toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizliğin sürekliliğini yeniden üretmektedir. Bu eşitsizliklerin giderilmesi, yalnızca yasal hakların tanımlanmasıyla değil, bu hakların kullanılmasını mümkün kılan kamusal kaynak tahsisleriyle mümkündür. Bütçelerin toplumsal cinsiyet perspektifinden yoksun hazırlanması yasal düzenlemelerin fiilen uygulanmasını da güçleştirmektedir.

Bu çerçevede 2026 Merkezi Yönetim Bütçesi incelendiğinde, toplumsal cinsiyet eşitliğini önceleyen bir planlama yaklaşımının benimsendiğini söylemek mümkün değildir. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının bütçesinden “kadının güçlendirilmesi” başlığına sadece 6 milyar 737 milyon lira tahsis edilmiştir. Söz konusu kalem toplam bütçenin yalnızca yüzde 1,2’sine denk düşmektedir. Bu tutar Türkiye’deki kadın nüfusuna oranlandığında bir kadına yıllık 157,4 lira günlük ise 43 kuruşluk bir harcama düşmektedir. Bu, kadın politikalarının iktidar tarafından tali bir alan olarak konumlandırıldığını göstermektedir.

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı bütçesinin alt kalemleri değerlendirildiğinde de benzer bir önceliklendirme dikkati çekmektedir. Örneğin “ailenin korunması ve güçlendirilmesi” başlığının payı yıllar içerisinde artarak devam etmektedir. Bu kaynak dağılımı

iktidarın kadın politikalarını bireysel hak ve özgürlük ekseninde değil, aile merkezli bir perspektiften ele aldığını göstermektedir. Oysa toplumsal cinsiyet eşitliğinin güçlendirilmesi, bütçe planlamasında kadınların şiddetten korunması, istihdama katılımı, bakım yükünün toplumsallaştırılması ve kamu hizmetlerine erişimin eşitlenmesi gibi alanlarda somut kaynak tahsisini gerektirir. Kreş hizmetleri, kadın sığınma evleri, mesleki danışmanlık, sağlık ve adlî destek uygulamaları gibi mekanizmalar bütçe önceliklerine yansıtılmadıkça toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri üretilmeye devam etmektedir.

DEM Parti hem merkezi düzeyde hem yerel yönetimlerde toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme anlayışını savunmakta; eş başkanlık modeli, kadın politikaları daireleri ve yerel hizmet uygulamalarıyla bu yaklaşımın somut örneklerini hayata geçirmektedir. Ancak söz konusu politikaların kayyım uygulamalarıyla ortadan kaldırılması, mevcut iktidarın toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik yaklaşımının kurumsal nitelikte olmadığını bir kez daha ortaya koymuştur.

Sonuç olarak 2026 yılı Bütçesi, AKP'nin geçmiş bütçeleri gibi, toplumsal cinsiyet eşitliğini önceleyen bir perspektife sahip değildir. Toplumsal cinsiyet temelli eşitsizliklerin giderilmesi, yalnızca hukuksal düzenlemelerin değil, bütçe politikalarının da bu doğrultuda yeniden inşasını gerektirmektedir. Kamusal kaynakların cinsiyet eşitliğini destekleyecek biçimde tahsisi, toplumsal dönüşümün ön koşullarından birisidir.

2026 BÜTÇESİ TEKÇİ İNANÇ POLİTİKALARINI KURUMSALLAŞTIRIYOR

2026 Merkezi Yönetim Bütçesi, Türkiye'de inanç alanının idari ve mali olarak yeniden düzenlenmesine yönelik politik tercihleri de görünür kılmaktadır. 2026 Yılı Merkezi Yönetim Bütçe Kanunu Teklifi, AKP'nin yurttaşın taleplerini görmezden gelen tercihlerini bir kez daha gözler önüne sermektedir. Kritik önemi bulunan icracı bakanlıkların pek çoğunun bütçe artışı Diyanet İşleri Başkanlığı'nın bütçe artışının gerisinde kalmaktadır.

Diyanet İşleri Başkanlığı için 2026 yılında teklif edilen bütçe 174 milyar 389 milyon 341 bin lira olmuştur. Bunun 148,8 milyar lirasını personel gideri oluşturmaktadır. Başkanlık, 2025-2026 dönemindeki bütçe artış oranı ile 41 genel bütçeli idareden 23'ünü geride bırakmıştır. Diyanet bütçesindeki yüzde 34'lük artışa karşılık, öğrencilerin barınma sorununu çözemeyen Gençlik ve Spor Bakanlığı'nın bütçesindeki artış oranı yüzde 29,5'te kalmıştır. Yine önemli ve icracı bakanlıklardan olan Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı'nın yüzde

25,4; Tarım ve Orman Bakanlığı'nın yüzde 23,7; Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın yüzde 30,7; Dışişleri Bakanlığının yüzde 19,9 artmıştır. Bu durum, 2026 Bütçesinde olduğu gibi, Diyanet'in devlet aygıtı içindeki konumunun niceliksel bir güçlenmeye dayalı olarak siyasal ve ideolojik bir rol üstlendiğini göstermektedir.

Diyanet İşleri Başkanlığı tarihsel olarak iktidarların toplum üzerindeki ideolojik yönlendirme araçlarından biri olmuş, özellikle son yıllarda hutbe içerikleri ve din görevlilerinin söylemleri, yürütmenin politik tercihleriyle örtüşecek biçimde şekillenmiştir. Böylece toplumun tüm kesimlerinin vergileriyle finanse edilen bu kurum, çoğulcu bir inanç sistematiğini değil, Sünni-Hanefi merkezli tekçi bir inanç anlayışını kurumsallaştırmaktadır. Önceki dönem Diyanet İşleri Başkanlığı yapan Ali Erbaş'ın, Alevi inanç pratiklerini Sünni normlarla uyumlaştırma yönündeki açıklamaları, bu tekçilik siyasetinin söylemsel boyutunu açıkça ortaya koymuştur. Cemevlerinin ibadethane olarak tanınmaması, inanç alanında devletin standartlaşma arayışının en görünür örneklerinden birisidir.

Bu yaklaşım yalnızca söylem düzeyinde kalmamış, Alevi inanç alanına doğrudan müdahale içeren kurumsal yapılanmalar yaratmıştır. Kültür ve Turizm Bakanlığı'na bağlı olarak kurulan Alevi-Bektaşi Kültür ve Cemevi Başkanlığı, Aleviliğin özgün inanç sistematiğini tanımak yerine onu devletin din politikalarıyla uyumlu hale getirmeyi hedefleyen bir araç olarak işlev görmektedir. Alevi inancının "rıza" ilkesine dayanan örgütlenme biçimi, devlet memurluğu statüsü üzerinden hiyerarşik bir yapıya dönüştürülmek istenmekte; bu durum, Dede ve Ana'ların otantik inanç önderliği konumunu ortadan kaldırma riski taşımaktadır.

Söz konusu başkanlığın faaliyetleri, bütçe kullanım pratikleri açısından da ciddi tartışmalar yaratmaktadır. Alevilikle doğrudan ilişkisi bulunmayan etkinliklere ayrılan ödenekler, Alevi toplumunun rızası olmaksızın kamu kaynaklarının siyasal amaçlarla seferber edildiğini göstermektedir. Müteahhitlik ilişkileri, ihale süreçleri ve kurum yöneticilerinin ilgili derneklerle olan kişisel bağları, kamu bütçesinin şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkeleriyle çelişmektedir. Bu durum, Alevi toplumunun inanç mekânları ve değerleri üzerinden yürütülen politikaların, kamusal kaynağın asli hizmetler yerine ideolojik mühendislik projelerine yönlendirildiği algısını güçlendirmektedir.

Sonuç itibarıyla, 2026 Bütçesi inançlar arası eşitliği güvence altına alan bir kamusal yaklaşımın ürünü değildir. Aksine, Diyanet ve onun türev kurumları üzerinden yürütülen politikalar, inanç alanını merkeziyetçi kontrol mekanizmalarına tabi kılmakta; Alevilik gibi bir inanç geleneğini kendi özgün niteliklerinden koparak devletçi bir forma sokmayı

hedeflemektedir. Bu nedenle mevcut bütçe yaklaşımı, toplumsal çoğulculuğun tanınmasını değil, tekçi bir inanç düzeninin kurumsallaşmasını esas almaktadır. Bu yapısal tercihin sürdürülmesi hem inanç özgürlüğünün hem de demokratik yurttaşlık temelinin zedelenmesine yol açmaktadır.

2026 BÜTÇESİNDE ENGELLİLERİN HAKLARI VE EŞİT YURTTAŞLIK TALEPLERİ GÖRMEZDEN GELİNMİŞTİR

Türkiye'de nüfusu 10 milyonu aşan engelli bireylerin temel haklara erişimi, aileye bağımlı kılınan politikalar ve kurumsal yetersizlikler nedeniyle ciddi biçimde ihlal edilmektedir. Merkezi yönetim, engellilik alanını sosyal devlet anlayışının konusu olmaktan çıkararak bütçe planlamasında bu alanı tali ve lütuf niteliğinde bir kaleme indirgemektedir. Nitekim 2026 yılı Merkezi Yönetim Bütçesi'nde engellilere ayrılan pay yalnızca yüzde 1,20 düzeyinde kalmış, engellilerin talepleri bütçeye yansıtılmamıştır. Bu oran BM Engelli Hakları Sözleşmesi ve anayasal yükümlülüklerle açık bir çelişki taşımaktadır.

Türkiye'de engellilere yönelik hizmetler hem kapsam hem erişilebilirlik bakımından parçalı, eşitsiz ve kurumsal süreklilikten yoksundur. Engelli bireyler sağlık, eğitim, ulaşım ve istihdam alanlarında sistematik ayrımcılığa maruz kalmakta, nörogelişimsel farklılıklar başta olmak üzere birçok engel grubunun gereksinimleri kamu hizmetlerinde karşılık bulmamaktadır. Erişilebilirlik yalın bir fiziksel düzenleme meselesi olmaktan çok önce bir zihniyet dönüşümünü gerektirmekte, ancak 2005'ten bu yana ertelenen yasal yükümlülükler bu dönüşümün gerçekleşmediğini göstermektedir.

DEM Parti, engellilik alanındaki yapısal sorunların bireysel yardım politikalarıyla değil, kamusal, parasız, anadilinde ve erişilebilir hizmet esasına dayalı bütüncül bir sosyo-politik modelle aşılabileceğini savunmaktadır. Bu doğrultuda 2026 Bütçesinde engellilerin hak temelli taleplerinin karşılanması zorunludur.

Bu sebeple:

- Erişebilirlik adına kamu binaları, yerel yönetim hizmetleri ve dijital platformlarda 2026 sonuna dek bütçe kısıtı olmaksızın erişilebilirlik dönüşümü tamamlanmalı, özel sektörde dönüşüm teşvik edilmeli ve yaptırımlarla desteklenmeli,

- Medikal malzeme, protez-ortez, tekerlekli sandalye, özel mama ve benzeri zorunlu ihtiyaçlar piyasaya terk edilmeden nitelikli ve ücretsiz erişimle sağlanmalı,

- Engellilerin hane gelirine bağımlı kılınan ödenek sisteminin kaldırılarak, en az asgari ücrete eş değer "Temel Yurttaşlık Geliri" hayata geçirilmeli; bakım emeği güvenceli ve emeklilik hakkı içeren biçimde düzenlenmeli,

- Özel eğitim personeli artırılmalı; bütünleştirme eğitiminde altyapı ve müfredat dönüşümü sağlanmalı; kamuda engelli istihdam kotası nüfus oranına uyumlu biçimde yüzde 10'a çıkarılmalı ve 2026'da 35 bin yeni engelli kamu personeli alımı için bütçe tahsis edilmeli,

- Rehabilitasyon ve bakım hizmetleri piyasa odaklı yapıdan çıkarılıp kamu eliyle, anadilinde ve bilimsel kriterlere bağlı biçimde sunulmalıdır.

Engellilere yönelik bütçe yaklaşımının mevcut hali, eşit yurttaşlık yerine bağımlılık üreten yardım siyasetine dayanmaktadır. Oysa engelli bireyler, toplumun pasif öznesi değil; vergi veren, kamusal hizmetlerden eşit yararlanma hakkına sahip yurttaşlardır. 2026 Bütçesi, bu hakikat çerçevesinde yeniden ele alınmalı, engelliliğe duyarlı bütçeleme anlayışı tüm kurumlara yön vermelidir. Aksi durumda engelliler, anayasal haklarını kullanmaktan yoksun bırakılan bir toplumsal kategori olarak kalmaya devam edecektir. Bu nedenle bütçe, engelliler için bir gider kalemi değil, toplumsal adaletin ölçütü olarak görülmelidir.

2026 BÜTÇESİNDE ÇOCUKLAR YOK SAYILMIŞTIR

2026 Merkezi Yönetim Bütçesi, Türkiye nüfusunun yaklaşık üçte birini oluşturan çocukların ihtiyaçlarını önceleyen bir perspektiften yoksundur. Çocuklara yönelik bütçe kalemlerinin yokluğu, mevcut ekonomik kriz koşullarında çocuk yoksulluğunu derinleştiren temel etmenlerden biri haline gelmiştir. Çocukların siyasal karar alma süreçlerine dahil edilmeyişi, onların kamu politikalarında nesneleştirilmesine yol açmakta; böylelikle bütçe hakkı fiilen ortadan kaldırılmaktadır. Bu durum, çocukların eğitim, sağlık, barınma, beslenme ve sosyal güvenlik gibi temel haklarına erişiminde ciddi bir kırılganlık yaratmaktadır.

Türkiye'de çocuk yoksulluğu yapısal bir sorun niteliği taşımaktadır. TÜİK verilerine göre 0–17 yaş arası 9,4 milyon çocuk yoksulluk sınırının altındadır; bu oran her iki çocuktan birine karşılık gelmektedir. Her beş çocuktan birinin okula aç gitmesi, yoksulluğun çocukların beslenme ve bilişsel gelişim süreçlerini doğrudan tehdit ettiğini açıkça göstermektedir.

İşçileştirilmiş çocuk sayısının artması, MESEM uygulamalarıyla çocuk emeğinin piyasalaştırılması, çocukların istismar döngüleri içine sürüklenmesi ve evlilik adı altında cinsel

şiddete maruz bırakılması, bütçe politikalarının çocuk haklarını koruma kapasitesinin olmadığını ortaya koymaktadır.

Mevcut bütçe yapısı, analitik kodlama sistemindeki eksiklikler nedeniyle çocuklara yapılan harcamaların ayrıştırılmasına dahi izin vermemektedir. Dolayısıyla Türkiye'de çocuk odaklı bütçeleme pratiği yoktur. Çocuklara yönelik kamusal hizmetlerdeki kesintiler, iktidarın önceliklerinin güvenlikçi politikalar, bürokratik yapıların genişletilmesi ve merkeziyetçi yönetim anlayışı üzerinde yoğunlaştığını göstermektedir. Meclis'te çocuklara dair kalıcı bir ihtisas komisyonunun bulunmaması ve bir Çocuk Bakanlığı'nın halen kurulmaması, çocukların toplumsal özne olarak kabul edilmediğinin kurumsal göstergeleridir.

Oysa çocuk yoksulluğu kader değildir. Uluslararası uygulamalar, bütüncül sosyal politikalar ve çocuk katılımını esas alan yönetişim modelleriyle bu sorunun çözülebileceğini kanıtlamaktadır. Çocukların anadilinde, parasız, nitelikli ve bilimsel eğitime erişimini güvence altına alan düzenlemelerin yapılması, ücretsiz okul yemeği programının derhal başlatılması, engelli ve nöroçeşitli öğrenciler için kapsayıcı eğitim olanaklarının geliştirilmesi, savaş, göç ve yoksunluk süreçlerinden etkilenen çocuklar için sosyal uyum politikalarının hayata geçirilmesi sosyal devletin asgari sorumlulukları arasındadır.

Sonuç olarak, 2026 Bütçesi, çocukları birer toplumsal özne olarak değil ekonomik yük olarak konumlandıran siyasal bir paradigmanın ürünüdür. Bu yaklaşım sürdürülemezdir. Çocukların bütçe hakkının tanındığı, çocuk dostu politikaların üretildiği, çocukların katılım mekanizmalarına dahil edildiği yeni bir bütçe anlayışı hem hukuksal hem de etik bir zorunluluk olarak karşımızda durmaktadır. Türkiye ancak bu dönüşümü gerçekleştirdiği ölçüde çocukların hak temelli bir geleceğe erişimini güvence altına alabilir.

2026 BÜTÇESİ EKOLOJİK TAHRİBAT VE RANTA HİZMET ETMEKTEDİR

2026 Merkezi Yönetim Bütçesi, Türkiye'de çevre politikalarının piyasa öncelikleri doğrultusunda yeniden şekillendiğini gösteren çarpıcı bir belge niteliğindedir. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı'na ayrılan 275 milyar 11 milyon 91 bin liradır. Bu bütçenin 111 milyar 125 milyon lirasının Kentsel Dönüşüm Başkanlığı'na tahsis edilmesi, çevresel sürdürülebilirlikten ziyade betonarme inşaat sektörüne ekonomik kaynak aktarma stratejisinin sürdüğünü ortaya koymaktadır. Bu durum, kentsel dönüşümün barınma hakkını güvence altına alması gereken sosyo-ekonomik bir politika olmaktan uzaklaştırılarak, mülksüzleştirme,

yerinden etme ve sermaye birikimi süreçlerine içkin bir rant rejimine dönüştürüldüğünün göstergesidir.

Bütçe teklifi, kentsel dönüşümü "Şehircilik ve Risk Odaklı Bütünleşik Afet Yönetimi" programı altında göstermekte ve bu program için 2026 yılında 510,9 Milyar TL gibi büyük bir bütçe ayırdığı izlenimini yaratmaktadır. Fakat bu bütçenin aslan payı 373,5 Milyar TL ile AFAD'a ayrılmıştır. AFAD bütçesi, önleyici kentsel dönüşümden ziyade, deprem sonrası müdahale ve harcamalara odaklanmaktadır. Afet riski, kentleri doğayla barışık hale getirmek için değil, kamusal alanları ve doğal varlıkları piyasalaştıran merkeziyetçi bir müdahale için gerekçe olarak kullanılmaktadır. Bu bütçe, yaşam alanlarını değil, inşaat ve rant ekonomisini güvence altına almayı hedeflemektedir. "Afet riski" kavramı kamusal alanları, ormanları ve doğal varlıkları piyasalaştıran ve sermayeye açan bir müdahalenin gerekçesi olarak kullanılmaktadır.

Kentsel dönüşüm için ayrılan pay ise 111 milyar 125 milyon lira olarak belirlenmiştir. 2026 yılı için kentsel dönüşüm hedefi kümülatif olarak 2.550.000 bağımsız birim olarak belirlenmiştir. 2025 tahmini 2.400.000 olduğuna göre, 2026 yılı hedefi sadece 150.000 konuttur. 150.000 konut hedefi için ayrılan 111,1 Milyar TL'lik kaynak, iktidarın bu hayati konudaki ciddiyetsizliğini göstermektedir. Bu sebeple, bu bütçe bir "dönüşüm" bütçesi değil, bir "oyalama" bütçesidir.

Son yıllarda merkezi yönetim, yerel yönetimlerin yetkilerini devre dışı bırakan uygulamalarla kentsel alanları imar hakkı transferi gibi mekanizmalar aracılığıyla kontrol altına almakta; böylelikle kent mekânı demokratik karar süreçlerinden koparılmaktadır. Bu yaklaşım, kent yoksullarını kentsel dış çeperlere doğru sürükleyen mekânsal ayrışma biçimleri üretmekte ve hem sosyal dokuyu hem de halk sağlığını tehdit eden sonuçlar doğurmaktadır. Nitekim denetimsiz yıkımlar sırasında açığa çıkan asbest ve kanserojen toz partikülleri, kentsel dönüşüm politikalarının toplumsal maliyetlerini görünür kılmaktadır.

Bakanlığın bütçesinin yalnızca 563 milyon liralık kısmının İklim Değişikliği Başkanlığı'na ayrılması iklim krizinin yönetiminde yapısal bir kayıtsızlığın varlığını gözler önüne sermektedir. Emisyon azaltımının "artış hızını düşürme" stratejisine indirgenmesi, iklim politikalarını hedef-sapma ve istatistik mühendisliği boyutuna taşımaktadır. Fosil yakıtlara bağımlılık bu tabloyu derinleştirmektedir: Türkiye'de elektrik üretiminin yarısından fazlası kömür ve doğal gazdan sağlanmakta, kömürlü termik santraller kapatılmadığı gibi yeni yatırımlar teşvik edilmektedir. Bu koşullarda "2053 net sıfır emisyon" hedefinin teknik olarak mümkün olmadığı açıktır.

Atık politikaları da benzer bir manipülasyon pratiği içermektedir. Geri dönüşüm başarıları, zamansal bağlamdan koparılarak sunulmakta; buna karşın Avrupa'dan ithal edilen yüz binlerce ton atığın Adana havzasında yarattığı toksik kirlilik gibi veriler resmî söylemde yer almamaktadır. Aynı şekilde "kurtarıldığı" iddia edilen orman alanı verileri, yanan ormanlar ve orman sınırı dışına çıkarılan milyonlarca metrekarelik alan gerçeğiyle çelişmektedir.

Ekolojik tahribatın boyutunu en dramatik biçimde yaşanan maden facialarıortaya koymaktadır. Bunun son örneklerinden olan İliç maden sahasında siyanür ve ağır metal yüklü liç yığınının çökmesi sonucu hem ekosistem hem de insan yaşamı geri dönüşü olmayan biçimde zarar görmüş ve bu olay yalnızca bir iş cinayeti değil, Türkiye'nin endüstriyel çevre güvenliği kapasitesinin çöküşü olarak tarihe geçmiştir. Bu faciaya onay veren kurumların bütçede bu olaya dair hiçbir sorumluluk üstlenmemesi, çevresel yıkımın kurumsal düzeyde meşrulaştırıldığını göstermektedir.

Benzer biçimde, Akkuyu Nükleer Santrali projesi; deprem riski, iş kazaları, atık yönetimi ve denetimsiz ÇED süreci nedeniyle uzun vadeli radyoaktif ve sosyo-ekonomik tehditler barındırmaktadır. Yenilenebilir enerji yatırımlarının tarım ve mera alanlarına yönlendirilmesi ise enerji dönüşümünün ekolojik bir restorasyon değil, yeni bir talan evresi olarak işletildiğini göstermektedir.

ÇED süreçlerinin yalnızca binde birlik bir kısmının olumsuz sonuçlandırılmış olması, devletin çevresel denetim mekanizmasını sermaye çıkarlarına bağlı kıldığını sayısal olarak kanıtlamaktadır. Bu tablo, 2026 Bütçesinin iklim krizini önleme hedefi taşımadığını, bilakis kapitalist büyüme paradigması doğrultusunda ekolojik yıkımı hızlandıracağını ortaya koymaktadır.

Sonuç itibariyle 2026 Bütçesi çevre politikalarını koruma ve onarım üzerinden değil, sermaye birikiminin mekânsal genişlemesi üzerinden kurgulamaktadır. Bu tercih, Türkiye'nin ekolojik geleceğini güvence altına almak yerine, doğanın geri dönüşsüz biçimde tahrip edildiği bir güzergâhı kurumsallaştırmaktadır.

2026 BÜTÇESİ İLE TARIMIN TASFİYESİ DEVAM ETMEKTEDİR

Bütçe teklifleri yalnızca mali göstergeler değil, aynı zamanda siyasal iktidarların toplumsal önceliklerini görünür kılan politik metinlerdir. Bu bağlamda iktidarın 2026 Merkezi Yönetim Bütçesi, son 23 yılda izlediği neoliberal dönüşüm stratejisinin sürekliliğini teyit eden bir belge niteliğindedir. Bütçenin genel çerçevesi, tarım ve hayvancılık sektörlerini ekonomik

ve sosyal bir planlama alanı olmaktan çıkarıp, piyasa odaklı ve dışa bağımlı bir yapıya mahkûm eden tercihleri kurumsallaştırmaktadır. Böylelikle 2026 Bütçesi, tarımsal üretimde yaşanan krizin bir sonucu değil, bizzat kriz üretme kapasitesine sahip ideolojik bir tercih olarak konumlanmaktadır.

Türkiye, son yıllarda OECD ülkeleri arasında en yüksek gıda enflasyonuna sahip ülke haline gelmiştir. Gıda enflasyonunun yüzde 36,6'ya, enerji enflasyonunun yüzde 34,64'e ulaşmış olması, yalnızca maliyet yönetimindeki başarısızlığa değil, kamusal tarım politikalarının tasfiyesine de işaret etmektedir.

Bu tablo, savaş koşullarındaki ülkelerden dahi daha yüksek fiyat dalgalanmalarıyla karşı karşıya kalan yurttaşların temel gıdaya erişimini tehdit etmektedir. Son 47 ayda, Kasım 2021'den bu yana, Türkiye'de gıda enflasyonu dünya ortalamasının çok üzerinde seyretmektedir. Yine OECD üyesi ülkelerde yıllık yüzde 3 olan enerji enflasyonu, Türkiye'de yüzde 34 dolaylarındadır.

Tarım politikalarının somut yansıması, TMO'nun buğday ve fındık alım fiyatlarında, üreticinin beklentilerinin altında seyreden fiyatlama mekanizmasında belirginleşmektedir. Ödemelerin gecikmesi, çiftçiyi tüccarlara yönlendirmekte; üretimden elde edilen gelir maliyetleri dahi karşılanamaz hale gelmektedir.

Aynı durum mısır üretiminde daha çarpıcı bir şekilde görülmektedir: 10 Ekim 2024 tarihli Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle mısır ithalat vergisinin yüzde 130'dan yüzde 5'e indirilmesi, hem yerli üreticiyi rekabet dışına itmiş hem de ithalat lobilerinin karar süreçlerini etkileyen yapısal gücünü görünür kılmıştır. Karardan hemen önce mısır yüklü gemilerin açıkta bekletilmesi, tarım piyasasında öngörülebilirliğin değil spekülatif dış bağımlılığın hâkim olduğunu göstermektedir.

Benzer şekilde çay ve süt piyasalarında belirlenen alım fiyatları, artan işçilik ve girdi maliyetlerini karşılayamamakta; üreticilerin üretimden çekilmesine yol açmaktadır. Çiğ süt üretiminin azalması ve hayvan varlığının gerilemesi, tarımsal üretim altyapısının çöküşünü ortaya koyan veri temelli göstergelerdir.

Bütçedeki en kritik kırılma noktası ise, Tarım Yasası'nın 21. Maddesinin sistematik biçimde ihlal edilmesidir. Kanuna göre tarımsal desteklerin GSYH'nin en az yüzde 1'i olması gerekirken, 2024 GSYH'sını baz aldığımızda, 440 milyar liradan sadece 159 milyar TL'lik kaynak tarıma tahsis edilmiştir. Desteklerin yetersizliği verilere göre son yıllarda sürekli artarak

günümüzde 1 trilyon 200 milyar liraya ulaştığı hesaplanan çiftçi borçlarını daha da ağırlaştırmış, tarım arazilerinin haciz yoluyla el değiştirmesine zemin oluşturmuştur.

Bu tablo rastlantısal değildir. Türkiye'de tarım politikaları, 1980 sonrası neoliberal dönüşümle birlikte korumacı yapısından uzaklaştırılmış; AKP döneminde ise dışa bağımlılık, küresel tarım tekellerine entegrasyon ve planlamadan vazgeçiş, yapısal bir yönelim haline getirilmiştir. 2026 Bütçesi, tarımı stratejik bir üretim alanı olarak değil, küresel piyasalara eklemlenmiş kırılgan bir tedarik zinciri unsuru olarak tanımlamakta, böylece tarımın toplumsal, ekonomik ve ekolojik bütünlüğünü ortadan kaldırmaktadır.

Özetle, 2026 Bütçesi tarım ve hayvancılık alanındaki sorunları çözmeyi hedefleyen bir program sunmamakta; tersine mevcut krizi derinleştiren, üreticiyi tasfiye eden ve ülkeyi gıda egemenliğinden uzaklaştıran bir politik yönelim ortaya koymaktadır. Bu nedenle söz konusu bütçe, yalnızca teknik bir belge değil, Türkiye'de tarımın geleceğinin bilinçli biçimde gözden çıkarıldığını kanıtlayan siyasal bir deklarasyon niteliğindedir.

2026 BÜTÇESİ İLE EĞİTİMDE PİYASALAŞMA SÜRECEK

Eğitim bütçeleri, iktidarların yalnızca mali tercihlerini değil, aynı zamanda toplum tasavvurlarını yansıtan siyasal metinlerdir. Bu bağlamda 2026 Merkezi Yönetim Bütçesi, iktidarın 23 yıllık eğitim politikalarının devamlılığını teyit eden ve eğitimin kamusal, laik, bilimsel niteliğini aşındıran ideolojik bir yönelimi görünür kılmaktadır. Bu yönelim, eğitimi piyasalaştırma, dinselleştirme ve toplumsal eşitsizlikleri yeniden üretme ekseninde kurumsallaştırmaktadır.

2026 yılı için Millî Eğitim Bakanlığı'na ayrılan 1 trilyon 943 milyar 965 milyon lira bir önceki yılın bütçesine göre nominal olarak artsa da reelde enflasyonun oldukça altında kalmıştır. Eğitim bütçesinin merkezi bütçeye oranı yüzde 10,02 ile düşük seviyesini korumaktadır. Bu oran, 2016'daki yüzde 13,38'lik düzeyinin yaklaşık yüzde 25 altında, seyretmektedir. Dolayısıyla "eğitime en yüksek pay ayrıldı" söylemi, MEB Bütçesi'nin yüzde 83'e yakın bölümünün personel ve sosyal güvenlik harcamalarına gitmesi gerçeğini gizleyerek, eğitimin asli yatırım ve nitelik boyutunu görünmez kılmaktadır. Ayrıca Türkiye, eğitim bütçesinin milli gelire oranı bakımından OECD ortalamasının belirgin biçimde altında seyretmekte ve bu durum kamusal eğitimin yapısal olarak zayıflatıldığını göstermektedir.

Eğitim alanındaki ekonomik kırılganlık, toplumsal eşitsizliklerle birleşerek derinleşmektedir. OECD'nin 2024 verilerine göre 6,5 milyon çocuğun şiddetli yoksulluk içinde

yaşadığı Türkiye'de, çocukların önemli bir bölümü yeterli gıdaya erişememekte ve okula aç gitmektedir. Hane halkı eğitim harcamalarının OECD ortalamasının iki katına çıkmış olması, eğitimin fiilen özelleşmesine neden olmakta kırtasiye, servis, ek kaynak kitapları ve zorunlu bağışlar eğitim hakkını sınıfsal bir ayrıcalığa dönüştürmektedir.

Bu tablo, iktidarın eğitim politikalarının bütüncül bir yeniden yapılanma amacı taşıdığını göstermektedir. ÇEDES Projesi ve Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli, eğitim programlarını dinsel referanslara dayalı biçimde yeniden şekillendirmekte; toplumsal cinsiyet eşitliği, bilimsel düşünme ve demokratik yurttaşlık gibi evrensel pedagojik ilkeleri dışlamaktadır. Bu müfredat, aileyi kutsallaştıran ve özellikle kız çocuklarının kamusal hayattan çekilmesini meşrulaştıran normatif bir çerçeve üretmektedir. Zorunlu din dersleri, mülakat sistemi ve Milli Eğitim Akademisi uygulamaları ise öğretmenlik mesleğini araçsallaştırarak eğitimi siyasal sadakat temelinde yeniden örgütlemektedir.

Öte yandan, MESEM'ler aracılığıyla çocuk emeğinin ucuz işgücü olarak piyasaya sürülmesi, mevsimlik tarım işçiliği nedeniyle eğitimden koparılan çocuklara dair verilerin açıklanmaması ve taşımalı eğitimin sınırlandırılması, çocukların eğitim hakkının sistematik şekilde gasp edildiğini göstermektedir. Anadilinde eğitim hakkının yokluğu, 7 milyonu aşkın öğrenci için yapısal bir eşitsizlik yaratmakta, engelli öğrenciler için ayrılan bütçenin yalnızca yüzde 5,2 düzeyinde tutulması ise kapsayıcı eğitim yaklaşımından uzaklığı teyit etmektedir.

Sonuç itibarıyla 2026 Bütçesi, eğitimi toplumsal eşitlenmenin aracı olarak değil, siyasal-ideolojik kontrolün aracı olarak kurgulamaktadır. Bu bütçe, eğitime erişim hakkını piyasa koşullarına, çocukları ucuz işgücüne, öğretmenleri hiyerarşik bir mesleki rejime ve okulları tekçi, muhafazakâr bir toplumsal tahayyüle teslim eden bir politik vizyonu temsil etmektedir. Dolayısıyla bütçe yalnızca mali bir belge değil, Türkiye'de eğitimin kamusal, demokratik ve bilimsel niteliğinin tahribine yönelik stratejik bir tercih olarak okunmalıdır.

2026 BÜTÇESİ GENÇLİĞİ GÖZDEN ÇIKARMIŞTIR

Kamu bütçeleri, iktidarların toplumsal tahayyüllerini somutlaştıran siyasal metinlerdir. Bu çerçevede 2026 Merkezi Yönetim Bütçesi, gençliği toplumsal dönüşümün öznesi olarak değil, denetim altında tutulması gereken bir nüfus kategorisi olarak kodlamaktadır. İktidarın uzun yıllara yayılan gençlik politikaları, özgür düşünceyi teşvik eden bir yaklaşım yerine, itaatkâr, apolitik ve denetlenebilir bir gençlik yaratma hedefi doğrultusunda şekillenmektedir. Gençlerin yalnızca "geleceğin teminatı" olarak tanımlanması, onların bugünün toplumsal ve

siyasal aktörleri olma niteliklerini yok saymakta, bireysel özerkliklerini sistematik biçimde sınırlandırmaktadır.

Bu politik çerçeve gençlerin toplumsal kimliklerini ve yaşam pratiklerini dönüştürme amacını taşıyan çok katmanlı bir stratejiyle desteklenmektedir. Genç kadınlar, ekonomik bağımlılık ve toplumsal cinsiyet temelli roller aracılığıyla kamusal alandan dışlanmaya zorlanmakta, LGBTİ+ gençler iktidarın dışlayıcı ve kriminalize edici söylemlerinin hedefi haline getirilmektedir. Kürt gençleri ise daha derinlikli ve özel bir politik müdahalenin nesnesi olarak konumlandırılmaktadır. Anadile yönelik baskılar, kültürel alanın daraltılması, dijital şantaj, çete yapılanmaları ve uyuşturucu kullanımının yaygınlaştırılması gibi araçlar genç Kürt nüfusunu kimliksizleştirme ve toplumsal aidiyet bağlarını koparma amacına hizmet eden bir anlayışın parçasıdır.

Bu ideolojik yönelim gençlerin örgütlenme özgürlüğüne yönelik baskılarla tamamlanmaktadır. Dernekler, öğrenci kulüpleri, üniversite toplulukları ve gençlik örgütleri üzerindeki kısıtlamalar toplantı ve gösteri hakkına dair engellemeler ile ceza süreçleri, gençliğin siyasal katılım kanallarını fiilen kapatmaktadır. Böylece gençlerin demokratik mücadeleye katılımı engellenmekte, eleştirel düşünme ve kolektif eylem kapasitesi zayıflatılmaktadır.

Ekonomik alan gençlerin geleceksizleştirilmesinin en görünür boyutunu oluşturmaktadır. Genç işsizliği ve yoksulluğu, toplumsal dışlanmanın ana eksenine dönüşmüştür. Yüksek yaşam maliyetleri, barınma krizi, beslenme yetersizliği ve burs-kredi sisteminin işlevsizliği, gençlerin temel yaşam koşullarına erişimini imkânsız hale getirmektedir.

Devlet yurtlarının kapasitesinin öğrenci nüfusunun yalnızca küçük bir kısmını karşılaması, kalan milyonlarca genci fahiş kira ve özel yurt ücretlerine mahkûm etmektedir. Bu tablo yalnızca ekonomik bir sorun değil, gençlerin eğitim hakkını, psikososyal bütünlüğünü ve yaşam güvenliğini tehdit eden yapısal bir krize işaret etmektedir.

Bu bağlamda Gençlik ve Spor Bakanlığı bütçesi gençlik nüfusunun büyüklüğüyle karşılaştırıldığında son derece yetersiz kalmakta, kişi başına düşen kamu harcaması gençlerin ihtiyaçlarını karşılayamayacak düzeyde seyretmektedir. Alt programların içeriği, hedef kitlesinin gerçek taleplerine karşılık vermemekte, uygulama verileri ile raporlanan memnuniyet oranları arasındaki çelişkiler, bütçenin gençlik politikasını görünürde var eden fakat fiiliyatta etkisiz kılan sembolik niteliğini açığa çıkarmaktadır.

2026 Bütçesi, gençliğin özgürleşmesini, katılımını ve eşitliğini gözeten bir perspektifi dışlayan, gençleri ekonomik kriz, kimlik baskısı ve siyasal denetim mekanizmaları ile kuşatan bir iktidar mühendisliği belgesi niteliği taşımaktadır. Bu bağlamda, gençleri pasifleştiren ve geleceksizleştiren akla karşı, DEM Parti'nin gençleri toplumsal dönüşümün asli öznesi olarak gören yaklaşımı, demokratik ve özgürlükçü bir alternatif sunmaktadır. Gençlerin anadilinde eğitim hakkının güvence altına alınması, ücretsiz barınma ve beslenme olanaklarının sağlanması, işsizlik ve yoksullaşmayı önceleyen politikalara son verilmesi, borçlandırma mekanizmalarının kaldırılması, ayrımcılığın her türüne karşı mücadele edilmesi ve Kürt gençlerine yönelik özel politikaların son bulması, yalnızca gençlik politikalarının değil, demokratik toplum inşasının da önkoşullarıdır.

2026 BÜTÇESİ İLE SAĞLIKTA PİYASALAŞMA TAM GAZ DEVAM EDİYOR

Türkiye'de sağlık alanı, 1980'lerle birlikte benimsenen neoliberal yeniden yapılanma politikalarının etkisiyle kamusal bir hak olmaktan çıkarılarak giderek piyasa mantığına teslim edilmiştir. AKP iktidarı döneminde bu dönüşüm hızlanmış, 2002'de uygulamaya konulan "Sağlıkta Dönüşüm Programı", sağlık hizmetlerini yurttaşların temel hakkı olarak değil, metalaştırılmış ve finansallaştırılmış bir sektör olarak yeniden tanımlamıştır. Böylece yurttaşlar hasta değil "müşteri", sağlık kurumları ise kâr odaklı işletmeler haline gelmiştir.

Bu dönüşüm yalnızca organizasyonel bir değişim değil, sağlık sisteminin etik, hukuki ve toplumsal çerçevesini dönüştüren yapısal bir kırılmadır. Performansa dayalı ücretlendirme modeli, sağlık emekçilerinin mesleki özerkliğini zayıflatmış, hizmet niteliğini gözeten tıp anlayışının yerini niceliksel çıktılara dayalı bir mantık almıştır. Kamu-Özel İşbirliği (KÖİ) modeliyle inşa edilen şehir hastaneleri ise sağlık bütçesinin giderek artan bir bölümünü özel şirketlere aktaran bir finansal mekanizma olarak işlev görmektedir. Nitekim 2026 Bütçesinde sağlığa ayrılan 1 trilyon 474 milyar liranın sadece yüzde 5'i şehir hastanelerine ayrılmıştır. Bu miktar, yüzlerce aile sağlığı merkezi ya da onlarca yeni devlet hastanesi inşasına yeterli olabilecek bir büyüklüğe, 79 milyar lira, karşılık gelmektedir.

Bu model yalnızca kamu kaynaklarının şirketlere devrini değil, sağlık hizmetinin coğrafi ve sınıfsal eşitsizlik temelinde örgütlenmesini de pekiştirmektedir. Şehir merkezlerinde bulunan kamu hastanelerinin işlevsizleştirilmesi ve kapatılması, sağlık hizmetlerinin kent çeperlerine taşınmasını zorunlu kılmakta, erişilebilirlik ilkesini ortadan kaldırmaktadır. Sağlık

sisteminin özel hastaneler ve muayenehaneler ekseninde yeniden şekillenmesi, hizmete erişimi ekonomik güçle bağlantılı hale getirmiş, sağlık hakkını bir ayrıcalığa dönüştürmüştür.

Piyasa-rasyonelliğinin sağlık alanındaki yıkıcı etkisi yalnızca ekonomik sonuçlarla sınırlı değildir. Yenidoğan yoğun bakım servislerinde kamu ödeme teşvikleri doğrultusunda sistematik manipülasyon yapıldığı "Yenidoğan Çetesi" skandalı benzeri skandallar sağlıkta metalaştırmanın insan hayatını değersizleştiren en uç biçimini somutlaştırmaktadır. Bu örnek, sağlık alanında denetimsiz piyasa ilişkilerinin yalnızca kurumsal yozlaşmayı değil, doğrudan yaşam hakkının ihlalini de mümkün kıldığını göstermektedir.

2026 Bütçesi, sağlık sisteminin bütüncül bir planlama yerine tedavi edici hizmetlere bağımlı kılındığını da açığa çıkarmaktadır. Bütçenin yaklaşık üçte ikisinin tedavi edici alanlara ayrılması, koruyucu sağlık hizmetlerinin sistematik biçimde ihmal edildiğini kanıtlamaktadır. Buna karşın bebek, anne ve beş yaş altı ölüm oranlarındaki artış, aşı teminindeki sorunlar, ilaç krizinin derinleşmesi, nitelikli sağlık personelinin yurtdışına yönelmesi, randevu ve tetkik sürelerindeki olağanüstü uzamalar bütçenin toplumsal ihtiyaçlarla uyumsuzluğunu gözler önüne sermektedir. Ayrıca, Kürtlerin yoğun yaşadığı bölgelerde anadilinde sağlık hizmeti sunumuna yönelik herhangi bir düzenleme yapılmaması, sağlık alanında etno-linguistik eşitsizlikleri yeniden üretmektedir.

Özetle sağlık bütçesi, sağlık hakkını sosyal devlet ilkesinin değil, piyasa aktörlerinin taleplerinin belirlediği bir alana dönüştürmektedir. Sağlık hizmetlerinin ticarileştirilmesini kurumsallaştıran bu bütçe toplum sağlığının korunmasını değil, sağlık sektörünün sermaye birikim rejimine entegre edilmesini öncelemektedir. Böylece sağlık toplumsal refahın taşıyıcısı olmaktan çıkarılarak kâr maksimizasyonu ekseninde örgütlenen bir endüstri haline getirilmektedir.

2026 BÜTÇESİNE KARŞI "EKMEK VE BARIŞ İÇİN BÜTÇE"

Ancak başka bir bütçe mümkün! DEM Parti olarak tercihleri değiştirerek barıştan ve emekten yana bir bütçe olan "Ekmek ve Barış İçin Bütçe"yi öneriyoruz.

Ekmek ve Barış İçin Bütçe Barışın Bütçesidir

Halkın kaynaklarını silahlanmaya ve güvenlikçi politikalara değil ücretsiz eğitim, sağlık ve barınma gibi kamusal hizmetlere aktarır,

Milyonlarca işsize istihdam sağlayacak yatırımlar yapar,

Barışın ekonomisiyle toplumsal refahı yükseltir,

Bölgesel eşitsizlikleri ortadan kaldırmak için kamusal kaynakları tahsis eder,

Yurtta, bölgede ve dünyada barıştan yana politikaları esas alır.

Ekmek ve Barış İçin Bütçe Emeklilerin Bütçesidir

En düşük emekli maaşını en az yoksulluk sınırının yarısı düzeyine (bugün 46 bin lira) çıkartır,

Emeklilere bir asgari ücret bayram ikramiyesi verir,

Kademeli emeklilik sistemini getirerek EYT mağdurlarının adil bir şekilde emekli olmalarını sağlar.

Ekmek ve Barış İçin Bütçe Emeğin Bütçesidir

Asgari ücreti yoksulluk sınırının en az yarısı olacak şekilde (bugün 46 bin lira) belirler,

Vergi dilimlerini tüm emekçiler lehine güncelleyerek yeniden düzenler,

İşsizliği önlemek için kamusal istihdam garantisi ve desteği sağlar,

İşsizlik Fonu'nu yalnızca işçiler ve işsizler yararına kullanır,

Her türlü güvencesiz istihdama son verir, herkese güvenceli iş ve gelir güvencesi sağlar,

Grevli ve toplu sözleşmeli sendikal hak ve özgürlüklerin önündeki engelleri kaldırır,

İşçi sağlığı ve güvenliğini tavizsiz uygular.

Ekmek ve Barış İçin Bütçe Kamu Emekçilerinin Bütçesidir

Aynı unvana sahip kamu çalışanları arasında, kurumlar veya kadro türleri bakımından oluşmuş maaş farklılıklarını emekçiler lehine ortadan kaldırır,

KHK'ler ile işinden edilen kamu emekçilerinin derhal işine geri dönmesini sağlar,

Tüm kamu emekçilerinin ve emeklilerinin 3600 ek gösterge hakkını verir.

Ekmek ve Barış İçin Bütçe Kadınların Bütçesidir

Kadına yönelik şiddet ve kadın katliamlarına karşı mücadele için pay ayırır,

Kamusal hizmetlere erişimde ve tüm alanlarda toplumsal cinsiyet eşitliğini esas alır,

Kadınlar için uzun vadeli, güvenceli istihdam alanları yaratır,

Kadın yoksulluğunu, işsizliğini ve emek sömürüsünü ortadan kaldıracak projeleri hayata geçirir,

Kadın istihdamındaki cinsiyet temelli ayrımcılığı ortadan kaldırır,

Tarlada, atölyede, evde kayıtsız çalışan kadınlara güvence ve eşdeğer işe eşit ücret sağlar,

Kadın girişimcileri destekler, genç kadınların istihdamda yer bulması için teşvikler sağlar,

Bakım hizmetlerini kamusal bir sorumluluk haline getirir, ev emekçisi kadınların emeklilik ve sosyal güvence haklarının tamamını verir, sağlık ve emeklilik primlerini bütçeden ödeyerek emekli olmalarını sağlar,

Genç kadın yoksulluğu ve işsizliğine son verir,

Ücretsiz eğitim ve barınma hakkı sağlar,

Her mahalleye parasız kreş açar,

İstanbul Sözleşmesi'nin gereklerinin yerine getirilmesi için kurulmasını savunduğumuz Kadın Bakanlığı'na yeterli kaynağı ayırır.

Ekmek ve Barış İçin Bütçe Esnafın Bütçesidir

Küçük esnafa 500 bin lira hibe yapar,

Küçük esnafın vergi, sigorta primi ve banka borçlarını faizsiz ve uzun vadeli olarak yapılandırır.

Ekmek ve Barış İçin Bütçe Engellilerin Bütçesidir

Engellileri ekonomik ve sosyal yaşamda yok sayan, ayrımcılığa sebep olan tüm sağlamcılık politika ve uygulamalarını ortadan kaldırır,

Tüm engelli gruplarına şartsız olarak temel yurttaşlık geliri öder,

Kamuda engelli istihdamı kotasını yüzde 10'a yükseltir,

Engellilerin tüm destek araç ve gereçlerini parasız olarak karşılar,

Erişilebilir yaşamı, erişilebilir kamu hizmetlerini, erişilebilir kentleri ve alanları inşa eder,

İşaret dilini anadili olarak kabul eder.

Ekmek ve Barış İçin Bütçe Çiftçilerin Bütçesidir

Küçük ölçekli çiftçilerin 500 bin liraya kadar olan borçlarını siler,

Çiftçiye verilen mazot, gübre, ilaç, yem, tohum ve veterinerlik giderlerinin yüzde 80'ini karşılar,

Küçük ölçekli çiftçilerin 300 bin liraya kadar olan elektrik borçlarını siler,

Koruyucu veterinerlik hizmetini kamusal bir biçimde ücretsiz olarak sağlar,

Desteklemeleri 5 yıllık periyotlarla açıklar,

Her yıl ekin ve hasat döneminde desteklemeleri öder ve desteklemelerden vergi almaz,

Zirai don ve benzeri afet durumlarında, istisnasız zarar gören tüm çiftçilerin zararlarını karşılar,

DEDAŞ başta olmak üzere elektrik dağıtım şirketlerinin desteklemelere el koymalarına engel olur,

Topraksız köylüye tarla tahsis eder.

Ekmek ve Barış İçin Bütçe Öğrencilerin ve Eğitim Emekçilerinin Bütçesidir

Kredi Yurtlar Kurumu'na olan borçların tamamını siler,

İhtiyacı olan üniversite öğrencilerine aylık önerdiğimiz asgari ücretin yarısı kadar karşılıksız burs verir,

Öğrencilerin eğitim hayatı boyunca ulaşım, beslenme, ders araç gereçleri ve sağlık gibi ihtiyaçlarını parasız olarak karşılar,

Öğrenciler için sağlıklı, erişilebilir ve parasız yurtlar için kaynak ayırır,

Eğitimde anadili temelli çok dilli, parasız, bilimsel, nitelikli eğitim modelini esas alır,

Eğitimde inanç referanslı projeleri, dini vakıf, tarikat ve derneklerle imzalanan protokolleri ortadan kaldırır,

İlk etapta 250 bin öğretmen ataması yapar, özel sektör öğretmenlerine “taban maaş” düzenlemesi uygulaması getirir.

Ekmek ve Barış İçin Bütçe Gençlerin Bütçesidir

Aktif istihdam politikalarıyla genç işsizliğini ortadan kaldırır,

Eğitimin her aşamasını kamu kaynaklarıyla finanse eder ve parasız olarak sunar,

Şehir içi toplu taşımayı gençler için parasız hale getirir,

İnternet hizmetini gençler için tamamen parasız sağlar,

Gençler için her ilçede parasız spor ve sanat merkezleri açar.

Ekmek ve Barış İçin Bütçe Çocukların Bütçesidir

Çocuk yoksulluğuyla mücadele etmek ve çocukların işçileştirilmesinin önüne geçmek için temel gelir güvencesi verir,

Ücretsiz sağlık, barınma, ulaşım gibi hakların güvence altına alınmasını sağlar,

Çocukların anadillerinde kültürel-sanatsal, bilimsel, sportif deneyimler yaşayabileceği, oyunlar oynayabileceği ve sosyalleşebileceği mekânların yaratılmasına kaynak ayırır,

Çocuklarda her türlü bağımlılığın son bulması için önleyici ve koruyucu politikaları hayata geçirir,

Sokakları, ulaşım araçlarını, parkları ve oyun alanlarını nöroçeşitli çocuklar dahil bütün çocuklar için erişilebilir ve güvenli hale getirir,

Kanunla ihtilaflı hale getirilmiş çocuklar için onarıcı adalet yaklaşımını temel alarak geliştirilecek tüm mekanizmaların hayata geçirilmesini sağlar.

Ekmek ve Barış İçin Bütçe Ekolojiktir

Doğal afetlerin yıkıcı sonuçlar doğurmaması için gereken tüm önlemleri önceden alır ve afetlere yönelik etkili planlamalar yapar, güvenli toplanma alanlarını çoğaltır,

Orman yangınlarıyla mücadele için önleyici önlemlere, acil müdahaleye ve onarıcı faaliyetlere kaynak ayırır,

Fosil yakıt teşviklerini kaldırır, tüketimine sınırlandırma getirmek için ekonomik araçlar geliştirir,

Merkezi enerji yatırımları yerine yerel enerji kooperatiflerinin olduğu bir sistem oluşturur,

Her haneye ihtiyaç sınırına kadar parasız, sürekli ve güvenilir elektrik sağlar,

Nükleer santrallere yönelik projeleri durdurur, bu projeler için ayrılan fonları orman alanlarının artırılması ve doğal yaşamın korunması için aktarır,

İklim kriziyle mücadele için yerel yönetimlere destek bütçeleri tahsis eder,

Kanal İstanbul gibi ekokırım projelerini iptal eder,

Tarım arazilerini, yaylaları, meraları, ormanları, bozkır alanları, kıyıları, nehirleri, göl ve denizleri imara, enerji, maden ve turizm yatırımlarına açmaz, geçimlik ekonomileri korur,

Doğayı ve işçiyi sömürerek yükselen madenler, termik santraller vb. yerine bölge halkının katılımıyla doğa ve toplum için adil, aşamalı ve kapsayıcı ekonomik modeller geliştirir.

Ekmek ve Barış İçin Bütçe Halkların ve İnançların Bütçesidir

Halkların, inançların, kültürlerin, dillerin kendilerini özgürce ifade edip geliştirebilmeleri için kaynak sağlar,

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yerine tüm inançlara örgütlenebilme imkânı sağlayan ve tüm inançların temsil edildiği ve kendilerini finanse edebilecekleri "İnanç Hizmetleri Kurulu" kurulması için bütçe ayırır,

Devletin tüm yurttaşların vergilerini sadece bir inancın hizmetine sunması yerine, eşit yurttaşlık temelinde bütçe anlayışını hayata geçirir.

Ekmek ve Barış İçin Bütçe Göçmenlerin ve Mültecilerin Bütçesidir

Göçmenlerin sigortalı/güvenceli çalışma hakkının önündeki engelleri ortadan kaldırır,

Parasız dil kursu, eğitim hakkı, barınma, beslenme, diğer temel ihtiyaçlarının karşılanması ve kimlik, kayıt ve statülerine bakılmaksızın sağlık hizmetlerinden eşit biçimde faydalanmaları için kaynak sağlar,

Karşılıklı uyum politikası ile sadece göçmenlerin toplumsal uyumu değil, toplumun da göçmenlerin kültürel ve sosyal yaşantısına uyumu için bütçe ayırır.

BÜTÇEDEKİ POLİTİK TERCİHLERİ DEĞİŞTİREREK EKMEK VE BARIŞ İÇİN BÜTÇEYİ HAYATA GEÇİRMEK MÜMKÜN!

Ekmek ve Barış İçin Bütçe'yle:

Geliri olmayan/belli bir gelirin altındaki hanelere insan onuruna yaraşır bir yaşam için temel gelir sağlanır.

İhtiyaç sınırına kadar elektriği, suyu ve doğalgazı, kömürü ve interneti parasız olarak sağlanır.

Temel gıda ürünlerindeki KDV sıfırlanır.

Şehir içi toplu taşıma parasız hale getirilir.

Yoksul ailelerin okul giderleri kamu tarafından karşılanır.

Yoksul ailelere kira desteği sağlanır, belli gelirin altında olan ailelerin kiraları merkezi veya yerel yönetim bütçelerinden karşılanır.

En yoksullardan başlayarak kadınlara ve engellilere öncelik verilir. Her haneden en az bir kişiye aylık asgari ücretin üçte ikisi tutarında her ay düzenli ödenecek şekilde 'temel gelir güvencesi' desteği verilir.

Yerellerce yürütülecek olan kamu finansmanlı istihdam programları artırılır, işsizlik azaltılır.

Sağlık hizmetleri tüm yurttaşlarımız için kamusal, nitelikli, erişilebilir, anadilinde ve parasız sağlanır.

Sağlık sektöründe özelleştirme ve piyasalaştırmaya son verilir, şehir hastaneleri kamulaştırılır.

Bütçe kaynaklarıyla eğitim nitelikli hale getirilir ve parasız olur.

Kamucu ulaştırma ve sosyal konut projeleri hayata geçirilir.

Faiz giderleri minimize edilir.

Büyük sermayeye uygulanan vergi muafiyeti, istisnası, indirimi ve aflarına son verilir.

Kâr, faiz ve servet gelirlerine tanınan ayrıcalıklar kaldırılır.

Vergilendirmedeki adaletsizlik ortadan kaldırılır.

Rantlar ve büyük servetler vergilendirilir.

Yurtdışı vergi cennetlerine kaçırılan kaynaklar vergilendirilir.

Servete ve gelire göre artan oranlı bir vergi sistemi oluşturulur.

İmar artışlarıyla yaratılan rantlara artan oranlı "rant vergisi" getirilir.

Karbon salınımını kontrol altında tutmak amacıyla "karbon vergisi" getirilir.

Halka ait kaynakların, israf ve şatafat için harcanmasına son verilir.

Örtülü ödenek kaldırılır.

Kamu hizmetinde olanların birden fazla maaş alması engellenir.

Barışçı politikalarla savunmaya, silahlanmaya ve güvenlik harcamalarına akan kaynaklar düşürülür.

Rejimin paralel hazinesi durumunda olan Türkiye Varlık Fonu kapatılır.

Yıllardır yandaş şirketlere verilmekte olan kamu ihaleleri iptal edilir ve ödemeler durdurulur.

Kamu Özel İşbirliği Projeleri'ne giden garanti ödemelerine son verilir.

Kamu Özel İşbirliği Projeleri ile yapılan köprü, otoyol ve şehir hastaneleri kamulaştırılır.

Bütçe dışı fonlar bütçeye dahil edilir.

Saray'ın keyfi harcamalarının kaynağı olan fonlar bütçeye dahil edilir.

Ödenek üstü harcamalara son verilir.

Başka bir bütçe mümkün.

Kaynak var.

Yeter ki, ekonomideki ve bütçedeki tercihler değiştirilsin.

4-) KÜRT SORUNU VE ÇÖZÜMSÜZLÜĞÜN EKONOMİ POLİTİĞİ

MALAZGİRT'TEN CUMHURİYET'E, ÇATIŞMADAN ÇÖZÜM ARAYIŞLARINA…

Ülkenin en önde gelen sorunu olan Kürt sorununun tarihselliğinin ve toplumsallığının yanısıra pek çok farklı boyutu bulunmaktadır. Bunların en önemlilerinden biri de Kürt sorununun ekonomi politiği ve ortaya çıkardığı ekonomik sonuçlardır. Kürt sorununun, Kürtlerin yoğunlukla yaşadıkları coğrafyanın geri bıraktırılmışlığının, büyük bölgesel eşitsizliğin bir tarihselliği ve aynı zamanda sorunun çözümsüz bırakılmasının sebep olduğu ekonomik bir tablo ve sonuçları da vardır.

Ekonomi politik tercih metni olan bütçe, Kürt sorununda demokratik ve barışçıl çözüm çabalarının yoğunlaştığı bir dönemde aynı bilindik ezberlerle, geleneksel anlayış ve yaklaşımla yapılmıştır. 2026 Bütçesi dönemin gerçekliğine duyarsız bir biçimde hazırlanmıştır. Bütçe tercihlerinde herhangi bir değişiklik öngörülmemiştir.

Oysa Kürt sorunu gibi gündelik hayata, yaşam koşullarına doğrudan etkide bulunan büyük bir sorunun çözümü aynı zamanda ekonomi politik bir çözüm aklını da içermek durumundadır.

Çünkü Kürt sorunu, Türkiye'nin modern tarihinin en uzun soluklu, çok katmanlı ve toplumsal, ekonomik, psikolojik maliyeti en yüksek meselelerinden biridir. Bu sorun, yalnızca bir etnik kimlik veya siyasal temsil meselesi değil aynı zamanda devlet-toplum ilişkileri, merkezileşme politikaları, ulus devlet inşası, bölgesel eşitsizlikler, güvenlikçi akıl ve demokratik eksikliklerle doğrudan ilişkili karmaşık bir yapıdadır.

Kürt sorunundaki çözümsüzlük sadece siyasal ve toplumsal kriz yaratmakla kalmamış, çatışmaların yarattığı doğrudan ve dolaylı maliyetler de ağır sonuçlar doğurmuştur. Çözümsüzlük, yüz milyarlarca doların güvenlikçi politikalara, silahlanmaya ve çatışma operasyonlarına aktarılmasıyla eğitim, sağlık ve altyapıya ayrılacak kaynakların ciddi şekilde sınırlandırılmasını da beraberinde getirmiştir. Sadece son kırk yılı aşkın süredir devam eden çözümsüzlüğün ekonomik maliyeti 4 trilyon dolar olarak kayıtlara geçmiştir. Kürt sorununda tarihsel seyir de göz önünde bulundurulduğunda, demokratikleşme sorunuyla birlikte ekonomideki ağır tablonun da çözümsüzlükteki ısrarın bir sonucu olduğu görülecektir.

Toplumların geçmişi ile bugünü arasında kopmaz bir bağ vardır. Bugün yaşanan gelişmeler, tarihin derin kırılma noktalarının bir sonucudur. Bu tespitten hareketle Kürt sorununun tarihsel kökenlerini anlamak için de yalnızca Cumhuriyet dönemine değil, Türk-Kürt ilişkilerinin Osmanlı öncesine ve Osmanlı dönemine de bakmak gerekir.

Tarihsel Kökler: İttifaktan İnkara Kürt-Türk İlişkileri

Dokuzuncu ve onuncu yüzyıllarda, Türk boylarının Orta Asya'dan başlayarak Ortadoğu'ya göç etmeleri yalnızca yeni yaşam alanı arayışından değil, aynı zamanda coğrafi ve iklimsel koşulların yarattığı zorunlulukların bir sonucu olarak kendi varlıklarını sürdürebilecek güvenli mekanlar bulma ihtiyacından kaynaklanmıştı.

Bu dönemde Anadolu'ya giriş sürecinde Selçuklular öncülüğünde Kürt beylikleri ile kurulan ittifaklar, Malazgirt Savaşı'nın kazanılmasında belirleyici rol oynamıştır. Elbette Alparslan'ın Kürtlerle geliştirdiği ittifak siyaseti olmaksızın, Bizans'ı geriletip Anadolu'ya yerleşmek mümkün olamazdı. Aynı zamanda Kürtler için bu ittifak, topraklarını işgal ve fetih ihtimaline karşı koruma ve güvence mekanizmasıydı. Bu anlamıyla Malazgirt, Mezopotamya'nın yerli halkı Kürtler ile buraya göç eden Türklerin ilk tarihsel ittifakı ve ortak zaferi olmuştur.

Malazgirt'te geliştirilen ittifak, sonraki dönemlerde de ortak bir savunma stratejisiyle sürdürülmüş, karşılıklı çıkara dayalı ilişkilenmeyi beraberinde getirmişti. Bu yakınlaşmanın sonucu olarak gelişen toplumsal kaynaşma ve sosyal bütünleşme, yüzlerce yıl süren bir birlikteliğin de adımları olmuştu. Malazgirt'te gelişen bu ortaklık Osmanlı öncesi ve Osmanlı döneminde Kürt topluluklarının, emirlikler, şeyhlikler ve aşiret toplulukları aracılığıyla kendi iç düzenlerini sürdürmelerini sağlamıştı. Kürtler, çoğu zaman vergi ve askerî yükümlülükler karşılığında geniş bir yerinden yönetimle varlıklarını sürdürmüşlerdi.

Ancak 19. ve 20. yüzyıllara gelindiğinde Batı'da gelişen kapitalist ulus devlet hegemonyası, Osmanlı'nın çözülme ve gerileme sürecini hızlandırmasıyla birlikte Tanzimat ve merkeziyetçi modernleşme dalgası, Türk-Kürt ilişkilerinin de adeta öz ve biçim değiştirmeye başladığı bir döneme kapı aralamıştı. Bu dönemde yüzlerce yıldır süren Kürt-Türk ilişkilerinin gerilemeye başlamasıyla, Kürtlerin yaşadığı bölgelerdeki yerel yapılar da tasfiye edilmeye başlanmıştı. Babanzadeler, Botan Emirliği gibi yerel otoritelerin tasfiye edilmesi, Kürt toplumunun siyasal bilincinin erken adımlarını oluşturmuştu. Bu dönemde Osmanlı'nın yerel yapıları merkeze bağlama hedefiyle yürüttüğü reformlar, yerel zeminin aşamalı olarak

gerilemesi hem Kürtler hem de diğer etnik-dinsel topluluklar için yeni bir dönemin başlangıcı olmuştu.

Cumhuriyet Dönemi: Kimliğin İnkârı, Direnişin Doğuşu

Cumhuriyet'in kuruluşuyla birlikte Kürt-Türk ilişkisi de köklü bir dönüşüme uğramıştı. Kurtuluş Savaşı sürecinde Türk-Kürt ittifakı yeniden öne çıkmış, Mustafa Kemal, doğu ve güney cephelerini Kürtlerin desteğiyle savunarak, tarihsel bir iş birliğini yeniden tesis etme çabasına girmişti. Bu dönemde Kürtler, Osmanlı'dan kopup ulus devlet inşası yerine Türklerle birlikte ortak yaşamı tercih etmişlerdi. Hatta denilebilir ki, Mustafa Kemal'in "Anadolu ulusçuluğu" olarak başlattığı "kurtuluş hareketi"ne, Kürtler başta olmak üzere diğer halklardan da önemli bir kesim destek vermişti. Bu destek sonrasında Mustafa Kemal'in muhtariyet vaadi, âdem-i merkeziyetçiliğin bir biçimi olarak 1921 Anayasası'na yansımış, Kürtlere TBMM'de temsil hakkı tanınmıştı. Deyim yerindeyse 1921 Anayasası, Kürt ve Türk ilişkilerinde toplumsal bir mutabakat belgesiydi.

Ancak sonraki yıllarda 1921 Anayasası'ndaki demokratik çerçeve 1924 Anayasası ile tasfiye edilmiş, Kürtler resmi olarak yok sayılmıştı. Bu süreçle birlikte Kürt-Türk ilişkileri tamamen makas değiştirmeye başlamıştı. Bu dönemde etnik kimlikler ulusal birliğe tehdit olarak görülmüştü. Kürt kimliği, çoğu zaman modernleşmeye direnç gösteren feodal yapılarla eşleştirilmişti. Bu dönemde uygulanan politikalar, Prof. Dr. Mesut Yeğen'in tanımıyla "inkâr, asimilasyon ve yeniden tanımlama politikalarının iç içe geçtiği bir vatandaşlık rejimi" olarak tezahür etmişti.

1925 sonrasında Kürtler tarafından gerçekleştirilen isyanlar, işte bu dönem politikalarına tepkilerin göstergesiydi. Şeyh Said ile arkadaşlarının idamı, Ağrı İsyanı ve Dersim Katliamı başta olmak üzere tüm isyanlar homojenleştirici ve baskıcı politikaların sonucu olarak yaşanmıştı. Ardından Şark Islahat Planı, sürgünler, zorunlu göçler gelmişti. Bu dönemde yaşananlar, Kürt toplumsal hafızasında derin izler bırakan bir siyasal şiddet repertuarı üretmişti. Bununla birlikte inkâr politikalarına karşı bir direniş zemini de ortaya çıkmıştı.

1950 sonrası çok partili siyaset ortamında Türkiye değişirken, Kürtlerin toplumsal konumu da değişmişti. Bu dönemde Kürt kimliğinin kamusal görünürlüğü artsa da baskıcı yaklaşım tam olarak sona ermemişti. Kentleşme, ekonomik göç ve Türkiye solunun yükselişi, Kürt gençliği arasında yeni bir siyasal bilincin oluşmasını ve 1960-70'lerde Kürt aydınları ve örgütlenmeleri kimliğin siyasi bir kategori olarak yeniden tanımlanmasını sağlamıştı.

70’li yılların sonlarından itibaren Kürt sorununun seyri de değişmişti. Kimlik inkârının sürekliliği, siyasal alanın daralması, 12 Eylül darbesinin yarattığı otoriter ortam ve özellikle Diyarbakır Cezaevi’ndeki ağır insan hakları ihlallerine karşı ortaya konan direnişin bir sonucu olarak Kürt sorunu, çok yönlü ve parçalı bir başlık olarak gündemde yer almaya başlamıştı. Bu dönem Kürt varlığının, kültürünün, anadilinin inkârı ve yaşanan baskılar karşısında bir halk direnci ve direnişi gelişmiş, Kürtlerin yoğunlukta yaşadığı bölge illeri yeniden sıkıyönetimle ve olağanüstü halle yönetilmeye başlanmıştı. Takip eden yıllarda binlerce köy boşaltılmış, milyonlarca insan yerinden edilmişti. Artık bir şiddet ve çatışma döngüsü gündemdeydi.

Öte yandan 1990’lar aynı zamanda Kürt siyasetinin parlamenter alanda da görünür olduğu bir dönemdi. HEP, DEP ve HADEP gibi partilerin ardı ardına kapatılması, Türkiye'de siyasal çoğulculuğun sınırlarını gösterirken, Kürt toplumunda siyasal temsil kapasitesinin genişlemesine engel olunamamıştı. Bu dönemde Kürt sorunu, egemen akıl tarafından “terör sorunu” olarak tanımlanarak, Kürtlere dönük yaklaşım bu tez üzerinden sert güvenlikçi politikalarla yürütülürken, Kürt-Türk ilişkileri de bu hukuk ve demokrasi dışı yaklaşımla sürekli tahrip edildi.

Bölgesel Eşitsizlik ve Ekonomik Gerçekler

Cumhuriyet’in kuruluşundan itibaren bölgesel eşitsizlik, ulus devlet inşasının bir yan ürünü değil adeta kurucu unsurlarından biri olmuş, Kürtlerin yoğunluklu olarak yaşadıkları bölgenin ekonomik olarak geri bırakılması veya belirli bir bağımlılık ilişkisi içinde tutulması tarihsel süreçte siyasal denetimin bir aracı olarak da işlev görmüştür. Bölgesel eşitsizlikler, kalkınma politikalarının bilinçli bir tercihi olmanın ötesinde, Kürt sorununu çözümsüzlük sarmalında tutan kalıcı bir sonuçtu aynı zamanda.

Erken Cumhuriyet döneminde İzmir İktisat Kongresi ile başlayan milli burjuvazi yaratma hamlesi coğrafi olarak Batı Anadolu ve Marmara’ya odaklanmış, Kürtlerin yoğun olarak yaşadıkları bölge illeri ekonomik entegrasyonun sağlanacağı bir pazar olmaktan ziyade idari ve askeri kontrolün tesis edilmesi gereken bir güvenlik sahası, bir çeşit müstesna bölge olarak kodlanmıştır.

1925 Şark Islahat Planı ve sonrasında kurulan Umumi Müfettişlikler, bölgenin ekonomik yapısını “dışa kapalı, sermaye birikiminin olmadığı, salt hammadde kaynağı olarak kullanılacak” bir yapı olarak kurgulamıştır. Abidin Özmen ve İsmet İnönü’nün bölgeye dair raporlarında da açıkça seçilebilen ekonomik kalkınmanın “Türklüğe temessül” aracı olarak

kullanılması, aksi takdirde ekonomik gücün siyasi bir tehdide dönüşebileceği endişesine uygun olarak yatırım diye adlandırılan Fevzipaşa-Diyarbakır hattı gibi demiryollarının işlevi de askeri sevkiyatın hızlandırılması ve Ergani bakırı gibi madenlerin batıya taşınmasından ibaret tutulmuştur.

1927-35 Umumi müfettişliğin uygulandığı iller

1960 sonrası kurulan Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), bölgesel eşitsizliği bilimsel verilerle resmi olarak kayda geçirmiştir. DPT raporlarında Kürtlerin yoğunluklu olarak yaşadıkları bölge, Kalkınmada Öncelikli Yöreler statüsüne alınsa da uygulanan İthal İkameci Sanayileşme (İİS) modeli, pazarın ve altyapının gelişkin olduğu batı illerini merkeze alarak faaliyet yürütmüştür.

Bu dönemde Sümerbank, Et ve Balık Kurumu, Tekel, Çimento fabrikaları gibi Kamu İktisadi Teşebbüsleri yatırımları yapılmışsa da bu yatırımlar yapısal bir dönüşüm yaratmaktan çok devletin bölgedeki varlığını hissettiren ve istihdamı siyasi patronaj ağlarıyla dağıtan mekanizmalar olarak işlev görmüştür. 70'lerde bölgenin kaderini değiştirecek bir "entegre kalkınma projesi" olarak sunulan Güneydoğu Anadolu Projesi de gerek ekonomik gerek siyasal sebeplerle önceliğini hidroelektrik santrallere ve barajlara vermiş, böylece bölgenin su kaynaklarının ülkenin enerji ihtiyacını karşılaması dışında projenin başka bir ekonomik çıktısı olmamıştır.

1990'larda uygulanan OHAL rejimi, üç binden fazla köyün boşaltılması ve zorunlu göç politikası, bölge ekonomisinin bel kemiği olan tarım ve hayvancılığı çökertmiştir. Üretimden

koparılan milyonlarca insan, nispeten daha büyük illerin kent çeperlerine ve batı metropollerine göçmek zorunda bırakılarak kaba işgücü ordusuna ve kent yoksullarına dönüştürülmüştür.

Yayla yasakları ve gıda ambargoları kırsal ekonomiyi hedef almış, bölge kendi kendine yeten bir yapıdan dışa bağımlı ve tüketici bir yapıya evrilmiştir. Bu dönemde ortaya çıkan koruculuk sistemi, devlet destekli yeni bir rant ekonomisi yaratmış, toplumsal dokuyu ve ekonomik ilişkileri zehirlemiştir. Kürt sorununun çözümsüzlüğünün bir sonucu olan bu tablo, aradan geçen on yıllar boyunca toplumsal ve iktisadi tahribat telafi edilmediği gibi kümülatif bir şekilde artarak bugüne taşınmıştır.

2026 yılına girerken Türkiye ekonomisinin genel görünümü, yüksek enflasyon ve gelir dağılımı bozukluğu ile karakterize edilse de bu krizin bölgesel dağılımı da açıkça asimetriktir. TÜİK, BDDK, SGK ve Bakanlık verileri, "Batı" ile "Doğu" arasında derin uçurumlar olduğunu kanıtlamaktadır. Merkezi Yönetim Bütçe Kanunu Teklifi, yalnızca rakamların alt alta sıralandığı teknik bir metin değil iktidarların siyasal tercihlerinin, sınıf karakterinin ve Kürt sorununa yaklaşımının kristalize olduğu ülke ekonomisinin içinde bulunduğu yapısal krizin, ülkenin demokratikleşme sorunuyla olan kopmaz bağını ortaya koyan temel politik belgelerden biridir.

TÜİK'in il bazında GSYH verileri incelendiğinde, Türkiye'nin ekonomik coğrafyasının kutupları ve mekânsal adaletsizlik gözler önüne serilmektedir. İstanbul, Kocaeli ve Ankara'da kişi başına düşen milli gelir Türkiye ortalamasının yüzde 40-50 üzerindeyken; Van, Muş, Bitlis, Hakkari (TRB2 Bölgesi) ve Mardin, Batman, Şırnak, Siirt (TRC3 Bölgesi) Türkiye ortalamasının yarısına bile ulaşamamaktadır. İstanbul'da kişi başına gelir 21.000 doları aşmışken, Van ve Ağrı'da bu rakam 4.500 dolar seviyesinde seyretmektedir. Aradaki fark yaklaşık 5 kattır.

Türkiye'de bölgeler arası gelir farkı OECD ülkeleri arasındaki en yüksek oranlardan biridir. Kürtlerin yoğun olarak yaşadıkları bölge illeri sadece yoksul değil aynı zamanda gelir dağılımının da en dengesiz olduğu yerler arasındadır. Bu durum Kürtlerin yoğunluklu olarak yaşadıkları bölgedeki sınırlı sermayenin devlet ihaleleri ve koruculuk sistemi üzerinden zenginleşen dar bir kesimin elinde toplandığını, geniş halk kitlelerinin ise derin bir yoksulluk yaşadığını göstermektedir.

İBBS Düzey 2 Bölgesi	Kişi Başına GSYH Endeksi (TR=100)	GSYH'den Aldığı Pay (%)
TR10 (İstanbul)	160+	30.4
TR42 (Kocaeli, Sakarya...)	145	11.2
TRB2 (Van, Muş, Bitlis, Hakkari)	36	0.8
TRC3 (Mardin, Batman, Şırnak, Siirt)	41	1.1
TRA2 (Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan)	39	0.7

Bu tablodaki veriler 2026 Bütçesinin de temelini oluşturan ekonomik yapının özetidir. Toplam nüfusun yaklaşık yüzde 15-20'sini oluşturan Kürtlerin yoğunluklu olarak yaşadıkları iller, milli gelirden yüzde 5'in altında pay almaktadır. Bu tablo kader değil tercihtir.

Bölgesel eşitsizliğin en yakıcı sonucu, istihdam alanında görülmektedir. İşsizlik, bölge için konjonktürel değil yapısal ve kronik bir hal almıştır. TÜİK'in resmi işsizlik oranları dahi bölgedeki vahim tabloyu gizleyememektedir.

Türkiye genelinde yüzde 8-9 bandına gerileyen resmi işsizlik, TRB2 (Van, Muş, Bitlis, Hakkari) ve TRC3 (Mardin, Batman, Şırnak, Siirt) bölgelerinde halen yüzde 17-18 seviyeleriyle Türkiye ortalamasının iki katıdır. Ancak "iş aramaktan ümidini kesenler" de dahil edildiğinde (Geniş Tanımlı İşsizlik/Atıl İşgücü), bölgedeki gerçek işsizlik oranının çok daha vahim boyutlarda olduğu bağımsız araştırmalarla ortaya konmaktadır.

Bölge nüfusu, Türkiye'nin en genç nüfusudur ancak istihdam politikalarındaki başarısızlık ve ayrımcılık nedeniyle bu potansiyel bir "sosyal patlama" riskine dönüşmüştür. Genç işsizliği Hakkari, Şırnak ve Batman'da yüzde 30-35 bandında seyrederken "ne eğitimde ne istihdamda" olan gençlerin oranı bu illerde yüzde 40'ları aşmaktadır. Kadınların işgücüne katılım oranı ise yüzde 17-20 seviyelerinde kalarak, Türkiye ortalamasının (yüzde 36) yarısı kadar bile değildir. Kreş, yaşlı bakım merkezi gibi sosyal devletin sunması gereken hizmetlerin eksikliği kadınları ev içi emeğe hapsetmektedir. Bölgedeki istihdamın büyük çoğunluğu da

kayıt dışıdır. Tarım ve hizmet sektöründe çalışanların sosyal güvencesi yoktur. Bu durum emeklilik hakkından mahrum, geleceksiz bir çalışan sınıfı yaratmaktadır.

Kürtlerin yoğunlukla yaşadığı illerde bölgesel eşitsizliğin yalnızca ekonomik göstergelerde değil sosyal devlet hizmetlerinin tüm alanlarında derinleştiği açıktır. Bölgesel eşitsizliğin gündelik hayata en sert yansıdığı iki temel alan sağlık ve eğitimdir. Bu iki hizmet yurttaşların insan onuruna yakışır yaşam koşullarına erişimi ve nitelikli kamusal hizmet hakkı açısından kritik eşiklerdir. Gelinen aşamada bölgesel eşitsizlik, ekonomik farklılıkların ötesinde temel haklara erişimin sistematik biçimde sınırlandığı bir hak yoksunluğu düzeni olarak ortaya çıkmaktadır.

Sağlık Personeli Dağılımı ve Eşitsizlik Göstergeleri

Bölge Kodu	**Bölge İlleri**	**100.000 Kişiye Düşen Hekim Sayısı**	**Uzman Hekim Başına Düşen Nüfus**	**Hastane Yatak Doluluk Oranı (%)**
TR51	Ankara	385	850	%65
TR10	İstanbul	320	1.100	%68
TR31	İzmir	305	1.250	%62
TR42	Kocaeli, Sakarya...	210	1.900	%70
TRB2	Van, Muş, Bitlis, Hakkari	112	3.400	%92
TRC3	Mardin, Batman, Şırnak, Siirt	118	3.100	%88
TRC2	Şanlıurfa, Diyarbakır	125	2.900	%85
TRA2	Ağrı, Kars, Iğdır	105	3.600	%90

Tabloda da görüldüğü üzere sadece Ankara'da 100.000 kişiye düşen hekim sayısı 385 iken Van-Muş-Bitlis-Hakkari'yi kapsayan TRB2 bölgesinin tamamında bu sayı 112'dir. Uzman hekim başına düşen nüfus ise Ankara'da 850 kişiden bölgede 3.400 kişiye çıkmaktadır.

Bu farkın tesadüfi bir sonuç olmadığı ve/veya "doktorların bölgeye gitmek istememesi" ile açıklanamayacağı aşikardır. Sistematik ayrımcılık, çatışmalı süreç, güvenlik soruşturmalarını esas alan atama mekanizmaları ve kalıcı istihdam politikalarının uygulanmaması bölgeyi sağlık personeli açısından bir "sürgün yeri" haline getirmiştir. Devletin bölgedeki sağlık politikası kalıcı istihdam ve altyapı yatırımı yerine "mecburi hizmet" yasasıyla geçici personel atamaya dayalı olduğundan, sağlıkta kurumsal hafıza oluşması mümkün olmamış bölge halkı nitelikli sağlık hizmetine erişim hakkı için de -bir kez daha- batı illerine gitmek zorunda bırakılmıştır.

Bölgelere Göre Eğitim Göstergeleri

Bölge / İl	**Derslik Başına Düşen Öğrenci Sayısı (Ort.)**	**Öğretmen Başına Düşen Öğrenci Sayısı**	**İkili Eğitim (Sabahçı/Öğlenci) Oranı**
Türkiye Ort.	24	19	%18
TRB1 (Malatya...)	22	17	%12
TR21 (Tekirdağ...)	20	16	%5
TRC2 (Şanlıurfa...)	48	32	%60
TRC3 (Şırnak...)	45	29	%65
TRB2 (Van...)	42	28	%58
İl: Şırnak	52	35	%70

Eğitim alanındaki eşitsizlikler de aynı politikanın bir başka dışavurumudur. Görüldüğü gibi Tekirdağ'da derslik başına düşen öğrenci sayısı 20 iken Şırnak'ta bu sayı 52'ye yükselmektedir. Yine öğretmen başına düşen öğrenci sayısı batıda 16 iken Şanlıurfa'da 32'ye çıkmaktadır. Bölgenin birçok ilinde ikili eğitim oranının yüzde 60-70 seviyesinde olması fiziki altyapı eksikliğinin artık kronikleştiğini göstermektedir. Bu eşitsizlik yalnızca fiziki kapasite ya da öğretmen açığı ile açıklanamaz. Anadilinde eğitim hakkının yokluğu, zorunlu hizmet politikalarıyla bölgeye atanan öğretmenlerin sürekli sirkülasyonu ve kalabalık sınıf yapısı çocukların eğitim hakkını fiilen kullanamaz hale getirmiştir

2026 Yılı Yatırım Programı incelendiğinde bölgeye ayrılan kamu yatırımlarının niteliği, bölgesel eşitsizliğin politik karakterini ele vermektedir. Batı bölgelerine yapılan yatırımlar ağırlıklı olarak İmalat Sanayi, Teknoloji, Ulaştırma (Metro/Hızlı Tren) ve Eğitim alanlarında yoğunlaşırken; Kürtlerin yoğun yaşadıkları bölge illerine yapılan yatırımların aslan payını "Güvenlik" (Kalekol, Güvenlik Yolları, Cezaevleri) ve "Enerji" (Barajlar) almaktadır. Yapılan ulaştırma yatırımları dahi ticari lojistikten ziyade askeri hareketliliği kolaylaştıran güvenlik yolları niteliğindedir.

Bölgesel eşitsizliklerin bu denli kalıcı ve derin olmasının tek sorumlusu, ekonominin kendi iç dinamikleri değildir. Esas neden Kürt sorununun ele alınış biçiminde yatmaktadır. Bölge ekonomisi, bilinçli bir siyasi tercihle güvenlik bürokrasisinin bir uzantısı haline getirilmiştir. Kamu ihaleleri, altyapı projeleri ve istihdam politikaları yerel halkın ihtiyaçlarına göre değil merkezin güvenlik kaygılarına göre şekillendirilmektedir.

2026 Bütçesi de mevcut haliyle bölgesel eşitsizlikleri sürdüren, güvenlik harcamalarını önceleyen ve Kürt sorununun çözümsüzlüğünden beslenen bir zihniyeti içinde barındırmaktadır. Bu tablonun değişmesi, teknik düzenlemelerden ziyade politik bir paradigma değişikliğini zorunlu kılmaktadır.

Bölgesel eşitsizlik, ekonomik teşvik paketleriyle veya "yol yaptık" söylemleriyle giderilemez. Kürt sorununun demokratik çözümü "Barış Temettüsü" (*Peace Dividend*) sağlayarak savunma sanayine ve çatışmaya ayrılan milyarlarca doların eğitime, sağlığa ve üretime aktarılmasını sağlayacak; bölge ekonomisi kendi dinamikleriyle ayağa kalkarken Türkiye'nin genel refahına da devasa bir katkı sunacaktır. Bütçe hakkı aynı zamanda bir mekânsal adalet ve barış hakkı talebidir.

İşsizlik ve Yoksulluk

Türkiye'de uzun yıllardır çözümsüz bırakılan Kürt sorunu yalnızca siyasal, sosyal ve kültürel alanlarda değil, ekonomik yaşamın en temel göstergelerinde de derin eşitsizlikler yaratmıştır. Bu nedenle Kürt sorunu salt bir güvenlik meselesi değildir, aynı zamanda ekonomik yoksunluğu ve yoksulluk döngüsünü kurumsallaştıran bir sistem halini almıştır. Kürtlerin yoğunlukla yaşadığı bölge illeri başta olmak üzere Türkiye'de yaşanan işsizlik, göç, kadın yoksulluğu ve gelir eşitsizliği Kürt sorununun çözümsüzlüğünün veya barışın yokluğunun ekonomik izdüşümleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle Kürt sorununun çözümü sadece gerekli demokratik-siyasal dönüşümleri sağlayarak değil, bunun yanı sıra tarihsel süreçte ortaya çıkan ekonomik eşitsizlikleri ve adaletsizlikleri de ortadan kaldırarak çözülebilecek bir sorundur.

Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı bölge illerinde yıllardır süren güvenlikçi politikalar, geri bıraktırılma yaklaşımı, merkeziyetçi, eşitsiz yatırım anlayışı ve bölge halklarının karar alma süreçlerine dahil edilmemesi gibi faktörler işsizliği, yoksulluğu ve üretim yoksunluğunu bölge özelinde daha da bariz bir şekilde ortaya çıkarmıştır. Günümüzde tercih edilen politikalar bu durumu yeniden üretmeye devam ederken, eşitsizlik yıllar geçtikçe daha da artmaktadır.

Kürt sorununun çözümsüzlüğündeki ısrar hem bölgesel kalkınmayı engellemiş hem de bölge halklarını iktisadi anlamda devlete bağımlı kılan bir mekanizma halini almıştır. Bu eşitsizlik, TÜİK'in ve DİSK-AR'ın yayımladığı verilerle de açıkça görülmektedir. Kürt nüfusun yoğun yaşadığı iller gelir, istihdam, eğitim ve sosyal refah göstergelerinde sistematik biçimde geride bırakılmıştır. Bu tablo doğrudan "çözümsüzlük politikasının" bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır.

TÜİK'in 2024 yılı *Gelir Dağılımı İstatistikleri*'ne göre Türkiye'de en yüksek gelir diliminde yer alan yüzde 20'lik kesim toplam gelirden yüzde 48,1 pay alırken, en düşük gelir grubunda yer alan yüzde 20'lik kesim yalnızca yüzde 6,3 pay alabilmektedir. Uzun yıllardır kaynakların şeffaf bir şekilde yönetilmemesi, güvenlikçi politikalar ve çatışma ekonomisi Türkiye'de gelir dağılımı adaletini daha da bozmuş, bu eşitsiz dağılımdan Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı iller daha çok nasiplenmişlerdir. Gelir dağılımın bölgesel boyutunu incelediğimizde en düşük gelire sahip illerin tamamının Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı bölge illerinden oluştuğu görmekteyiz.

Yine TÜİK'in 2024 yılı *Gelir Dağılımı İstatistikleri*'ne göre, Türkiye'de yıllık ortalama eşdeğer hane halkı kullanılabilir fert geliri 187 bin 728 TL iken, İBBS 2. Düzey bölgeleri

itibarıyla en yüksek olduğu bölge 257 bin 891 TL ile TR10 (İstanbul) bölgesi olmuştur. Bu bölgeyi, 248 bin 285 TL ile TR51 (Ankara) bölgesi ve 225 bin 758 TL ile TR21 (Tekirdağ, Edirne, Kırklareli) bölgesi izlemiştir.

En düşük yıllık ortalama eşdeğer hane halkı kullanılabilir fert geliri ise 91 bin 818 TL ile TRB2 (Van, Muş, Bitlis, Hakkâri) bölgesinde gerçekleşmiştir. Bölgeyle batı illeri arasındaki gelir skalası genelde bu eğilimdeyken İstanbul ile bölge illeri arasında yaklaşık 3 kat fark vardır.

Yine TÜİK'in 2025 Eylül *Hanehalkı İşgücü Araştırması*'na göre mevsim etkisinden arındırılmış dar tanımlı işsizlik oranı yüzde 8,6 iken DİSK-AR'ın geniş tanımlı hesaplamasına göre gerçek işsizlik yüzde 28,6 olarak gerçekleşmiştir. Geniş tanımlı işsiz sayısı 11 milyon 705 bin kişiye ulaşırken son bir yılda 1 milyon 255 bin kişi daha işsizler kervanına katılmıştır. Kadın işsizliği yüzde 38,3 olarak ölçülürken, işsizlerin yüzde 84'ü işsizlik ödeneğinden yararlanamamaktadır. Dicle Kalkınma Ajansı bölgesinde istihdam oranı yüzde 37,5 iken Trakya bölgesinde bu oran yüzde 54,5'tir.

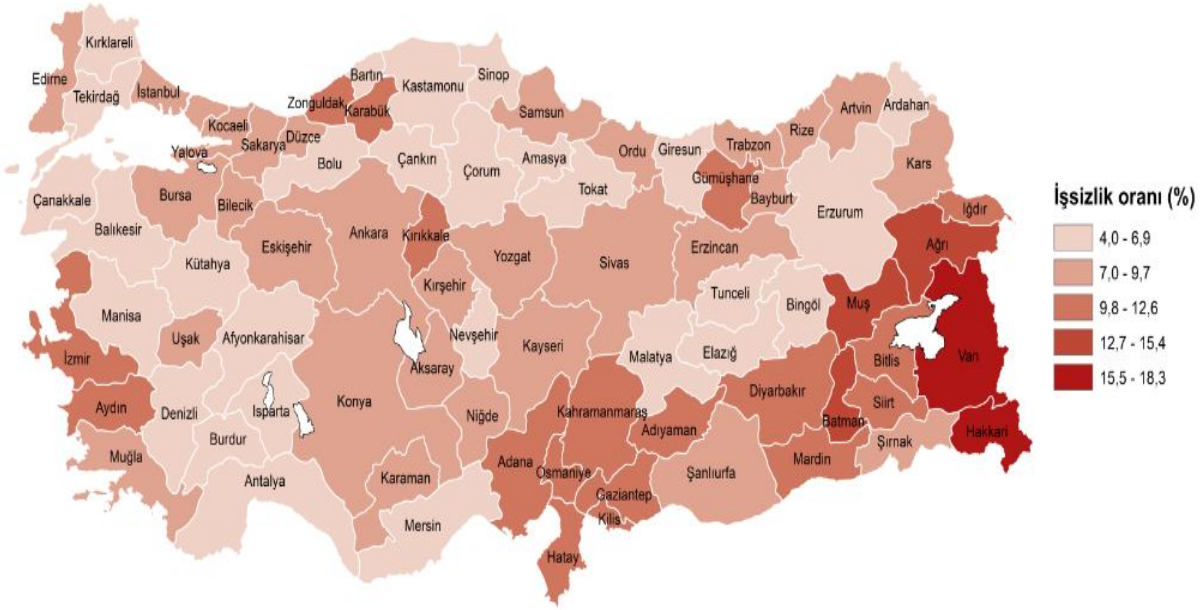

Türkiye'nin işsizlik tablosu böyle iken yoksulluk tablosu da her geçen daha kötüye gitmektedir. Eurostat'ın 2024 verilerine göre, Türkiye'de yoksulluk riski altındaki nüfus oranı yüzde 22,6'dir yani yaklaşık 18,7 milyon kişi temel yaşam koşullarını karşılayamamaktadır. Genç nüfusta (15-24 yaş) yoksulluk riski yüzde 21,2'dir. Bu, yaklaşık 2,87 milyon genci kapsamaktadır. Bu oranlar AB ortalaması olan yüzde 16,2'nin oldukça üzerindedir.

Eurostat verilerinin yanı sıra Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın sosyal yardım verileri de 2024 itibariyle yaklaşık 20 milyon yurttaşın bu yardımlara muhtaç hale geldiğini göstermektedir. Bu tablo, kaynakların sosyo-ekonomik ihtiyaçlar yerine silaha ve savunmaya harcanmasının, yoksulluğu geçici çözümlerle yönetme yaklaşımının ve Kürt nüfusunun yoğun yaşadığı illerdeki yatırım ve üretim kapasitesinin gerektiği gibi kullanılmamasının uzun vadeli ekonomik etkileri olarak ortaya çıkmaktadır.

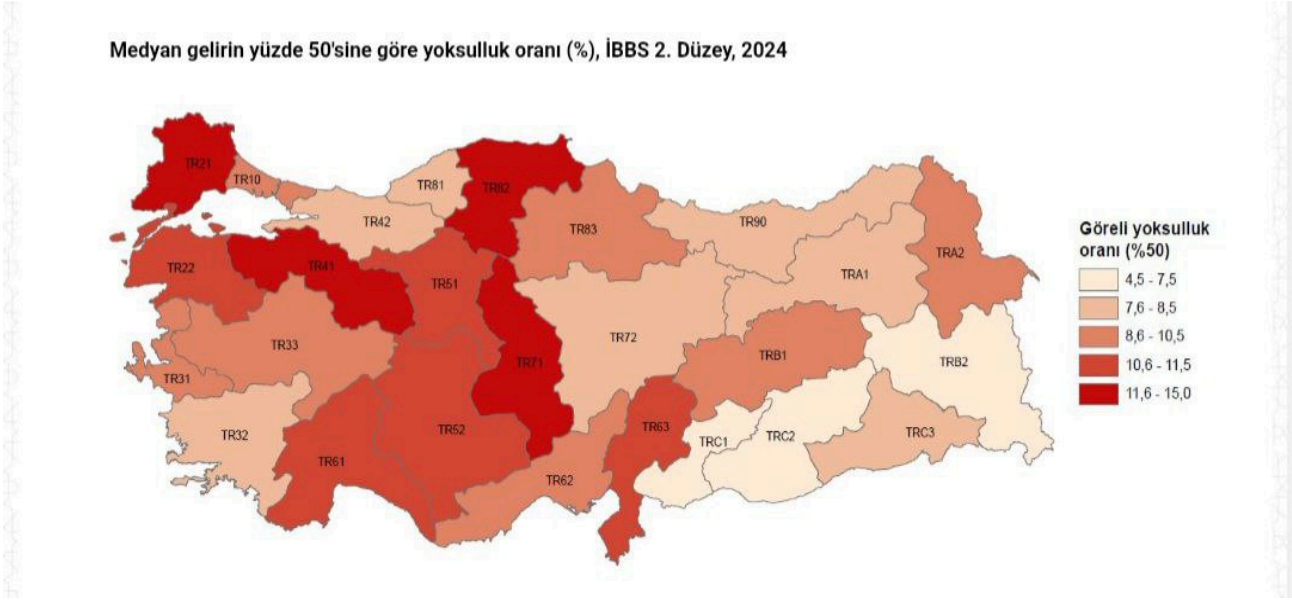

Kürt nüfusun yoğun yaşadığı bölge illerinde tarım ve hayvancılığın çökertilmesi, köy boşaltmaları, zorunlu göçler ve güvenlik odaklı politikalar, bölgesel yoksulluğu kalıcı hale getirmiştir. Genç nüfusun büyük kısmı güvencesiz işlerde çalışmakta ve yerel üretim yapamamakta, bu durum yalnızca bölgesel bir sonuç doğurmamakta, Türkiye genelinde ekonomik eşitsizliğin derinleşmesine yol açmaktadır.

Kürt sorununda uzun yıllardır devam eden çözümsüzlük sadece bölgesel değil, tüm Türkiye'de işsizlik ve yoksulluğun yapısal olarak derinleşmesine yol açmıştır. Güvenlik odaklı politikalar ve merkezi yönetim öncelikleri, yerel üretim kapasitesini yok etmiş, genç ve kadın işsizliğini artırmış, milyonlarca insanı ekonomik güvencesizlik ve sosyal yardıma bağımlı hâle getirmiştir. Bu durum, yalnızca Kürt nüfusun yoğun yaşadığı illeri değil, tüm ülkeyi etkileyen bir ekonomik çöküşün, toplumsal eşitsizliğin ve emek sömürüsünün yayılmasına zemin hazırlamaktadır.

Türkiye'de emeğin değersizleştirilmesi, özellikle güvencesiz ve geçici işlerde çalışan kesimler için derin bir yoksulluk döngüsüne dönüşmüştür. Mevsimlik tarım işçiliği bu sömürü zincirinin en görünür halkalarından biridir. Düşük ücretler, sosyal güvence eksikliği, sağlıksız barınma alanları, uzun çalışma saatleri ve ağır iş yükü, bu işçilerin "ucuz emek deposu" olarak görülmesine yol açmaktadır. Tarımsal üretimin omurgasını oluşturmalarına rağmen, temel insan haklarından yoksun bırakılan mevsimlik işçiler hem ekonomik hem de sosyal politikalardaki ihmallerin en ağır sonuçlarını yaşamaktadırlar.

Mevsimlik tarım işçilerinin önemli bir çoğunluğunu oluşturan Kürt emekçiler ise bu tabloyu çok daha ağır biçimde deneyimlemektedir. Bölgesel eşitsizlikler nedeniyle çalışmak için memleketlerinden uzaklaşmak zorunda kalan bu işçiler, yalnızca ekonomik sömürüye değil, aynı zamanda ırkçı saldırılara, toplumsal dışlanmaya ve kimlik temelli ayrımcılığa maruz kalmaktadır. Çadırlarda insanca yaşam koşullarının sağlanmaması, çocukların eğitime erişiminin kesilmesi ve kadın işçilerin hem tarlada hem ev içi yük altında ezilmesi, Kürt mevsimlik tarım işçilerinin maruz kaldığı yapısal adaletsizliği daha da derinleştirmektedir. Bu nedenle mevsimlik tarım işçiliğinin sorunları, yalnızca ekonomik düzenlemelerle değil, eşit yurttaşlık, sosyal adalet ve insan hakları temelinde kapsamlı bir politika dönüşümü ile ele alınmalıdır.

Aynı zamanda Türkiye ekonomisinde silahlanma ve güvenlikçi politika harcamalarına ayrılan kaynaklar üretim ve istihdama yönlendirilemeyerek halkın geniş kesiminin yoksullaşmasına sebep olmuştur. Bugüne kadar Kürt sorununun çözümsüzlüğü nedeniyle güvenlikçi politikalara harcanan yüz milyarlarca dolar bölgesel eşitsizliklerin giderilmesine ve kamu hizmetlerine yönlendirilseydi hem bölgesel hem de ulusal düzeyde işsizlik ve yoksulluk sorunu çözülebilir veya önemli ölçüde azaltılabilirdi.

Bugün itibariyle, özellikle bölge özelinde, işsizlik ve yoksulluk gibi ekonomik temelli sorunları kalıcı biçimde azaltmak ancak demokratikleşme, dezavantajlı bölgelere yapılacak kamusal yatırımlar ve sosyo-ekonomik adaleti sağlayacak politik yaklaşımlarla mümkündür. Zira bölgesel eşitsizlikler sadece merkezden belirlenen/dayatılan projelerle değil, yereldeki halkların kararları doğrultusunda biçimlenmeli ve ayrıca yerel yönetimler, sivil toplum örgütleri ve üretici birlikleri gibi kurumların katılımı sağlanmalıdır.

Çözüm için tarım, hayvancılık, tekstil ve küçük sanayi alanlarında yerel kooperatifler desteklenmeli, kadınlar ve gençler girişimcilik açısından özel programlarla teşvik edilmeli ve kırsal üretim yeniden canlandırılarak kamusal yatırım politikaları adaletli ve eşitsizlikleri azaltacak bir şekilde yeniden belirlenmelidir. Ayrıca Türkiye'deki ekonomik ve toplumsal

krizlerin ilk elden çözümü barış, bölgesel adaletin tesisi ve üretim politikalarıyla mümkün olacaktır.

Ekolojik Talan

Türkiye'de Kürt sorununun uzun yıllara yayılan çözümsüzlüğünün sonuçları, çoğu zaman siyasal, ekonomik, hukuksal ve toplumsal boyutlarıyla ele alınsa da bu sürecin bir diğer önemli boyutunu da ekolojik yıkım oluşturmaktadır. Çatışma dönemlerinde doğaya yönelen şiddet, tesadüfi ve dolaylı bir sonuç olmaktan ziyade, bir stratejinin bilinçli bileşeni haline gelmekte, iktidarlar için korunması öncelikli olmayan doğa varlıkları yok edilmesi gerekenler listesine eklenmektedir. Orman yangınlarından geniş ölçekli ağaç kesimlerine, meraların ve yaylaların erişime kapatılmasından zehirlenen toprağa, su kaynaklarının tahrip edilmesinden güvenlik barajlarına, bütün bunlar yaşamın maddi zemininin belirgin bir biçimde sistematik şiddetin bir parçası haline getirilmesinin örnekleridir.

Birçok bölgede hayvancılık ve tarımsal üretim için kritik önemdeki meralar daralmış, geleneksel otlatma ve geçim pratikleri sürdürülemez hale gelmiştir. Kırsal ekonominin temel dayanakları hedef haline gelmiş, bölge halkının doğa ile kurduğu bağın koparılmasına hizmet etmiştir.

Yıllara yayılmış bir pratik olarak karşımıza çıkan orman yangınları, gerçekleştiği bölgelerin ekosisteminde derin yaralar açmıştır. Güçlü bir şekilde toprağa tutunan, kökleri derine inen, erozyonu önleyen ve yer altı sularının zenginliği açısından önemli olan ağaç örtüleri, yangınlarda zarar görerek söz konusu işlevleri yerine getirememektedir. Biyolojik çeşitliliği olumsuz etkilemesi ve ağaçların azalmasının yanı sıra bütün yaban hayatının da yok olmasına sebebiyet vermektedir. Bu durum basite indirgenmiş bir sebep sonuç ilişkisi olarak görülmemeli, bölgede yaşayanların deneyimlerinde açığa çıkan çeşitli boyutları ile değerlendirilmelidir.

Yangınlar bölge halkının aşina olduğu bir "uygulama" olarak karşımıza çıksa da halkın ormanlar ile kurduğu ilişki çok yoğundur. Kuruyan ağaçların toplanması orman sağlığı açısından önemli, çıkan yangınlarda yayılmayı önlemede etkili, halkın kullanımı için işlevlidir. Yaban meyvelerinin gelir elde etmede yardımcı ve de orman çeperlerinin hayvan otlatma açısından kıymetli olduğu bir yaşam söz konusu iken, yangınların sıklığı ve uzun süreliliği söz konusu pratikleri sekteye uğratmakta, bölge halkının yaşam olanaklarını elinden almakta ve en nihayetinde ekolojik olarak korkunç bir yıkım karşımıza çıkmaktadır.

Yaşamı ileriye taşıyacak yegâne şeyin doğal yaşam olduğu dikkat alındığında, bölge halkı yaşam alanlarını korumak için istikrarlı bir çaba içerisindedir. Günler süren yangınlara kendi olanaklarıyla müdahale etme çabası, her ne kadar 5-10 yılda bir tekrar yakılsa da yanan ormanlık alanları yeniden yeşertme ısrarı doğa ile kurulan yaşamsal bağın koparılmasına müsaade edilmediğinin, doğayı katlederek korku siyasetinin yaygınlaştırılmasına geçit verilmediğinin göstergeleridir.

Bugün gelinen aşamada, orman varlıkları ne yazık ki başka biçimlerde de tahrip edilmektedir. İnsan-doğa ilişkisi dendiğinde sermayenin penceresinden bakan ve doğayı stratejik yönelimde metaya dönüştürerek, tarihsel tahakkümü esas alan akıl, yeni yok etme biçimlerini yürürlüğe koymaktadır. Yangınlarla tahrip edilen alanlar bu kez kesim, taşımacılık ve maden projeleri için "uygun" mekânlara dönüştürülmektedir.

Yakmadan kesmeye uzanan bir hatta geçişle birlikte sistematik olarak yıllara yayılmış bir ağaç kıyımı gerçekleştirilmekte, Google'ın uydu görüntülerinde bile bu durum görülebilmektedir. Yıllarca inkâr edilmesine rağmen, uzun kamyon kuyruklarıyla ağaç kütüklerinin nakledildiği görüntüler, sahibinden.com üzerinden yapılan satışlar, hukuki mücadelede hukukun koruma işlevini göz ardı etmesi, ekolojik tahribatın nasıl kurumsallaşmış bir rant zincirine evrildiğini göstermektedir.

Bu dönüşümün bir diğer geri döndürülemez boyutu ise madencilik faaliyetlerinde kendini göstermektedir. Ekim 2025 itibarıyla, Maden ve Petrol İşleri Genel Müdürlüğü (MAPEG) web sitesinde 4.101'i arama ve 9.716'sı işletme olmak üzere toplamda aktif 13.817 maden ruhsatı olduğu görülebilmektedir.

2026 yılı bütçesinde ise 1.850 arama ve 680 işletme ruhsatı verilmesi hedeflenmektedir. Türkiye'nin dört bir tarafı hali hazırda talandan payını alırken, Kürtlerin yoğun yaşadığı bölgelerde dağlar, vadiler, ormanlar yeni bir talan döngüsünün hedefi haline gelmiştir. Ağrı'dan Erzincan'a, Cudi, Gabar ve Herekol'dan Munzur kanyonlarına, Mardin Mazıdağı'ndan Şırnak'ın yüksek platolarına uzanan geniş bir hat altın, krom, kalker ve bakır madenciliği için parsel parsel ruhsatlandırılmış durumdadır. Bu ruhsatların büyük bir yüzdelik dilimi ormanlık alanları kapsamakta, bölge halkına herhangi bir fayda sağlamadığı gibi, geriye yalnızca kısa sürede yok edilen dağlar, kirlenen dereler ve tarımsal üretimi felç eden ağır metal birikimler bırakılmaktadır.

Patlatmalı madencilik sonucu ortaya çıkan toz, gürültü ve kimyasal kirlilik bölge arazisinin topoğrafyasını değiştirmekte, öte yandan toprağın verimliliğini, su kaynaklarının

sürekliliğini ve yaban hayatının bütünlüğünü tahrip etmektedir. Birçok köyde içme sularının bulanıklaşması, arı kayıplarının artması, meyve ağaçlarının kuruması ve hayvanların meralara çıkamaması, madenciliğin insana, toprağa, suya yönelmiş bir tehdit olduğunu özetler niteliktedir. Üstelik bu faaliyetler, maden şirketleri tarafından "çevresel etki yok" raporlarıyla görünmez kılınmaya çalışılmakta, halkın itirazları ise çoğu zaman idari ve hukuki mekanizmalar yoluyla etkisizleştirilmektedir.

Ekolojik tahribat yalnızca ormansızlaştırma ya da meraların erişime kapatılmasıyla sınırlı değildir. 2007'den itibaren "sınır güvenliği" gerekçesiyle inşa edilmeye başlanmış ve resmî belgelerde dahi adı "güvenlik barajı" olarak geçen projeler söz konusudur.[18]

Örneğin Şırnak Uludere'den Hakkâri Çukurca'ya kadar sınırı oluşturan hat içerisinde 11 barajdan oluşan bir zincir, derin vadileri su ile dolduran, canlı hareketliliğini sınırlamakla birlikte vadileri parçalayan, geçim pratiklerini kesintiye uğratan ve halkın doğa ile kurduğu tarihsel bağları kopartan bir mekânsal kontrol biçimini kalıcılaştırmaktadır.

Bu barajların oluşturduğu göller, tıpkı yangınlarda olduğu gibi, ekosisteme ciddi zararlar vermektedir. Suyun doğal yönü ve akış rejimi kesintiye uğramakta, öncesinde yaşam kaynağı olan topraklar ve yerleşim yerleri sular altında bırakılmakta, bölgedeki mikroklima düzeyi değişmekte, suyun durağanlaştırılmasıyla ısı, oksijen oranı ve besin döngüsü değiştiğinden çokça geniş bir canlı grubunun yaşam alanı daraltılmaktadır.

Benzer bir tahribat hattı, hidroelektrik santrallerinde (HES) de görülmektedir. HES projeleri, akarsuların doğal rejimini dar tüneller ve cebri borular içine hapsederek hem suyun ekolojik döngüsünü kesintiye uğratmakta hem de nehir boyunca uzanan yaşamı parçalayan çizgisel bir yıkım üretmektedir. Su akışının mevsimsel ve doğal döngülerden koparılması, endemik balık türlerinden sucul bitkilere kadar birçok canlı için ölümcül sonuçlar doğurmakta, akış aşağı köylerin tarımsal sulama olanakları azalmakta, suyun niteliği bozulmaktadır.

HES'lerin yarattığı yıkım, yalnızca suyun olumsuz etkilenmesi ile sınırlı değildir. İnşa süreçlerinin kendisi başlı başına bir ekolojik çöküş üretmektedir. Sarp coğrafyaları yararak açılan yollar, pek çok vadide ormanları ortadan kaldırmış, iletim hatları için dik yamaçlarda yapılan kesimler erozyonu ve toprak kaymalarını olağan hale getirmiştir. Dinamitli kazılar suyu, havayı ve toprağı aynı anda kirletirken, hafriyatın neredeyse her projede dere yataklarına

[18] Ayboğa, E. (2013). Türkiye'nin Baraj ve HES Politikaları Bağlamında Güvenlik Barajları. http://www.suhakki.org/2013/11/turkiyenin-baraj-ve-hes-politikalari-baglaminda-guven-lik-barajlari/#.WTQEYWjyiUk

dökülmesi sucul yaşamı çökerten bulanıklık, ısı değişimi ve oksijen azalması gibi etkileri tetiklemiştir. Öte yandan HES'lerin enerji üretimi gerekçesiyle kurulduğu pek çok vadi, şirketlerin özel mülkiyet ve işletme alanına dönüştürüldüğünden, halkın suya erişimi de fiilen kısıtlanmakta, böylece su, ekolojik bir varlık olmaktan çıkarak bir sermaye aracına ve denetim mekanizmasına dönüşmektedir.

Bunca yıkımın ardından, tahrip edilen her dağın, akışı kesilen her derenin, yakılan her ormanın doğaya yönelmiş bir şiddet olduğunu söylemek mümkündür. Max Horkheimer'ın "doğa üzerindeki egemenlik, insan üzerindeki egemenliği getirir" uyarısı, bugün tüm çıplaklığıyla önümüzde durmaktadır.

Kürt sorununun çözümsüzlüğünden beslenen doğayı tahakkümün nesnesi haline getiren akıl, yıllar boyunca toplumu da aynı şiddet döngüsüne mahkûm etmiş, yaşamın tüm alanlarını kontrol edilmesi gereken birer "güvenlik" meselesine indirgemiştir. Bu yüzden hakiki bir barış, ancak doğa ile kurulan ilişki tahakkümden arındığında, yaşamı taşıyan tüm varlıklarla eşitlikçi bir bağ kurulduğunda mümkündür. Dolayısıyla bugün ihtiyaç duyulan şey, çözümsüzlüğün ve yıkımın sürekliliğini değil, yaşamın sürekliliğini esas alan bir anlayıştır.

ÇÖZÜMSÜZLÜĞÜN EKONOMİK MALİYETİ

Kürt sorununun çözümsüzlüğünde 40 yıldan fazla bir süredir uygulanan güvenlikçi, iktisadi alt yapıyı tahrip eden gerek doğrudan gerekse dolaylı olarak yapılan harcamalar, devlet kaynaklarınca zaman zaman bol sıfırlı şekilde açıklansa da net bir tablo ortada yoktur.

2018'de dönemin Kültür ve Turizm Bakanı Numan Kurtulmuş, 1984'ten bu yana Türkiye'de savaş ve çatışma harcamalarını 1,5 trilyon dolar olarak belirtmiş, aynı meblağ bir yıl sonra 2019'da dönemin Başbakanı Binali Yıldırım tarafından da tekrar edilmiştir. Mayıs 2025'te ise Cumhurbaşkanı Erdoğan tarafından çatışma maliyetlerinin doğrudan ve dolaylı olarak 2 trilyon doları aştığı belirtilmiştir.

Uluslararası kurum ve kuruluşlar da 40 yıllık çatışmanın ekonomik maliyetini birçok araştırma ve rapor ile ortaya koymuştur. *Demokratik Gelişim Enstitüsü*'ne (DPI) göre Türkiye, bu süre zarfında 4 trilyon dolarını çatışmaya ayırmıştır.

Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu'nun Milli Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu toplantısında yaptığı sunum ise yukarıdaki verilerle ciddi paralellikler taşımaktadır. Konfederasyonun satın alma gücü ile küresel ortalamaları baz alarak yaptığı araştırmaya göre, savaş ve çatışmaların Türkiye'ye yıllık 140 ile 240 milyar dolarlık maliyeti söz konusudur. Yine konfederasyon yetkililerinin aktarımına göre, 100 milyar dolardan hesaplansa dahi, bu maliyetle her yıl en az 2 buçuk milyon konut, 12 adet Kuzey Marmara Otoyolu, 9 adet İstanbul-İzmir Otoyolu'nun yapılabilecek olması, ideolojik ve politik bir tercih olarak bugün de karşımızda bulunan bu ekonomi anlayışının halkların ve bireylerin yaşamından neler götürdüğünün majör tablosunu sunmaktadır.

Son 10 yıldır ilmek ilmek örülen "yeni güvenlik rejiminin" yansıması olan askeri harcamalar ve onun yol açtığı derinleşen yoksulluk ve artan işsizliktir.

Savunma sanayiinin, askeri sinai kompleksin her yıl bütçeden aldığı pay, tekno-milliyetçi propagandayla yoksulluk ve işsizlik görünmez kılınarak, yeni tür bir "kalkınma modeli" amacıyla artırılmıştır. Otoriter rejimin varlığı ile aralarında simbiyotik bir ilişki olan sermaye gruplarına aktarılan kaynaklar, bir nevi ulufe dağıtımına dönüştürülmekte ve devlet-i aliyyenin gizli bilgileri kategorisine alınarak detaylar halka açıklanmamaktadır. Astronomik düzeydeki kaynak aktarımlarının derinleşen ekonomik krizin temel sebeplerinden birisi olduğu ise tartışma götürmez bir gerçektir.

Silahlanmanın ve güvenlikçi politikaların ekonomi-politik maliyeti, geçmiş yıllarda olduğu gibi 2026 Bütçesinin de temel belirleyicisi olmuştur. Savunma ve güvenlik harcamaları kategorisine alınan 7 kurumun toplam bütçesi 2 trilyon liraya yakın bir meblağa erişirken 19 trilyona yakın olan merkezi bütçenin yüzde 10'undan fazlasına tekabül etmektedir. Buna Savunma Sanayii Destekleme Fonu'na ayrılan kaynak da dahil edildiğinde askeri ekonomiye direkt yapılacak harcamanın 2 trilyon 155 milyar lirayı aşacağı yani merkezi yönetim bütçesinin ise en az yüzde 11,4'üne denk geleceği belirtilmektedir.

	2024	2025	2026	TOPLAM
Milli Savunma Bakanlığı	440.496.960.000	623.899.190.000	822.930.177.000	**1.887.326.327.000**
Emniyet Genel Müdürlüğü	305.479.702.000	416.426.543.000	554.506.812.000	**1.276.413.057.000**
Jandarma Genel Müdürlüğü	189.693.588.000	261.262.624.000	375.056.157.000	**826.012.369.000**
İçişleri Bakanlığı	76.295.436.000	96.401.694.000	119.506.858.000	**292.203.988.000**
Milli İstihbarat Teşkilatı	17.447.418.000	28.896.461.000	39.495.902.000	**85.839.781.000**
Sahil Güvenlik Komutanlığı	11.517.337.000	16.766.308.000	23.093.023.000	**51.376.668.000**
Milli Güvenlik Kurulu Sekreterliği	286.061.000	380.778.000	590.052.000	**1.256.891.000**
TOPLAM	**1.041.216.502.000**	**1.444.033.598.000**	**1.935.178.981.000**	**4.420.429.081.000**

Mezkûr bütçe içerisinde, Millî Savunma Bakanlığı'na 822 küsur milyar lira; Emniyet Genel Müdürlüğüne 554 küsur milyar lira; Jandarma Genel Komutanlığına 375 küsur milyar lira; İçişleri Bakanlığına 119 küsur milyar lira; Milli İstihbarat Teşkilatına 39 küsur milyar lira; Sahil Güvenlik Komutanlığına 23 küsur milyar lira; Milli Güvenlik Kurulu Sekreterliğine 590 küsur milyon lira ayrılması planlanırken ayrıca 233 küsur milyar lira da Savunma Sanayii Destekleme Fonu'na ayrılmaktadır. Bu rakamlara örtülü ödenekten ayrılan paylar, sağlanan vergi muafiyetleri de dahil edildiğinde bütçedeki en büyük payın askeri sınai komplekse, silahlanmaya ve güvenlikçi politikalara aktarıldığı rahatlıkla söylenebilecektir. Zira Millî Savunma Bakanlığı bütçesi aralarında Adalet, Gençlik ve Spor, Aile ve Sosyal Hizmetler, Ulaştırma ve Altyapı, Kültür ve Turizm, Sanayi ve Teknoloji Bakanlıkları da bulunan 12 bakanlığın bütçesinden fazladır. Kaynaklar sosyal politikalar yerine güvenlikçi politikalara, askeri alana ayrılmaktadır.

Bu ekonomi anlayışının yarattığı tahribatı sadece soğuk rakamların ardında aramak elbette ki hakikati göstermez. Bunu açık şekilde görebilmek için çatışmanın, Kürtlerin yoğun yaşadığı bölge illerinde ortaya çıkardığı yoksulluğa, işsizliğe, güvencesizliğe, borçlanmaya, zorla yerinden edilmeye, Kürtlerin üretimden koparılarak kent yoksullarına dönüştürülmesine odaklanmak gerekmektedir.

Çatışma çözümü süreçlerinde en bilinen ve dünyadaki benzer süreçlere ciddi katkılar sunan Kuzey İrlanda örneği, barış koşullarının oluştuğu ilk on yılda kişi başı gayri safi milli hasılanın yüzde 68 arttığını, işsizlik oranının ise yüzde 42 azaldığını bizlere göstermektedir.

Bask bölgesine bakıldığında da yine çatışma çözümünün ardından gelişen ilk 10 yılda, kişi başı gayri safi milli hasıla yüzde 20 artış gösterirken işsizlik ise yüzde 45 azalmıştır.

Tarihsel bir dönem olarak Barış ve Demokratik Toplum Süreci'nde ise savunma ve güvenlik harcamaları adı altında aynı anlayışın sürdürülmesinin sürecin ruhu ile bağdaşır bir yanı bulunmamaktadır. "Negatif" barış koşullarında dahi askeri hazırlıkların sürdürülmesinin, 40 yıllık çatışmanın temeli olan militarizmin tahkiminden başka bir şeye hizmet etmeyeceği gün gibi ortadadır. Bu sebeple etik, politik, tarihsel ilkeler ve konjonktür gereği yapılması icap edilen halkların kolektif, yurttaşların ise bireysel ekonomik, politik ve sosyal haklarının yerleşik hale gelmesi için barışın ekonomisini inşa etmektir. Kürt sorununun çözümsüzlüğünün yarattığı devasa askeri ekonomi, halkın kaynaklarını emmiş, emekçiler için yoksulluk ve sefaleti büyütmüştür. Kürt sorununun demokratik ve barışçıl çözümü aynı zamanda müreffeh bir ülkenin imkanını da hayata geçirecektir.

5-) KÜRT SORUNUNUN DEMOKRATİK VE BARIŞÇIL ÇÖZÜMÜ: KALICI ÇÖZÜMÜN ANAHTARLARI

DEMOKRATİK EKONOMİ

Kürt sorununun çözümsüzlüğünden kaynaklı olarak ülkede yaşanan derin ekonomik tahribat yurttaşları yoksullaştırmış, ülkenin kaynakları silahlanmaya ve güvenlikçi politikalara gittiği için ekonomik refah gerilemiştir. Dahası çatışmalı süreç kendi ekonomisini yaratmış, günümüzde yaşanan servet transferi temelindeki eşitsizliklerin ve yoksulluğun temel nedenlerinden biri olmuştur.

Kürt sorununun demokratik ve barışçıl çözümünün en önemli boyutlarından biri ekonomidir. Kürt sorununun gerçekten kalıcı bir çözüme kavuşabilmesi aynı zamanda yeni bir ekonomi mimarisinden geçer. Kürt sorununun çözümü ile vahşi emek sömürüsü, kadın yoksulluğu, devasa sermaye karlılığı, işsizlik, açlık ve sefalet asla bir arada olamaz. Bu bağlamda Demokratik Ekonomi, kalıcı çözümün temel taşıyıcı kolonlarındandır.

Ekonomide Demokrasi, Demokraside Ekonomi

Kapitalist modernitenin toplumsal gerçekliğe ilişkin en kritik müdahalelerinden biri ekonomi ile siyaset olarak tarif edilen boyutları birbirinden ayrıştırmasıdır. Bu ideolojik-politik bilinçli hamle, ekonomi ile siyaset arasında ilişkisizliğin mutlaklaştırılması üzerine kuruludur. Ekonomi ile siyaseti birbirinden ayıran bu rekompozisyon, kapitalizmin çıkarları temelinde bir toplumsal ontoloji inşa eder.

Buna göre kapitalist piyasa ekonomisi, doğalında ve kendiliğinden kendi dengesini bulur. Piyasanın kendi ilahi bir işleyiş rasyonalitesi vardır. Dolayısıyla siyaset özellikle devlet aygıtı, ekonomiye karışmamalı, bu mistik işleyişi bozmamalıdır. Karl Polanyi'nin de sözünü ettiği gibi, her ne kadar kapitalist piyasa ekonomisinin ortaya çıkışında kamusal müdahale ve devlet hem kurucu hem de meşrulaştırıcı bir rol oynamışsa, kapitalizmin ideolojik aygıtları bu şekilde aksi yönde propaganda yapmaktadırlar.

Esasen ekonomi olarak tarif edilen alanı olumlu, siyaset olarak tarif edilen alanı ise olumsuz bir yaklaşımla etiketleyen bu söylem, liberalizmde olduğu gibi "iktisadi olanın" kraliçe konumuna getirilmesi projesidir. Ancak bu ayrıştırmayı zirveye taşıyan ise neoliberalizm olmuştur. Washington Uzlaşması'nın rijit-agresif neoliberalizmi, siyasal olanın

ve dolayısıyla kamusalın, "ekonomik" olan lehine itibarsızlaştırılması kampanyasını coşkulu bir biçimde yürütmüştür. Ekonomik alanı serbest piyasa mekanizmasıyla özdeşleştirip pir-ü pak olarak sunan bu zihniyet, benzer biçimde siyasal-kamusal alanı da etkinsizlik, kayırmacılık ve partizanlık gibi pejoratif çağrışımlarla yüklemiştir.

Buna göre özellikle Keynesyen sosyal refah devleti uygulamaları, ekonomide kamusal-devlet müdahalesini ve mülkiyetini genişleterek ekonomik etkinliği zayıflatmış, böylelikle kâr alanlarını daraltmıştır. "Doğası gereği" olumsuz olarak addedilen siyasal-kamusal olan, "doğası gereği" iyi ve doğru işlediği varsayılan serbest piyasayı olumsuz etkilemiştir. Oysa ekonomik alan, yani serbest piyasa mekanizması kendi haline bırakıldığında metafizik bir şekilde "denge"ye erişecek ve en etkin biçimde işleyebilecektir.

Bu çerçevede neoliberal zihniyet, siyasal alan ile ekonomik alanın kesin bir biçimde ayrıştırılmasını savunmuş; mümkün olduğunda siyaseti "idare" düzeyine indirerek basit bir teknik düzenek haline getirmeye yönelmiştir. İdeolojilerin ve ideolojik olana ilişkin her tür tutumun değersizleştirilmesi söylemleri eşliğinde siyasal alan etkisizleştirilerek salt idari bir işleve dönüştürülmek istenmiştir. Böylelikle neoliberal rasyonalite, başta özelleştirme politikaları aracılığıyla kamusal-devlet mülkiyetinin tasfiyesi olmak üzere, ekonomide kamusal nitelik taşıyan tüm unsurların gecikmeksizin ekonomik alanın dışına çıkarılması gerektiğini ileri sürmüştür.

Bu tarihsel ve ideolojik-politik zeminde ekonomi ile siyaseti birbirinden ayrıştıran yaklaşım, demokrasiyi de salt "siyaset" olarak tarif edilen alana sıkıştırmak istemiştir. Dahası demokrasi ekonomi ile asla bir araya getirilmek istenmemiştir.

Oysa gerçek demokrasi, siyaset ile ekonomi arasındaki bariyerlerin ortadan kaldırılmasıdır. Demokrasi bir yanıyla toplumsal öznenin ve toplumsal ilişki biçiminin kuruluşudur. Dolayısıyla demokrasi asla ekonomi alanından uzaklaştırılamaz. Bilakis gerçek demokrasi ekonomi alanında çalışır.

DEM Parti olarak ekonomik olan ile siyasal olanın ayrıştırılmasına güçlü bir itiraz temelinde radikal demokrasiyi ve Demokratik Ekonomi'yi savunuyoruz. Radikal demokrasi, demokrasi kavramının bizzat kendisinin demokratikleştirilmesidir. Demokrasinin toplumsal gerçekliğin ve yaşamın tüm alanlarında yaşam bulmasıdır.

Ekonomi demokrasiyle buluşmalı, ekonomi de radikal demokratik dönüşüm projesinin kapsama alanına alınmalıdır. Bir tarafta siyasal alanda demokrasi, örneğin özgür seçimler, yurttaşlık hakları, daha iyi bir temsil sistemi, ifade özgürlüğü, ancak diğer tarafta yoğun emek sömürüsü, işsizlik, derin bir yoksulluk ve sefalet aynı anda olamaz. Siyasal alanda göstermelik

ve biçimsel de olsa katılım varken, ekonomi alanında hiçbir biçimde yurttaşların katılım sağlayamaması kabul edilemez.

Katılımcı ve Komünal Ekonomi

Yurttaşların yaşamlarını doğrudan etkileyen kararlarda yerel halkın söz, yetki ve karar sahibi olması gerekirken, bu yetkiyi onların adına kullanan merkeziyetçi teknokratik yaklaşım, karar alma süreçlerini merkezileştirerek yerel düzeydeki katılım imkânlarını ortadan kaldırmıştır. Buna karşılık Demokratik Ekonomi, devlet aygıtlarını ve bürokratik yapıları toplum aleyhine genişletip güçlendiren tarihsel deneyimlerden farklı olarak, demokrasinin derinleştirilmesi ve yaygınlaştırılması aracılığıyla toplumu güçlendirmeyi amaçlar.

Ekonomiyle demokrasinin buluştuğu Demokratik Ekonomi'de, yerellik ve katılımcılık temel ilkedir. Katılımcılığın temelinde yerellik vardır. Yurttaşlar, üretim ve tüketim kooperatiflerinde, fabrikalarda, atölyelerde, tarlalarda, dükkânlarda, ofislerde, okullarda, hastanelerde yani tüm işyerlerinde karar alma süreçlerine aktif bir biçimde katılırlar. Yurttaşlar kendi sahip oldukları, kendi komünal (topluluk) mülkiyetlerinde olan iktisadi varlıkları kendileri yönetirler. Yurttaşların gereksinim duyduğu malların ve hizmetlerin üretiminde, hangi mal ve hizmetin üretileceği, ne miktarda ve nasıl üretileceği sorularının cevapları yurttaşların, emekçilerin ve onların örgütlerinin katılımı ile verilir. Bu kararlar demokratik üretim mekanizmaları eliyle yürütülür.

Mevcut kapitalist sistemin eşitsizlikler yaratmasının en önemli nedenlerinden bir tanesi de üretim araçlarının eşitsiz mülkiyet ilişkileriyle bir avuç kişide toplanmış, tekelleşmiş olmasıdır. Ancak bu gerçeğe karşın kapitalizmin eşitsiz mülkiyet, üretim, tüketim ve mübadele ilişkilerinin toplumsal rıza yaratımı, bir avuç sermayedar sınıfının çıkarının ve faydasının tüm toplumun çıkarı ve faydasıyla özdeşleştirilmesi mistifikasyonuyla sağlanır.

Kapitalizm toplum ve kamusal fayda karşıtı bir sistemdir. Buna karşılık Demokratik Ekonomi, komünal-kamusal mülkiyeti ifade eder. Komünal mülkiyetin temel alınması, Demokratik Ekonomi'de temel insani ihtiyaçların karşılanmasına ilişkin söz, yetki ve karar mekanizmalarının doğrudan toplum tarafından kullanılması anlamına gelir. Böylece yurttaşlar, kendi temel ihtiyaçlarına dair süreçlerde belirleyici konuma sahip olacaklardır.

İnsanca yaşayabilmek için en temel ihtiyaçlar olan sağlık, eğitim, ısınma, ulaşım, barınma, beslenme, iletişim gibi faaliyetlerde kamusal-topluluk mülkiyeti esas olmalıdır. Çünkü bu alanlar, insanca yaşayabilmenin asgari koşullarının sağlanmasına ilişkindir. Adına serbest piyasa ekonomisi denen sistemin insafına bırakılamaz.

Serbest piyasa ekonomisinde müşteri olmak esastır. Yani ihtiyaç duyulan mallara ve/veya hizmetlere erişebilmek için fiyatının ödenmesi gerekir. Oysa Demokratik Ekonomi'de insanca bir yaşam sürebilmenin asgari gereksinimleri olan sağlık, eğitim, ulaşım, barınma, beslenme, iletişim gibi alanlarda müşteri değil yurttaş temelinde bir işleyiş geçerli olacaktır. Parası olanın faydalanabildiği müşterilik ilişkisi yerine sadece bu ülkenin yurttaşı olduğu için hak temelinde faydalanabildiği toplumsal bir sistem kurulmalıdır.

Çatışan bencil bireysel çıkarların aritmetik toplamından tüm toplumu kuşatacak, toplumsal iyiyi açığa çıkartacak bir kamusal fayda oluşmaz. Kamusal fayda, birbirine zıt bencil bireysel çıkar çatışmalarından değil, komünal-ortak iyiliğe yönelmiş dayanışma ahlakıyla mümkündür. Demokratik Ekonomi, bencil yok edici rekabet ahlakı yerine yurttaşların dayanışmacı ahlakına dayanır.

Yurttaş yerine müşteriyi geçirmek, "hak" yerine "kâr"ı geçirmektir. Yani mal ve hizmetlere müşterilerin erişebilmesi demektir. Dolayısıyla sadece parası olan, yani müşteri olmayı başarabilenlerin değil ihtiyacı olanların faydalanabildiği bir ihtiyaçlar sistemi kurulmalıdır. Ortak iyiye ve doğruya, kamusal fayda merkezli bir ekonomi politik tercihle ulaşılabilir. Bu da Demokratik Ekonomi'dir.

Endüstriyalizmin Talanına Karşı Eko-Ekonomi

Kapitalizm emek sömürüsü üzerine kurulu bir sistemdir. Ancak kapitalizm aynı şekilde endüstriyalizm çılgınlığıyla doğayı da sömürür. Doğanın sınırsız kar hırsıyla talan edilmesi kapitalizmin en temel işleyiş biçimlerinden biridir. Dolayısıyla sistemin sömürü rejimi esasen iki yönlü olarak işler. Emek gücünü metalaştırarak emeği; ormanları, nehirleri, toprağı, dağları, ovaları, denizleri bir bütün olarak eko-sistemi metalaştırarak doğayı sömürür.

İşte eko-ekonomi bu bilinç temelinde yükselir. Eko-ekonomi insanı doğaya karşı kışkırtan yok edici mantığı kabul etmeyen, neoklasik iktisadın "sınırsız ihtiyaçlar vs. sınırlı kaynaklar" dogmasına karşı çıkan, insan merkezci hiyerarşiyi reddeden, geçim faaliyetlerinin, üretimin ve tüketimin doğayla uyumunu öngören radikal demokratik paradigmasıdır.

Ekoloji esasen hiyerarşiye ilişkin bir meseledir. Önce insanı doğadan ayırarak karşısında konumlandıran, ardından insanı biyolojik doğanın tepesine yerleştiren akıl tamamen bir hiyerarşik mantıkla işleyerek insan ile doğa arasında bir düşmanlık diyalektiği kurgular. Dolayısıyla eko-ekonomi her şeyden önce hiyerarşiyi reddeder. Örgütlenmesini hiyerarşik değil heterarşik bir düzlemde gerçekleştirir.

Demokratik Ekonomi yurttaşların geçim ekonomisi temelinde, anti-tröst yaklaşımla bürokratik bir katmanlaşmaya gitmeden kendi ekonomisini örgütlenmesini ifade eder. Bu tarz

bir örgütlenmenin ölçeği ise komünlerdir. Yurttaşlar merkeziyetçi ulus devlet aygıtının yereli boğmasına izin vermeksizin kendi eko-ekonomilerini yaratırlar.

İktisadi faaliyetin can düşmanı tekellerdir. Yurttaşların temel ihtiyaçları ve geçim ekonomisinin üzerindeki sınırsız sömürü ve kar hırsına dayanan tekelleşme ortadan kaldırılmalı, komünler temelinde eko-ekonomi örgütlenmesi gerçekleştirilmelidir.

Kapitalizmin doğayı getirdiği korkunç yer ortada. Büyük bir ekolojik krizin ortasındayız. Sınırsız kar hırsı dünyayı canlılar için yaşanılır bir yer olmaktan çıkarabilecek sonuçlar doğurmaktadır. Fosil yakıtların neden olduğu sera gazı salınımının, mikro plastiklerin sebep olduğu plastik kirliliğinin, habitat kaybının, su kirliliğinin ve kıtlığının geldiği boyut ürkütücü. Dolayısıyla eko-ekonomi bir alternatifin de ötesinde bir zorunluluktur. Kapitalizmin yarattığı büyük iklim krizinden başka bir çıkış yolu yoktur. Eko-ekonomi insanlığın kurtuluş yoludur.

Öte yandan eko-ekonomi sosyalizmin, solun, Marksizmin ekonomi paradigmasının gerçek anlamda kapitalist modernitenin koordinatlarından ayrı yerde konumlanmasının şartıdır. Ekolojiyi gündemine ve merkezine almayan bir ekonomi paradigması kapitalist moderniteyi aşamaz. Bu temelde, ekonomide tercihler ve yapısal öncelikler değiştirilerek yeni bir mülkiyet, üretim, mübadele ve tüketim ilişkileri kurulması zorunludur. Tekrar ifade etmek gerekirse Demokratik Ekonomi paradigması, kalıcı çözümün temel taşıyıcı kolonlarındandır.

Demokratik Ekonomi, Türkiye'deki mevcut krize karşı hem güncel hem de yapısal doğru çözümler içeren gerçek çözümleri içerir. Demokratik Ekonomi'yle geniş toplumsal kesimlerin enflasyon, işsizlik, gelir dağılımı adaletsizliği, yoksulluk, barınma sorunu gibi acil ihtiyaçlarına tüm emekçilerin, ezilenlerin ve dışlananların yararına çözümler üretilebilecektir.

Demokratik Ekonomi'yle bu sorunların bir daha yaşanmaması için kapitalizmin sınırlarını aşan orta ve uzun vadeli çözüm önerileri geliştirilir. Alternatif üretim ve bölüşüm ilişkilerinin kurulması hedeflenerek gelecek toplumun ekonomik ve toplumsal temelleri ortaya konur.

DEMOKRATİK TOPLUM

Türkiye, uzun yıllardır çözümsüz bırakılan ve sürekli ertelenen demokratikleşme krizinin içinden geçmektedir. Sadece siyasal bir kriz değil, aynı zamanda toplumsal, ekonomik ve kültürel boyutları gittikçe derinleşen çok boyutlu bir kriz süreciyle karşı karşıyadır. Bu kriz, devlet merkezli ulus devlet paradigmasının toplumsal ihtiyaçlara cevap üretme kapasitesinin

tükendiğini ve demokratikleşme talebinin artık ertelenemez bir zorunluluk hâline geldiğini ortaya koymaktadır.

Kürt sorunu bu krizin en görünür parçası olmakla birlikte, Kürt sorununa indirgenerek daraltılan fakat gerçekte bütün toplumu ilgilendiren bu kriz, yapısal bir demokratikleşme sorunu olarak devletin tekçi ve merkeziyetçi yapısının artık sürdürülemez hâle geldiğini açık biçimde göstermektedir. Bu kriz esasında devlet ile toplum arasındaki bağların kopmasına yol açan, toplumsal iradeyi ve haklı talepleri görünmez kılan ve halkı siyasal süreçlerin dışına iten paradigmanın iflasıdır. Bugün Türkiye'de yaşanan kriz, devletin toplumu yönetme kapasitesinin erimesi değil, toplumu tanıma iradesinin tükenmesidir.

Toplumun demokratik dinamikleri bastırıldıkça, siyasal alan daraldıkça, halk iradesi gasp edildikçe ülke hem ekonomik hem siyasal hem de toplumsal çürümenin içine sürüklenmektedir. Halk iradesinin gasp edilerek belediyelere kayyım atanması, muhalefetin kriminalize edilmesi, demokratik siyaset mekanizmalarının işlemez hâle getirilmesi, Kürt halkının iradesinin yok sayılması bu krizin açık göstergeleridir.

Devletin hiyerarşik, tekçi ve merkeziyetçi yapısı toplumun çoğulluğunu yok saydıkça, halkın iradesi ve katılımı bastırıldıkça, farklı kimlikler, kültürler ve inançlar kriminalize edildikçe siyasal sistem çözümsüzlüğe mahkûm olmuştur. Buna karşı halkların geliştirdiği çözüm toplumun demokratik örgütlülüğünün güçlenmesi, yerel demokrasinin genişlemesi ve müzakereci siyasetin yeniden inşa edilmesidir.

Türkiye'de demokratik bir gelecek inşa edilecekse, bu ancak ve ancak toplumun tüm kesimlerinin eşit temsiline dayanan, çoğulcu, özgürlükçü ve yerel demokrasiyi esas alan demokratik toplum yaklaşımıyla mümkündür. Bu nedenle Türkiye'nin acil ihtiyacı, devletin tepeden inmeci mantığının yeniden üretilmesi değil, tam aksine toplumu özne kılan demokratik bir dönüşümü birlikte inşa etmektir.

Kürt sorunu ve demokratikleşme sorunu iç içedir. Gelinen aşamada klasik ulus devletçi çözüm modellerinin tıkandığı, güvenlik merkezli politikaların çözüm üretmediği, toplumsal taleplerin bastırılmaya çalışılmasının yalnızca krizi derinleştirdiği kesinleşmiştir. Bu durum yeni bir paradigmanın gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu yeni paradigma, "Demokratik Toplum" kavramı etrafında şekillenmekte; Demokratik Ekonomi, Demokratik Anayasa ve Demokratik Cumhuriyet boyutlarıyla çok yönlü bir çözüm yaklaşımı sunmaktadır.

Türkiye'nin siyasal rejimi bugün tarihsel bir kavşağın eşiğindedir. Yıllardır Kürt halkına, işçilere, emekçilere, kadınlara, inanç topluluklarına ve ezilen tüm kesimlere dayatılan

tekçi, merkeziyetçi ve güvenlikçi yönetim tarzı en derin krizini yaşamaktadır. Bu kriz yalnızca iktidarın siyasal bunalımı değildir, aynı zamanda devletin kendisini toplumdan yalıtan, toplumu kendi öz iradesinden koparan ulus devletçi paradigmanın çözüme ulaşamayan karakterinin görünür hâle gelmesidir.

Türkiye'de demokrasi, adalet, eşitlik ve barış talep eden milyonların karşı karşıya kaldığı baskı ve inkâr politikaları artık sürdürülemez bir düzeye ulaşmış, toplumsal dönüşüm ihtiyacı açık bir gerçeklik hâline gelmiştir. Bu tarihsel eşik, yeni bir toplumsal modeli, yeni bir siyaset hattını ve Demokratik Cumhuriyet anlayışını zorunlu kılmaktadır. Bu tartışmanın merkezinde ise Demokratik Toplum kavramı durmaktadır.

Demokratik Toplum, devlet yapısının yüzeysel biçimde reforme edilmesini değil, halkın kendi kendini örgütlediği, karar süreçlerine doğrudan katıldığı ve tüm kimliklerin eşit yurttaşlık temelinde özgürce yaşayabildiği yeni bir toplumsal sözleşmeyi tarif eder.

Partimizin yıllardır savunduğu Demokratik Cumhuriyet fikri de tam olarak bu zeminde anlam kazanmaktadır: Halkların, inançların, kültürlerin, cinsiyetlerin ve kimliklerin eşit ve özgür bir arada yaşadığı, merkeziyetçiliğin değil yerel demokrasinin esas alındığı, tekçilik yerine çoğulculuğun güvence altına alındığı bir siyasal düzen.

Demokratik Toplum tam da bu ihtiyaca cevap veren bütünlüklü bir öneridir. Toplumu özne hâline getirir, siyasal alanı tabana açar ve katılımı özel bir hak olmaktan çıkarıp bir siyaset kültürüne dönüştürür. Halk meclislerinden komünlere uzanan yapısı, demokratik siyaseti sadece sandıkla sınırlamadan yaşamın tüm alanlarında örgütlü, katılımcı ve çoğulcu bir modeli mümkün kılar. Bu modelde mahalle meclisleri, kadın meclisleri, gençlik meclisleri, ekoloji komisyonları, kültür ve inanç platformları toplumun kendi kendini yönetme iradesini somutlaştıran yapılardır. Tam da bu nedenle Demokratik Toplum fikri, yıllardır savunduğumuz toplumcu ve katılımcı demokratik siyaset hattının teorik ve pratik zeminini oluşturmaktadır.

Bu noktada "Demokratik Entegrasyon" kavramı da önem kazanmaktadır. Zira Demokratik Entegrasyon ne asimilasyon ne de ayrılıkçılıktır; tersine, toplumsal kesimlerin kendi kimlikleriyle Demokratik Cumhuriyet'e katılımını ifade eder. Bu model, toplum ile devlet arasındaki ilişkinin müzakereci ve çoğulcu bir çerçevede yeniden tanımlanmasını gerektirir.

Demokratik Entegrasyon, halkların ve toplumsal grupların özgün kimlikleriyle, kendi kurumlarıyla, kendi örgütlülükleriyle Demokratik Cumhuriyet'e katılımını ifade eder. Bu, zorla birleştirme ya da asimilasyon değil; kendi kimliğiyle eşit ve özgür bir ortak yaşamın anayasal

güvencesidir. Devlet ile toplum arasındaki ilişkiyi baskı temelinde değil, müzakere, irade ve rıza temelinde yeniden kurar. Başta Kürt sorunu olmak üzere ülkenin tüm önemli sorunlarının çözümünün anahtarı da tam olarak burada yatmaktadır. Güvenlikçi politikaların değil, demokratik siyasetin, müzakerenin ve katılımcılığın yolundadır.

DEM Parti müzakereci demokrasiyi yeni dönemin temel siyasal yöntemi ve zemini olarak tanımlar. Özünde doğrudan katılımı, ortaklaşmayı, toplumsal uzlaşıyı ve farklılıkların eşit ve karşılıklı rızaya dayalı ilişkisini içerir.

Müzakereci demokrasi aynı zamanda liberal demokrasinin sınırlı katılım mekanizmalarına ve çoğunlukçu yapısına, radikal demokrasinin keskin kopuşlarına, reel sosyalizmin bürokratik ve otoriter yönelimlerine karşı daha kapsayıcı ve pratik bir demokratik siyaset modelidir. Müzakereci demokrasi, yalnızca devlet ile toplum arasındaki ilişkinin dönüşümünü değil; toplumun kendi içinde de yeni bir özgürlükçü siyasal kültürün gelişmesini amaçlar.

Ayrıca tüm bu tartışmalar yalnızca Türkiye bağlamıyla sınırlı değildir. Ortadoğu'nun çok kültürlü, çok etnisiteli, çok inançlı toplumsal yapısı düşünüldüğünde, ulus devlet anlayışının yaşadığı toplumu ayrıştıran, düşmanlaştıran, anti demokratik bir yapıya büründüren yapısal krizine de önemli bir çözüm modelidir. Bölgenin çok katmanlı toplumsal gerçekliğini dikkate alarak eşit ve özgürlükçü ilkelerle birleştirir. Bu nedenle Demokratik Toplum modeli yalnızca Kürt sorunu için değil, bölgesel barış ve istikrar için de uygulanabilir bir perspektif olarak hayati noktadadır. Rojava deneyimi bu yaklaşımın güncel ve somut bir örneği olarak önümüzde durmakta bu yönüyle tüm dünyanın ilgisini çekmektedir.

Yeni Bir Siyasal ve Toplumsal Sözleşme: Demokratik Toplum Paradigması

Demokratik Toplum, yalnızca devletin yeniden düzenlenmesini değil, toplumun özneleşmesini ve özgürleşmesini hedefleyen tarihsel bir dönüşümdür. Devletçi modernitenin hiyerarşik, tekçi ve merkeziyetçi yapısı toplumun çoğulluğunu yok saydıkça; halkın iradesi ve katılımı bastırıldıkça, farklı kimlikler, kültürler ve inançlar kriminalize edildikçe siyasal sistem çözümsüzlüğe mahkûm olmuştur.

Demokratik Toplum, yalnızca bir yönetim biçimi ya da anayasal model değildir. Toplumun kendi kendini örgütleme kapasitesini esas alan, siyasal katılımı genişleten, kültürel çoğulluğu güvence altına alan ve ekonomik refahı toplumsallaştıran bütünlüklü bir demokratikleşme programıdır.

Toplumun kendi kendini yönetme kapasitesi, çoğulculuk ve eşit yurttaşlık, yerel demokrasinin kurumsallaşması, halk iradesini temsil eden meclislerden komünlere, yerel yönetimlerden eril iktidarı aşan kadın örgütlenmelerine kadar geniş bir örgütsel zemini barındırır.

Demokratik Toplum, toplumun siyasal alanını genişletirken devletin hiyerarşik baskısını daraltır, toplumsal karar süreçlerini merkezden yerele doğru yayar, toplumun kendi iç dinamiklerini güçlendirmeyi esas alır. Devlet aklının yerine toplumsal öz örgütlülüğü koyar. Halkın karar süreçlerinden dışlandığı, yerel yönetimin irade gaspıyla etkisizleştirildiği, seçimlerin bir yönetim mekanizmasına indirgenerek toplumsal katılımın daraltıldığı mevcut siyasal yapı, Türkiye'nin demokratik ihtiyaçlarına cevap vermekten uzaktır.

Buna karşı partimizin savunduğu Demokratik Toplum modeli, halk meclislerinden komünlere uzanan çok katmanlı bir yerel örgütlenme zemini sunar. Mahalle meclisleri, kadın ve gençlik meclisleri, ekoloji ve kültür komisyonları halkın gündelik yaşamın her alanında söz ve karar sahibi olmasını sağlayan kurumsal mekanizmalardır. Bu modelde demokrasi, dört-beş yılda bir sandığa gitmekten ibaret değil; sürekli, dinamik ve doğrudan katılıma dayalı bir toplumsal siyaset kültürüdür.

Bu nedenle Demokratik Toplum, devletin toplum üzerindeki vesayetini kaldırmakla yetinmez, toplumun kendisini yönetme iradesini güçlendirir. Demokratik Cumhuriyet de tam olarak bu toplumsal tabana dayanır: Çok kimlikli, çok kültürlü, çok dilli bir siyasal bütünlük; eşit yurttaşlık temelinde halkların özgür ortak yaşamı.

Çoğulcu Bir Demokratik Yaşamın Temeli

Türkiye'nin toplumsal yapısı çok kimlikli, çok dilli, çok inançlı ve tarihsel olarak çeşitliliğe dayanan bir bütünlüktür. Ancak ulus devlet, bu çeşitliliği çoğu kez tehdit olarak görmüş; inkâr, baskı ve homojenleştirme politikalarıyla toplumsal zenginliği daraltmıştır. Bu nedenle Demokratik Toplum'un inşası, farklılıkların yalnızca tanınmasını değil, talep ve ihtiyaçlarının siyasal sistemin merkezine yerleştirilmesini zorunlu kılar.

Dilsel, kültürel ve siyasal hakların eşit yurttaşlık temelinde anayasal güvence altına alınması, yerel yönetimlerin güçlendirilmesi, kayyım uygulamalarına son verilmesi, Kürt halkının kendi kurumlarıyla eşit biçimde yer alması Demokratik Toplum'un temel koşuludur.

Demokratik Toplum, inanç özgürlüğünün devlet vesayetinden tamamen arındırılması; cemevlerinin ibadethane olarak tanınması, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın zorunlu devlet kurumu

olmaktan çıkarılması, toplumun inanç çeşitliliğini yansıtan eşitlikçi bir modelin hayata geçirilmesidir.

Kadın özgürlüğü, yalnızca cinsiyet eşitliğinin sağlanması anlamına gelmez. Aynı zamanda demokratik toplumun ontolojik temelidir. Kadının özgürleşmesi, toplumun bütününün özgürleşmesinin koşuludur. Demokratik Toplum bütün alanlarda kadınların eşit temsiline, kurumsal gücüne ve bağımsız örgütlülüğüne dayanmaktadır. Erkek egemenliğinin ürettiği şiddetin yapısal niteliği göz önünde bulundurulduğunda, kadınların siyasal, ekonomik ve toplumsal alanda eşit ve bağımsız örgütlülüğü Demokratik Toplum'un inşasının önkoşuludur.

Demokratik Toplum paradigması, kadın özgürlüğünü merkeze alarak toplumsal dönüşümün yolunu açar. Eşbaşkanlık sistemi, kadın meclisleri, öz savunma mekanizmaları ve kadın ekonomileri demokratik toplumun sadece birer kurumsal ayağı değil, toplumsal örgütlülüğün taşıyıcı sütunlarıdır. Bu nedenle Demokratik Toplum'un inşası, kadınların özgürlük mücadelesiyle iç içedir. Kadın özgürlüğü olmadan demokratikleşme mümkün değildir. Demokratik Toplum, başta gençler ve kadınlar olmak üzere tüm farklı kesimlerin ortak yaşamın eşit özneleri hâline gelmesini hedefler. Aynı zamanda bütün bu farklılıkları bir çatışma alanı olarak değil, eşitlik ve özgürlük temelinde ortak yaşamın zenginliği olarak kabul eder.

Komünal Kuruluş

Demokratik Toplum'un en somut siyasal-toplumsal örgütlenmesi komünlerdir. Komün, yalnızca bir "yerel örgütlenme biçimi" değil; toplumun kendi kendini yönetme iradesinin en doğrudan, en katılımcı ve en yatay biçimde görünür olduğu yapıdır. Bu temelde yerel toplumsal örgütlenme olarak mahalle komünlerini, kadın komünlerini, gençlik komünlerini, ekoloji komünlerini, ekonomi komünlerini esas alır.

Mahalle komünleri eğitim, sağlık, çevre, altyapı, kültür ve toplumsal dayanışma gibi alanlarda halkın doğrudan karar alabildiği birimlerdir. Her komün kendi çalışma gruplarını oluşturur ve yerel sorunları tespit edip çözümler üretir.

Kadın komünleri kadınların özgün örgütlenmesi demokratik toplumun omurgasıdır. Kadın komünleri, erkek egemen iktidarı aşmanın temel araçlarıdır ve kendi karar süreçlerine sahiptir.

Gençlik komünleri, gençlerin söz ve örgütlenme hakkını genişletir, kültür-sanat, teknoloji, eğitim ve toplumsal dayanışma alanlarında özerk alanlar oluşturur.

Ekoloji komünleri, yerel ekolojik koruma politikalarını belirler, su, toprak ve doğal kaynakların kamusal niteliğini korur.

Ekonomi alanındaki komünal kuruluş temel birimi kooperatiflerdir. Kooperatifler, yerel üretim ağları, topluluk ekonomileri ve dayanışmacı/ortaklaşmacı paylaşım mekanizmaları demokratik ekonominin temel araçlarıdır. Bu modelde ekonomik faaliyet piyasanın insafına bırakılmaz, toplum kendi ekonomik kaynakları üzerinde doğrudan söz sahibi olur.

Kadın emeğinin görünür ve özgür kılınması, gençliğin yaratıcı üretim alanlarının genişletilmesi, tarımın ve yerel üretimin güçlendirilmesi komünal ekonominin asli unsurlarıdır.

Komünler, ekonomik alanın demokratikleştirilmesinde merkezi bir rol üstlenir. Gıda üretim kooperatifleri, kadın emeği kooperatifleri, topluluk alternatif enerji projeleri, yerel tarım ağları, paylaşım ve dayanışma ağları başta olmak üzere bu yapılar hem toplumun ekonomik bağımsızlığını hem de topluluk temelli dayanışmayı güçlendirir.

Halkların Demokratik Birliğine Dayalı Yeni Bir Yaşam

Demokratik toplum, sadece bir yönetim modeli değil; toplumsal ilişkileri, ekonomik yapıyı ve kültürel çeşitliliği bütünlüklü biçimde yeniden düzenleyen bir perspektiftir. Devletçi modernitenin ürettiği hiyerarşik iktidar biçimlerine, merkeziyetçiliğe, tekçiliklere ve cinsiyet eşitsizliğine karşı toplumun tarihsel-komünal niteliğini güçlendirmeyi amaçlar.

İnsanlığın tarihsel gelişimi incelendiğinde, merkezi devlet yapılanmalarından çok daha önce komünal örgütlenme pratiklerinin egemen olduğu görülmektedir. Ortaklaşma, dayanışma ve karşılıklı yardımlaşma üzerine kurulu bu toplumsal ilişkiler, tarih boyunca farklı düzeylerde varlığını sürdürmüş; devletin ortaya çıkışıyla tümüyle ortadan kalkmamış ama oldukça zayıflamıştır. Demokratik toplum modeli, toplumsallığın komünal değerleri olan bu tarihsel mirası toplumun, toplumu oluşturan tüm kesimlerin ihtiyaçlarını gözeterek, bunları temel alarak toplumu demokratik temeller üzerinden örgütlemeyi hedefler.

Sonuç olarak demokratik toplum yaklaşımı, devlet merkezli çözüm arayışlarının sınırlarını aşan; toplumsal örgütlenmeyi, ekonomik paylaşımı, kültürel çeşitliliği ve siyasal temsil biçimlerini bütüncül bir şekilde dönüştürmeyi hedefleyen geniş kapsamlı bir demokratikleşme programıdır.

Bu model, Kürt sorununun çözümünü yalnızca siyasal müzakereye değil, toplumun tüm alanlarında demokratik yapıların güçlendirilmesine bağlar. Yeni dönem, çatışma stratejisinden

demokratik siyaset stratejisine; merkeziyetçilikten yerel demokrasilere doğru bir geçiş süreci olarak tanımlanır. Demokratik toplumun inşası, sadece siyasal özne ve kurumların değil tüm toplumsal kesimlerin ortak sorumluluğu olarak görülmelidir. Bu çerçevede amaç, devletin içinde eriyen değil kendi özgün örgütlülüğüyle güçlenen; çatışmayı değil müzakereyi esas alan; tekçilik yerine çoğulculuğu koruyan; eşitlikçi ve özgürlükçü bir toplumsal düzen yaratmaktır.

Demokratik toplum programı, yalnızca Kürt halkının özgürlük talebinin değil, Türkiye halklarının ortak demokratik geleceğinin anahtarını sunmaktadır. Bugün toplumun karşısında iki yol bulunmaktadır: ya tekçilikte ısrar eden, krizi ve çatışmayı büyüten, toplumu boğan anlayış devam edecek ve sorunları daha da büyütecek; ya da halkların eşitliğini, yerel demokrasiyi ve toplumsal özgürlüğü temel alan demokratik toplum ve demokratik cumhuriyet modeli hayata geçirilerek kalıcı çözüme ulaşılacaktır.

Demokratik toplum paradigması; Kürt halkının özgürlüğünün olduğu kadar Türkiye halklarının ortak demokratik geleceğinin de yol haritasıdır. Halkların demokratik birliği mümkündür. Eşit, özgür ve çoğulcu bir yaşam mümkündür. Yerel demokrasi, kadın özgürlüğü ve çoğulculaşmış bir siyasal düzen mümkündür. Yeni bir demokratik cumhuriyet mümkündür. Halkların ortak iradesiyle kurulacak demokratik toplum, Türkiye'nin karanlıktan çıkış yoludur. Barışın, özgürlüğün ve eşitliğin yolu buradan geçmektedir.

DEMOKRATİK CUMHURİYET VE DEMOKRATİK ANAYASA

Türkiye'nin anayasal düzeninin yüz yılı aşan bir tarihsel seyri vardır. Uzun süredir gündemde olan Türkiye'deki Anayasa sorununda ihtiyaç duyulan şey, yalnızca bir "anayasa değişikliği" olmayıp Cumhuriyet'in demokratik bir bağlamda yeniden tesis edilmesidir.

Siyasal bilimler ve anayasa kuramı açısından anayasa, yalnızca devletin örgütlenmesini belirleyen bir normlar toplamı değildir. Alman filozof Jürgen Habermas, hukuk kuramcısı Hans Kelsen, siyaset teorisyeni Hannah Arendt ve modern sözleşmeci düşünürler temelinde anayasa şu şekilde tarif edilebilir: Anayasa, bir toplumun kendi geleceğini belirleme yetkisini nasıl paylaştığını, siyasal iktidarı ne şekilde sınırlayıp meşrulaştırdığını ve yurttaşların birbirleriyle hangi haklar ve yükümlülükler temelinde bir arada yaşayacağını belirleyen sözleşmedir.

Kısaca anayasa yalnızca devletin yapısını değil, yurttaş ve toplum tanımından halkların, inançların, farklı kimliklerin ve aidiyetlerin nasıl yaşamak istediğine ve olması gereken eşitliği

hangi ilkeler üzerine kurduğunu da belirler. Dolayısıyla anayasa, teknik bir metin değil her bir yurttaşın kendi varlığını ortak bir hukuk içinde yeniden üretme iradesidir.

Türkiye'nin siyasal tarihi, özellikle Kürtlerin dili, kültürü ve siyasal taleplerinin bastırılmasına yönelik politikalarla örülüdür. Anadilin kamusal alandan dışlanması, eğitimde tekçi düzenlemeler, yerel yönetimlerin vesayet altına alınması, siyasal partilerin kapatılması, ifade ve örgütlenme özgürlüğünün sınırlanması ve kayyım pratikleri gibi uygulamalarla Kürt meselesi "güvenlik sorunu" adı altında yönetilen yapay bir çerçeveye sıkıştırılarak hakikatinden koparılmak istenmiştir. Fakat bu yaklaşım, gerçeği tarihten beri değiştiremediği gibi Kürt meselesinin, temelde anayasal tanınma ve eşit/özgür yurttaşlık sorunu olduğu gerçeğini de değiştirmemektedir. Kürt meselesi bir güvenlik sorunu değil, bütüncül hukukla anayasaya dahil edilme meselesidir.

Bir başka deyişle Kürt sorunu anayasal bir sorundur. Kürt sorununun demokratik ve barışçıl temelde kalıcı çözümü Demokratik Anayasa'dan geçer.

Demokratik Cumhuriyet ilkesi ise devleti değil halkları, inançları, kimlikleri, kültürleri yani toplumsal tüm dinamikleri temel alan, yürütme-yargı-yasama ilişkilerini gerçek bir denge denetim içinde kuran, bireysel ve kolektif hakları evrensel normlara göre güvence altına alan bir rejim modelidir.

Demokratik Cumhuriyet kültürel farklılık ve zenginliktir. Cumhuriyetin demokrasiyle buluşmasıdır. Özgür ve demokratik birliğin esas olduğu Demokratik Cumhuriyet tüm toplum için güvencedir. Demokratik Cumhuriyet'te her birey kendi kültürünü ve tercihlerini özgürce yaşayabilecektir.

TÜRK-KÜRT İLİŞKİSİNDE TARİHSEL EŞİK: BARIŞ VE DEMOKRATİK TOPLUM ÇAĞRISI

Ortadoğu'da büyük jeopolitik kırılmaların yaşandığı bir döneme kapı aralanmaktadır. İsrail'in 7 Ekim 2023 Aksa Tufanı sonrası saldırılarıyla birlikte bölgede derinleşen güç mücadeleleri, merkezi otoritelerin zayıflaması ve ulus devlet formunun krizinin daha da belirginleşmesi, Kürt sorununun çözümünü yalnızca Türkiye için değil, tüm Ortadoğu için stratejik bir zorunluluk haline getirmektedir.

Öte yandan Suriye'de 13 yılı aşkın süren savaşa rağmen ayakta duran 62 yıllık Esat Rejimi'nin dış güçlerin de desteğiyle bir haftalık bir süreçte çöküşü, Ortadoğu'daki krizi daha derinleştirmektedir. Filistin'de süregelen yıkım, Gazze'deki insani felaket ve bölge genelinde artan gerilim, Ortadoğu'nun bir yeniden dizayn sürecine girdiğini açıkça ortaya koymaktadır.

Tam da bu süreçte tarih, Kürtler için seyrini değiştirmek zorunda kalmıştır. Kürtler bölgesel denklemin merkezdeki aktörü, demokratik çözüm perspektifiyle bölgenin geleceğinde belirleyici öznesi konumuna gelmiştir. Kuzey ve Doğu Suriye'de inşa edilen deneyim ve tüm baskılara rağmen Türkiye'de gelişen demokrasi mücadelesi, Ortadoğu'nun bu krizli ortamına alternatif bir modelin mümkün olduğunu göstermektedir. Ortadoğu'daki bu krizli ortam Kürt sorununu artık ertelenebilir bir "iç sorun" olmaktan çıkarıp bölgesel barış ve istikrarın temel anahtarı haline getirmektedir.

Hatırlatmak gerekir ki, yüzyıl boyunca Türkiye'nin "iç meselesi" olarak ele alınan Kürt sorunu, Suriye İç Savaşı'yla birlikte artık inkâr edilemeyecek düzeyde bölgesel ve uluslararası bir nitelik kazandı. 2011 sonrası Rojava'da gelişen ve Kürtlerin öncülük ettiği yeni siyasal-toplumsal düzen, yalnızca Ortadoğu siyasetinin değil, küresel kamuoyunun da dikkatle izlediği bir olguya dönüştü. Böylece, uzun yıllar Türkiye'nin iç politik dengeleri üzerinden tartışılan mesele, uluslararası ilişkilerin, güvenlik politikalarının ve küresel-bölgesel güç mücadelelerinin ayrılmaz bir parçası haline geldi. Bu dönüşüm, Kürt sorununun artık yalnızca sınır içi dinamiklerle açıklanamayacağını, bölgesel jeopolitiğin, küresel güçlerin ve yerel aktörlerin birbirine eklemlendiği çok katmanlı bir denklem haline geldiğini açık biçimde gösterdi.

Bu gelişmelerin yaşandığı bir dönemde MHP lideri Devlet Bahçeli, önce 1 Ekim 2024'te DEM Parti ile tokalaştı, ardından 22 Ekim 2024'te partisinin grup toplantısında yaptığı konuşmada, Öcalan'ın üzerindeki tecridin kaldırılması ve Meclis'te konuşma yapması önerisinde bulundu. Bu açıklamadan bir gün sonra ise DEM Parti Urfa Milletvekili Ömer Öcalan, İmralı'da 43 aydır tecrit altında olan Sayın Abdullah Öcalan ile 23 Ekim'de görüştüklerini duyurarak, mesajını paylaştı: "Koşullar oluşursa bu süreci çatışma ve şiddet zemininden hukuki ve siyasi zemine çekecek teorik ve pratik güce sahibim."

Bu tarihsel eşikte, Öcalan 27 Şubat Çağrısı ile Kürt sorununun demokratik çözümüne ve Kürt-Türk ilişkilerinin demokratik temelde güncellenmesine dönük stratejik bir müdahale geliştirdi. Bu çağrı, yüz yılı aşkın süredir inkâr ve ret politikalarıyla örülen ilişkiler sistemine yeni bir yön verme gücüne sahipti.

“Barış ve Demokratik Toplum Çağrısı”, sadece Kürt hareketi için değil, bütün Türkiye için bir dönüm noktası niteliğindedir. Çağrı, 2013 çözüm sürecinde okunan Newroz deklarasyonundan sonra gelen en kapsamlı barış beyanı olduğu gibi, ondan da öteye geçerek PKK’nin tamamen silahsızlanması ve kendini feshetmesini öngören bir çerçeve sunmuştur.

Bu çağrının tarihsel önemi iki temel hat üzerinden okunmalıdır:

Birincisi, Öcalan PKK’nin silahlı mücadele döneminin tarihsel misyonunu tamamladığını açıkça ifade etmiştir. “Varlığı zorla sona erdirilmemiş her çağdaş cemiyet ve partinin gönüllü olarak yapacağı gibi…” diyerek PKK’ye, kendini feshederek devlet ve toplumla demokratik düzlemde bütünleşme kararı alma çağrısı yöneltmiştir. Bu, çatışma döngüsünün bizzat Öcalan tarafından nihai olarak sonlandırılması anlamına gelmektedir.

Nitekim PKK de kısa süre içinde kongresini toplayarak bu doğrultuda karar almış, neredeyse yarım yüzyıllık silahlı çatışma dönemi, Öcalan’ın çağrısıyla fiilen kapanma sürecine girmiştir.

İkincisi, Öcalan’ın çağrısı, devlet açısından da sorunun çözümü için yeni bir müzakere zemini yaratmıştır. Öcalan, Bahçeli ve Erdoğan’ın siyasi irade beyanlarına referansla bu çağrıyı yaptığını belirtmiş, devletin en üst kademeleri tarafından da işaret edilen “çözüm niyeti”ni karşılıksız bırakmamıştır. Silahların devre dışı kaldığı, çatışmalı dönemin geride bırakıldığı bir ortamda, Kürt sorununun özüne ilişkin meselelerin hukuki ve siyasi zeminde müzakere edilmesinin önünü açmıştır. Kürt sorununun siyasal, hukuki, kültürel ve ekonomik boyutlarına odaklanma imkânı doğmuştur.

Bu çerçevede Barış ve Demokratik Toplum Çağrısı, Kürt meselesinde yeni bir dönemin merkezî referans belgesi hâline gelmiştir. Silahların sustuğu, demokratik çözüm iradesinin açıkça beyan edildiği bu tarihsel momentin kritik eşiği olmuştur.

Bugün gelinen noktada gerçek açıktır: Kürt sorununun çözümü, artık bir tercih değil, tarihsel bir zorunluluktur. Ne operasyonlarla ne de kayyumlarla bu gerçek bastırılabilir. Çözüm, zor aygıtlarında değil, demokratik müzakere masasında; inkâr politikalarında değil, halkların eşitliğinde yatmaktadır.

Bu anlamıyla Barış ve Demokratik Toplum perspektifi, yalnızca bir çözüm önerisi değil, Ortadoğu’nun kan ve yıkım üreten düzenine karşı halkların geleceklerini kendi belirleme manifestosudur. Bu zorunluluk, Türkiye’yi ya otoriter karanlıkta daha da derinleşmeye ya da gerçek bir demokratik dönüşümle halkların ortak geleceğini inşa etmeye zorlayan kritik bir yol ayrımıdır. Ve artık bu yol ayrımında geri dönüş yoktur.

Negatif Barıştan Pozitif Barışa

Barış yalnızca çatışmasızlık olarak değil, demokratik dönüşümün ve özgür yurttaşlık hukukunun inşası olarak tanımlanmalıdır. Johan Galtung'un kavramsallaştırdığı biçimiyle barış, yalnızca silahların susması, yani negatif barış değil, aynı zamanda adalet ve özgürlüğün tesis edilmesiyle toplumda kalıcı hâle gelen bir durumdur, yani pozitif barış.[19]

Tarihsel deneyimler göstermiştir ki, tek başına çatışmasızlık, barış anlamına gelmemektedir. Savaşın veya çatışmanın olmaması, eğer toplumsal adaletsizlikler, hak ihlalleri ve demokrasi eksikliği devam ediyorsa, sürdürülebilir bir barış getirmeyecektir. Kalıcı barış, ancak meşru ve kapsayıcı bir siyasal zemine oturan demokratik bir çözüm süreciyle mümkündür.

Negatif barış anlayışı çatışmanın durmasını yeterli görürken, pozitif barış anlayışı barışın toplumsal dokuda kök salmasını ve demokratik bir toplumun inşasını hedeflemektedir. Barışı salt "çatışmanın yokluğu" olarak tanımlayan anlayış yerine, "adaletli ve demokratik bir toplum düzeninin varlığı" olarak tanımlayan yaklaşımı esas alınmalıdır. Bu nedenle, barış sürecinin nihai hedefi yalnızca silahların susması değil, aynı zamanda Türkiye'de gerçek bir demokratik dönüşümün gerçekleştirilmesidir.

Kürt halkının ve tüm farklı kimliklerin, kültürlerin eşit yurttaş olarak kabul gördüğü, haklarının anayasal güvenceyle tanındığı demokratik bir düzende ancak kalıcı barış mümkün olacaktır. Bu çerçevede pozitif barış vizyonunun merkeze alınması elzemdir.

Barış sürecinde atılacak her adımın, çatışmasızlık ortamını korumakla birlikte demokratikleşmeyi ve toplumsal barışı derinleştirmesi hedeflenmelidir. Negatif barış yerine pozitif barışın esas alınması, yani yalnızca silahların susmasına değil halkların eşitliğine, hak ve adalet temelinde kurulan bir barış düzenine odaklanılması kalıcı çözümün anahtarıdır.

DEM Parti olarak belirtmek isteriz ki, içinden geçtiğimiz Barış ve Demokratik Toplum Süreci, yalnızca Kürt sorununun değil, Türkiye'nin demokratik geleceğinin de anahtarıdır. Kürt sorununun demokratik çözümü, Türkiye'nin demokratik ve ekonomik geleceğini doğrudan belirleyecektir.

Öte yandan, bu kısa tarihsel seyir gösteriyor ki, Kürt sorununun çözümsüzlüğü sadece insan hakları ihlalleri, siyasal gerilim yaratmakla kalmıyor aynı zamanda bütçe ve ekonomi

[19] Johan Galtung, *Çatışmaları Aşarak Dönüştürmek***,** çev. Havva Kök, USAK Yayınları, 2001

üzerinde de ciddi yük oluşturmaktadır. Silahlanma, operasyon ve güvenlik altyapısı için ayrılan kaynaklar, sağlık, eğitim ve bölgesel kalkınma yatırımlarını azaltmaktadır. O nedenle uzun vadeli çözüm, yalnızca toplumsal barışı değil, ekonomik refahı da mümkün kılacaktır.

Bu nedenle 2026 Bütçesi, tarihsel bir tercihin ifadesi olmak zorundadır. Barışın kalıcı hale gelmesi, yalnızca Kürt halkının değil, Türkiye toplumunun tamamının özgürleşmesi demektir. Artık silahların değil sözün, baskının değil diyalogun, silahlanmanın değil barış bütçesinin zamanı gelmiştir.

Bu tarihi fırsatın değerlendirilmesi, kaynakların toplumsal ihtiyaçlara yönlendirilmesiyle mümkün olacaktır. Artık tarihsel sorumluluk açıktır. Kürt sorununun demokratik çözümüyle birlikte yalnızca siyasal bir kriz değil, aynı zamanda Türkiye'nin kronik ekonomik adaletsizliği de aşılabilecektir. Barışın kalıcı hale gelmesi, halkların refahını büyütecek, toplumsal kaynakların gerçek ihtiyaçlara yönelmesini sağlayacaktır.

Bugün adım atmaktan korktuğumuz her çözüm, yarının kaybıdır. Bu yüzden, geçmişin acılarından ders çıkararak, barış ve demokratik toplumun inşası için cesur adımlar atmanın zamanıdır. Çünkü Kürt sorununun çözümü, demokratik Türkiye'nin geleceğidir.

Türk-Kürt ittifakının tarihselliği ve konjonktürel gerçekliği, sadece Türkiye sınırları içinde değil, Ortadoğu bölgesinde de demokratik, özgür ve eşit geleceğin anahtarı ve teminatıdır.